

Karel Čapek

POVÍDKY
Z JEDNÉ
A Z DRUHÉ
KAPSY

Карел
ЧАПЕК

**ОПОВІДАННЯ
З ОБОХ
КИШЕНЬ**

Переклав з чеської
Клим Забарило

**СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ВИДАВНИЦТВО
САТИРИЧНО-ГУМОРИСТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КІЇВ • 2012**

УДК 821.162.3-32
ББК 84(4Чех)6-44
Ч-19

Тексти друкуються за виданням:
Карел Чапек. Оповідання з обох кишень. — К.:
Дніпро, 1970.

Переклад здійснено за виданням:
Karel Čapek. Povídky z jedné kapsy. Povídky z
druhé kapsy, 1929.

Упорядкування та примітки
Юрія Цекова, Юлії Якнюнас

Художник *Петро Ткаченко*

Серія „Весела планета”
заснована Юрієм Цековим 2012 року.

Видано коштом видавництва „Толока”.

ISBN 978-966-7990-51-0
(серія)

ISBN 978-966-7990-45-9

© К. Забарило, пер. з чеської, 1970

© Ю. Цеков, складання серії,
загальна редакція, 2012

© Ю. Цеков, Ю. Якнюнас,
упорядкування, примітки, 2012

© П. Ткаченко, ілюстрації, 2012

© Видавництво „Толока”,
марка серії, макет, 2012

ОПОВІДАННЯ З ОДНІЄЇ КИШЕНІ

ПРИГОДА ДОКТОРА МЕЙЗЛІКА

— Слушайте, пане Дастиху, — сказав замислено поліційний службовець доктор Мейзлік старому фокусникові, — я прийшов до вас власне на пораду. Я ось маю тут одну справу, з якою не можу впоратися.

— Ану ж ну, — сказав пан Дастих, — кого та справа стосується?

— Мене, — зітхнув д-р Мейзлік. — Що більше про неї думаю, то менше розумію. Слушайте, від цього можна збожеволіти.

— Що ж вам хто зробив? — питався заспокоїливо пан Дастих.

— Ніхто, — скрикнув д-р Мейзлік. — Саме це і найгірше. Я сам учинив щось таке, чого не розумію.

— Може, це не так уже й погано, — втішав його старий Дастих. — То що ж ви вкоїли, молодий чоловіче?

— Я впіймав зламувача каси, — відповів д-р Мейзлік похмуро.

— І це все?

— Це все.

— І той зламувач, мабуть, не був справжній? — допомагав йому пан Дастих.

— Ні, таки був, бо зізнався. Пограбував касу в Єврейським добродійнім товаристві, знаєте? Це був якийсь Розановський чи Розенбаум зі Львова, — бурчав д-р Мейзлік. — У нього знайшли ломи і все інше.

— І що ж би ви хотіли взнати? — промацував його старий Дастих.

— Я хотів би взнати, — сказав поліційний службовець глибокодумно, — як я його впіймав. Чекайте, я розповім вам усе докладно. Місяць тому, це було третього березня, я аж до півночі був на службі. Я не знаю, чи ви пам'ятаєте, що тоді вже третій день падав дощ. Так ось я собі заскочив на хвилинку до кав'ярні, а потім хотів іти додому, на Виногради. Але натомість пішов у протилежному напрямку до Замощеної вулиці. Скажіть мені, чи ви не знаєте, чому я пішов саме в той бік?

— Мабуть, просто так, випадково, — припустив пан Дастих.

— Слухайте, в таку погоду людина знічев'я не вештається вулицями. Я хотів би знати, якого там біса мені було треба? Як ви гадаєте, то не могло бути яке-небудь прочуття? Знаєте, щось на зразок телепатії.

— Ага, — мовив пан Дастих. — Це цілком можливе.

— От бачите, — казав д-р Мейзлік стурбовано. — Тут щось є. Але могла бути також якась підсвідома спонука, щоб я подивився, що діється біля „Трьох паній”.

— Це те кишло на Замощеній вулиці, — пригадав собі пан Дастих.

— От-от. Там ночують зламувачі кас і кишенькові злодії з Пешта або з Галичини, коли приїзять до Праги на працю. Ми уважно стежимо за тим шинком. Як ви гадаєте, чи не за усталеною поліційною звичкою я пішов глянути туди одним оком?

— Це може бути, — виважував слова пан Дастих. — Такі речі людина часом робить несамохіть,

а надто, як має якість почуття обов'язку. Тут нема нічого дивного.

— Так ось іду я на Замощену вулицю, — провадив д-р Мейзлік, — дивлюся мимохідь на список нічліжан у „Трьох паніях” і йду далі. У кінці Замощеної вулиці зупиняюся й рушаю знову назад; скажіть, будь ласка, ви не знаєте, чому я йшов назад?

— Звичка, — припустив пан Дастих. — Звичка патрулювати.

— Могло бути й таке, — згодився поліцейний службовець. — Але я звільнився від служби і йшов додому. Либонь, то було прочуття.

— Таке буває, — визнавав пан Дастих. — Але в такому прочутті нема нічого загадкового. Відомо ж бо — людина має якісь вищі здібності...

— Господи Боже, — ревноував д-р Мейзлік, — так це була звичка чи якісь вищі здібності? Саме це я й хотів би знати. Ну, та заждіть: тюпкаю я собі отак, коли це проти мене йде якийсь чоловік; біс його бери, хіба не може хтось там іти о першій годині ночі Замощеною вулицею? В цьому нічого нема підозрілого. Я сам ні про що навіть не подумав; а однак призупинився під найближчим ліхтарем і почав запалювати сигарету. Знаєте, це ми робимо, коли хочемо вночі на кого-небудь добре роздивитися. Як по-вашому: це був випадок, чи звичка, чи... чи якийсь підсвідомий поштовх?

— Не знаю, — сказав пан Дастих.

— Я також ні, — злісно крикнув д-р Мейзлік. — Кат з ним! Отож я собі запалюю сигарету під ліхтарем, а той чоловік іде попри мене. Пане, я навіть в обличчя йому не заглянув — лиш так собі очима по землі нишпорю. Коли ж той хлопчина пройшов, щось мені в ньому не спо-

добалося. К лиху, сказав я собі, тут щось не до ладу, але що власне? Я ж бо того васьпана навіть не зауважив. Так от, стою я на дощі під ліхтарем і роздумую; і раптом мені свінуло: чоботи! Той чоловік мав щось чудне на чоботях. І тоді я з доброго дива й кажу собі вголос: попіл.

— Який попіл? — спитав пан Дастих.

— Звичайний попіл. Під ту хвилину я пригадав, що в того чоловіка на чоботях між верхом і підметками був попіл.

— А чому б йому не мати на чоботях попелу? — спитав пан Дастих.

— Певна річ, — скрикнув д-р Мейзлік. — Але, пане, в ту мить я бачив, так, бачив розпанахану вогнетривку шафу, з якої сиплеться на підлогу попіл. Знаєте, той попіл, що лишається між крицевими платками. І я бачив, як ті чоботи вступають у той попіл.

— Так це була інтуїція, — вирішив пан Дастих. — Геніальна, але випадкова інтуїція.

— Дурниці, — сказав д-р Мейзлік. — Чоловіче, коли б не було дощу, я б того попелу навіть не помітив. Але коли падає дощ, у людей зазвичай чоботи не в попелі, розумієте?

— Значить, то був емпіричний висновок, — упевнено правив пан Дастих. — То була чудова гадка, підказана досвідом. Що ж було далі?

— Ну, а потім я пішов за тим хлопчиною: видима річ, він завернув до „Трьох паній”. Далі я викликав телефоном двох тайняків; ми влаштували там облаву і знайшли пана Розенбаума з тим попелом, ломами і дванадцятьма тисячами з каси Єврейського добродійного товариства. Таке — нехитра штука. То, знаєте, в газетах писали, що того разу наша поліція виявила

неабияку готовність. Яка дурниця! Даруйте, але коли б я випадково не потрапив на Замощену вулицю і випадково не подивився тому гаунерові¹ на чоботи... Отож, — провадив д-р Мейзлік пригнічено, — чи то був тільки випадок? Ось у чім річ!

— Це зрештою не важливо, — заперечив пан Дастих. — Молодий чоловіче, то був успіх, за який ви можете себе вітати.

— Вітати! — вибухнув д-р Мейзлік. — Пане, як же я маю вітати себе, коли не знаю, за що? За казкову детективну провидючість? Чи за механічні поліційні навички? Чи за щасливу нагоду? Чи за якусь інтуїцію й телепатію? Зважте, то була моя перша чималенька справа; за щось людина та повинна вхопитися, га? А, скажімо, завтра мені дають якесь убивство, пане Дастиху, і що я робитиму? Бігатиму вулицями й дивитимусь проникливо людям на чоботи? Чи покладатимуся на нюх і чекатиму, що якесь прочуття або внутрішній голос приведуть мене просто до убійника? Ось бачите, то таки випадок. Вся поліція каже тепер: у того Мейзліка добрий нюх! З того молодика в окулярах щось вийде, це детективний талант. Отака відчайдушна ситуація, — бурчав д-р Мейзлік. — Якусь же методу людина та повинна мати. До своєї першої справи я вірив у всілякі там екзактні² методи — знаєте, спостереження, досвід, систематичне обслідування й інші дурниці. Проте коли я тепер обмірковую ту справу, то бачу, що... слухайте, — видихнув він з полегкістю, — я гадаю, що то була тільки щаслива нагода.

¹ Шахраєві (з нім.).

²Точні (з лат.).

— Виходить, так, — мудро сказав Дастих. — Але в цьому було також чимало доброї спостережливості й тої ж таки логіки.

— І механічної рутини, — сказав легковажно молодий службовець.

— І інтуїції. І також певного дару прочуття й інстинкту.

— Господи Боже, це так вам уявляється, — бідкався д-р Мейзлік. — Пане Дастиху, і як тільки я сьогодні щось робитиму?

— Пане докторе Мейзліку, до телефону, — гукнув пан начальник. — Кличе поліційна президія.

— Ось воно, — пробурмотів д-р Мейзлік скрушено. А коли повернувся від телефону, був блідий і нервовий. — Гаразд, пане начальнику, — крикнув роздратовано. — Сталося. Знайшли якогось чужинця, вбитого в готелі. Чорт... — і відійшов.

Здавалося, що цей енергійний молодик хвилюється.

СИНЯ ХРИЗАНТЕМА

— Ось я вам розповім, — сказав старий Фулінус, — як з'явилася на світ синя хризантема „Клара”. Я тоді закладав князівський ліхтенберзький парк у Лубенці — пане, старий князь, то був трохи знавець; цілі дерева надсилали йому від Вейтше з Англії, і тільки тюльпанів з Голландії він одержав сімнадцять тисяч кущів; але це так, між іншим. От якось у неділю йду я вулицею й зустрічаю Клару; знаєте, це тамтешня ідіотка, глухоніма божевільна дзига, яка де не піде, там і реве щасливо — ви не знаєте, пане, чому ті ідіоти такі щасливі? Я саме обминав її, щоб, бува, не поцілувала мене, коли раптом побачив у неї в лапах букет; це був якийсь кріп і різне польове зілля, але між ними, пане, я побачив щось таке, аж мене мало шляк не трафив. Та навіжена мала в своїм букеті одну квітку пишної хризантеми, яка була синя! Пане, синя! Вона була десь така синя, як *Phlox Laphami*; трохи з аспідним відтінком, з атласно-рожевими краями, всередині як *Campanula turbinata* — гарна, повна, але то ще нічого: пане, та барва була тоді, як зрештою й тепер, зовсім незнана у тривкої індійської хризантеми! Кілька років тому я був у старого Вейтше; сер Джеймс якось мені, паночку, хвалився, що в них торік розквітла одна хризантема, завезена просто з Китаю, і була вона трохи фіалкова, але взимку, на жаль, відцвіла. І ось ця скрекотлива машкара тримала в

пазурах таку синю хризантему, про яку можна тільки марити. Гарзд!

Отож та Клара радісно загула і тицьнула мені свій букет. Я дав їй крону і вказав на хризантему.

— Кларо, де ти її взяла?

Клара захоплено кудкудакала й реготалася; більше я з неї нічого не витягнув. Кричу на неї, показую на мигах, але все даремно, лиш поривалася будь-що мене обняти. Я біжу до старого князя з дорогоцінною синьою хризантемою:

— Ваша світлість, от що росте десь тут поблизу; ходіть шукати.

Старий негайно звелів запрягти бричку, щоб і Клару взяти з собою. Але Клара тим часом десь зникла й годі було її знайти. Ми стояли біля повоза й гарикалися з добру годину — князь служив колись у драгунах. Іще не викричалися як слід, коли це ось пригналася Клара з висолопленим язиком і всукала мені цілий букет свіжонарваних синіх хризантем. Князь простягнув їй стокронку, але розчарована Клара вдарилася в плач: сірома ніколи стокронки не бачила. Мусив їй дати крону, щоб утихомирити. Вона почала танцювати й кричати, але ми її посадили на передок, показали їй сині хризантеми — і, Кларо, веди нас!

Клара на передку вищала з радощів; і ви не можете собі уявити, який був обурений Його Достойність пан машталір, що змушений сидіти поруч неї. Крім того, коні кожної хвилини харпудилися від того її вереску й кукурікання; одне слово, то була бісова їзда. Як прогналися ж ми півтори години, я й кажу:

— Ваша світлість, ми вже проїхали принаймні чотирнадцять кілометрів.

— Дарма, — бурчав князь, — хоч і сто кілометрів.

— Ну добре, — я на те, — але ж Клара з другим своїм букетом повернулася за годину. Те місце не може бути далі, як за три кілометри від Лубенця.

— Кларо, — кричить князь і показує на сині хризантеми, — де вони ростуть? Де ти їх знайшла?

Клара розкрякалася і все показувала вперед. Швидше за все, була рада, що їде на бричці. Слушайте, я думав, що князь її вб'є; Господи, як він умів лютувати! З коней капала піна, Клара гелготала, князь блюзнив, кучер мало не плакав від сорому, а я будував плани, як знайти синю хризантему.

— Ваша світлість, — кажу, — так не годиться. Нам треба шукати без Клари. Викреслимо собі на мапі циркулем коло в три кілометри, розділимо його на сектори й будемо шукати від дому до дому.

— Чоловіче, — сказав князь, — та ж на три кілометри від Лубенця нема ніякого парку!

— Це добре, — кажу. — У парку ви знайшли б дідька лисого; хіба що шукатимете *ageratum* або канну. Дивіться, онде внизу на стеблині є трохи землі; то ніякий не гумус, то липуча жовть, швидше за все, угноєна людським калом. Нам треба шукати місце, де багато голубів; на лопусі повно голубиноного посліду. Найпевніше, вона росте біля плоту з необчищених тичок, бо онде під живчиком листка шматочок розщіпленої ялинової кори. Так, це непомильний знак.

— Який? — пита князь.

— А такий, кажу вам, що нам треба шукати в окрузі на три кілометри біля кожної халупи; ми

розділимося начетверо: ви, я, ваш садівник і мій помічник Венцл, от і все.

Гаразд, уранці по цьому найперше Клара знову принесла мені букет хризантем. Потім я обдивився свій сектор, у кожній пиварні пив тепле пиво, їв сирки й розпитував людей про сині хризантеми. Пане, не питайте, яка свистуха була в мене по тих сирках; спека стояла рідкісна як для кінця вересня, і я залазив до кожної хати і мусив терпіти всілякі грубощі, бо люди собі думали, що я божевільний, агент або якийсь урядовець. Але одна річ до вечора з'ясувалася: жодної синьої хризантеми в моїм секторі не росло. В інших трьох також не знайшли нічого. Лиш Клара принесла новий букет наламаних синіх хризантем.

Знаєте, наш князь — великий пан; узявшись за справу, закликав жандарів, кожному встро- мив у руки по одній квітці синьої хризантеми й обіцяв їм невідь-що, як знайдуть йому, де вона росте. Жандарі, пане, це освічені люди, читають газети і таке інше; крім того, вони знають тут кожний камінь і мають страшенний вплив. Пане, ви подумайте собі, того ж таки дня шестеро жандарів, громадські стражники, старости громади, шкільна молодь із учителями й одна ватага циган облазили весь той шмат землі на три кілометри навколо, порвали все, що де цвіло і принесли до замку. Далєбі, цього добра було, як на святі Божого тіла; але синьої хризантеми, певна річ, не було жодної. Клару ми звеліли стерегти весь день, та вночі вона втекла і після півночі принесла мені цілий оберемок синіх хризантем. Ми одразу ж посадили її до цюпи, щоб не порвала всі; але ми були в безвихідному станови-

щі. Їй-богу, це немов якась мана: уявіть собі, край — як долоня...

Слухайте, людина має право бути брутальною, коли вона в дуже великій біді чи коли її спіткає невдача; я це знаю; але коли мені пан князь, лютуючи, сказав, що я такий самий ідіот, як і Клара, я відповів йому, що не хочу слухати лайку від якогось старого кретина, і пішов просто до потяга; відтоді я в Лубенці не був. Але коли я вже сидів у вагоні і потяг рушив, я розрюмсався, як малий хлопець, від того, що вже не побачу синьої хризантеми і що зовсім покидаю її. І ось, плачучи отак та дивлячись у вікно, я побачив раптово біля колії щось синє. Пане Чапку, то було щось сильніше за мене: воно підняло мене з місця й кинуло до сигнального гальма — я не зчувся й коли; потяг струснувся, гальмуючи, і я повалився на протилежну лаву — і в той час зломив собі ось цього пальця. А коли прибіг кондуктор, я, затинаючись, пояснив, що забув щось у Лубенці, і мусив заплатити клятий штраф. Пане, я лаявся, як шпак, і кульгав по лінії назад до того синього... „От йолоп, — казав я сам собі, — може, то тільки осінні айстри або інше синє сміття, а ти викинув такі нехристиянські гроші!” Пройшов я десь із п'ятсот метрів; уже думав, що те синє не могло бути так далеко, що я проминув його або ж воно мені тільки привиділося, коли це на такому собі горбочку бачу хатинку сторожа, і крізь тичковий тин з його садочка виглядає те синє. То були два кущі синьої хризантеми.

Пане, кожна дитина знає, що саме залізничні сторожі викохують у своїх садочках. Крім капусти та кавунів, є там звичайні соняшники, кілька ку-

щів червоних рож, мальви, геліотроп і яка-небудь городина; а ось цей хлоп'яга не мав і того, тільки картоплю, квасолю, один кущ бузини і в кутку дві сині хризантеми.

— Чоловіче, — кажу я йому крізь пліт, — де ви взяли оті квіти?

— Ті сині? — відказав сторож. — Вони тут zostалися по небіжчикові Чермаку, який сторожував тут до мене. Але тут по коліях не можна ходити, пане. Онде табличка: „По коліях ходити заборонено”. Що ви тут робите?

— Дядечку, — кажу йому, — даруйте, кудюю ж до вас іти?

— Колією, — відповіда на те сторож. — Але пощо сюди комусь ходити? Чого ви хочете? Забирайся геть, клятий дурню, але на колії щоб і ноги твоєї не було!

— То кудюю, — кажу я, — мені забиратися?

— Мене це не обходить, — кричить сторож, — але по колії не смій, та й годі!

От сів я скраєчку та й кажу йому:

— Слухайте, дідусю, продайте мені ті сині квіти.

— Не продам, — бурчить сторож. — І вимітайтеся звідси. Тут заборонено сидіти!

— А то чому, — кажу йому, — на жодній табличці не написано, що тут заборонено сидіти. Ходити заборонено, а я ж тут не ходжу.

Той сторопів і надалі вже тільки лаяв мене через тин. Але він був, найпевніше, просто відлюдько; за хвилину він урвав лайку і почав розмовляти сам із собою. А за півгодини вийшов, щоб оглянути колію.

— То що, — спинився він переді мною, — заберетеся звідси чи ні?

— Не можу, — кажу я, — ходити колією заборонено, а іншої дороги звідси нема.

Сторож хвилинку подумав.

— То знаєте що, — сказав по тому, — поки я заходитиму за отой скрут, чухрайте звідси по колії; я не побачу.

Я гаряче йому подякував, а коли він зайшов за скрут, я переліз через тин до його садка і його власним заступом викопав обидві сині хризантеми. Я їх украв, пане. Я чесний чоловік і крав у своїм житті тільки сім разів; і завжди то були квіти.

За годину я сидів у потязі й віз до себе додому вкрадені сині хризантеми. Коли ж проїздив повз ту сторожівню, там стояв той дідуга з прапорцем і супився, як чорт. Я помахав йому капелюхом, але гадаю, що він мене не пізнав.

Так ось, бачите, пане: через те, що там була табличка з написом „Ходити заборонено”, нікому, ні нам, ні жандарям, ні циганам, ні дітям не спало на думку шукати там сині хризантеми. Таку силу, пане, має застережна табличка. Може, біля сторожівень ростуть сині петрові ключі, або дерево пізнання, або золота папороть, але ніхто ніколи про них не дізнається, бо колією ходити суворо заборонено, та й край. Тільки божевільна Клара туди дісталася, бо була ідіотка й не вміла читати.

Тому я й назвав так сині пишні хризантеми: „Клара”. Я вже п’ятнадцять років пораюся коло них. Та, мабуть, я розпестив їх добрим ґрунтом і вологою — той мугир залізничний сторож взагалі не поливав їх, мали там під собою глину чисто олово; одне слово, навесні вони в мене відживають, улітку брунькуються, а в серпні вже в’януть.

Подумайте-но лишень, я один на весь світ маю синю хризантему — і не можу показати її перед людьми. Що там „Бретань” і „Анастазі”, вони тільки трохи фіялкові; але „Клара”, пане, коли в мене нарешті зацвіте „Клара”, то про неї говоритиме весь світ.

1928

ВОРОЖКА

Кожна тямуща людина зміркує, що ця історія не могла статися ні в нас, ані у Франції, ані в Німеччині, бо в цих країнах, як відомо, судді повинні судити й карати грішників згідно з буквою закону й ніколи не згідно зі власним розважливим розумом і сумлінням. Оскільки ж у цій історії виступає суддя, який ухвалює свій вирок, зважаючи не на параграфи, а на тверезий людський глузд, впливає з того, що понижча okazія не могла вчинитися ніде, крім Англії; і справді, вона сталася в Лондоні, точніше сказати, в Кенсінгтоні або, заждіть, чи не в Бромптоні, а то й у Бейсуотері; одне слово, десь там. Той суддя був магістр юстиції Келлі, а жінка та звалася зовсім просто: Майерс. Місіс Едіт Майерс.

Так ось ця загалом пошани гідна дама привернула до себе увагу поліційного комісара Мак Лірі.

— Моя люба, — сказав пан Мак Лірі одного вечора своїй дружині, — мені з думки не сходить місіс Майерс. Хотів би я знати, з чого та жінка живе. Подумайте лишень, тепер, у лютому, вона посилає служницю по шпараги. Далі, я встановив, що вона щоденно приймає дванадцятнадцятнадцятеро відвідувачів, від дрібної крамарки до герцогині. Я знаю, моя люба, ви скажете, що то, мабуть, ворожка на картах. Хай так, але це може бути тільки личиною для чогось іншого, скажімо,

звідництва або шпигунства. Знаєш, мені хотілося б туди кинути оком.

— Гаразд, Бобе, — сказала прекрасна пані Мак Лірі, — доручить цю справу мені.

Отож через день пані Мак Лірі, певна річ, без шлюбного персня, але натомість дуже молодяво вбрана й зачесана, як дівчина, котрій уже час кинути дурниці, з настрашеним обличчям подзвонила біля дверей пані Майєрс у Бейсуотері чи в Мерілбоуні. Мусила хвилю зачекати, поки пані Майєрс прийме.

— Сідайте, люба дитино, — сказала та літня дама, дуже пильно оглянувши відвідачку. — Чого ви хочете від мене?

— Я, — затиналася пані Мак Лірі, — я... я хотіла б... мені завтра буде двадцять років. Я дуже хотіла б знати своє майбуття.

— Але ж, панночко... даруйте, як ваше прізвище? — запитала пані Майєрс і, захопивши колоду карт, почала енергійно тасувати їх.

— Джонс, — мовила пані Лірі.

— Люба панно Джонс, — правила пані Майєрс, — це помилка; я не ворожу на картах, хіба, звичайно, інколи серед друзів, як усяка стара жінка. Зніміть карти лівою рукою й поділіть на п'ять купок. Так. Часом для розваги я розкладаю карти, але взагалі... Ого, — казала, перевертаючи першу купку. — Бубни. Це означає гроші. І чирвовий валет. Це гарна карта.

— Ах, — сказала пані Мак Лірі. — А що далі?

— Бубновий валет, — провадила далі пані Майєрс, відкриваючи другу купку. — Винова десятка, це дорога. Та ось, — скрикнула, — я бачу жирові. Жирові — це завжди прикрості. Але на кінці чирвова дама.

— Що це означає? — запитала пані Мак Лірі, витріщивши очі, як тільки могла.

— Знову бубни, — метикувала пані Майєрс над третьою купкою. — Мила дитино, вас чекає багато грошей; але я ще не знаю, чи буде далека дорога у вас, чи в когось близького вам.

— Я маю їхати до Саутгемптона до тітки, — докинула пані Мак Лірі.

— Це буде далека дорога, — сказала пані Майєрс, перевертаючи четверту купку. — Хтось вам заборонятиме, якийсь старий чоловік...

— Мабуть, батько, — скрикнула пані Мак Лірі.

— Усе це є тут, — казала врочисто пані Майєрс над п'ятою купкою. — Мила панно Джонс, це була найкраща карта, яку я коли-небудь бачила. За рік у вас буде весілля; вас візьме дуже-дуже багатий молодик, може, мільйонер чи купець, бо часто подорожує; але поки це станеться, ви змушені будете подолати великі перешкоди; якийсь літній пан чинитиме вам опір, але ви повинні вистояти. А коли віддастесь, виїдете далеко звідси, певно, аж за море. З вас одна гінея на християнські місії між бідними неграми.

— Я вам така вдячна, — казала пані Мак Лірі, витягаючи з сумки фунт стерлінгів і один шилінг, — страшенно вдячна. Прошу вас, пані Майєрс, а скільки б то коштувало, щоб без тих прикростей?

— Карти не можна підкупити, — сказала стара дама поважно. — Хто такий ваш татусь?

— Він служить у поліції, — брехала з невинним виглядом молода пані. — Знаєте, в таємному відділі.

— Ага, — мовила стара пані й витягла з купки три карти. — Це дуже погано, дуже погано. Ска-

жіль йому, моя дитино, що йому загрожує велика небезпека. Хай би до мене прийшов, щоб дізнатися більше. До мене їх багато ходить зі Скотленд Ярду¹, щоб поворожила на картах; і кажуть мені все, що мають на серці. Так, так, пришліть його до мене. Ви кажете, що він у політичному відділі? Містер Джонс? Перекажіть йому, що я чекатиму. З Богом, мила панно Джонс. Хто далі?

— Це мені не подобається, — мовив пан Мак Лірі, замислено чухаючи потилицю, — це мені не подобається, Кеті. Та жінка надто цікавилася вашим покійним татусем. Крім того, вона зветься не Майєрс, а Мейєргофер, і вона з Любека. Клята німкеня, — бурчав пан Мак Лірі, — як би до неї добратися? Ставлю п'ять проти одного, що вона вивідує у людей речі, до яких їй нема діла. Знаєте що, я про це скажу нагорі.

Пан Мак Лірі справді сказав про це нагорі; на диво, нагорі не злегковажили цим, і сталося так, що вельмишановну пані Майєрс покликали до пана судді Келлі.

— Так, пані Майєрс, — звернувся до неї пан суддя, — Бога ради, що там за карти ви розкладаєте?

— Але, Боже мій, пане, — відповіла літня дама, — людина ж мусить із чогось жити. Не піду ж я у своїм віці танцювати до вар'єте.

— Гм, — мовив пан Келлі. — Але тут є на вас скарга, що ви погано ворожите на картах. Мила пані Майєрс, це те саме, коли б ви замість шоколаду продавали таблетки глини. За одну гінею люди мають право сподіватися на порядну

¹ Поліційне управління в Лондоні.

ворожбу. А як ви, прошу вас, можете ворожити, коли ви того не вмієте?

— Деякі люди не скаржаться, — боронилася літня дама. — Бачите, я їм віщую таке, що їм подобається. Та радість, пане, варта кількох шилінгів. А часом я й справді людині потраплю. „Пані Майєрс, — сказала мені тут одна пані, — ще ніхто мені так добре не ворожив на картах, як ви”. Вона живе в Сент-Джонс Вуд і розлучається зі своїм чоловіком.

— Стривайте, — урвав її пан суддя, в мене є один свідок проти вас. Пані Мак Лірі, розкажіть нам, як це було.

— Пані Майєрс ворожила на картах, — жваво почала пані Мак Лірі, — що я менш як через рік вийду заміж; що мене візьме дуже багатий молодик і що я з ним виїду за море...

— Чому саме за море? — запитав пан суддя.

— Бо в другій купці була винова десятка; це, кажуть, означає подорож, — відказала пані Майєрс.

— Дурниці, — бурчав пан суддя. — Винова десятка означає надію. Дорога — це винувий валет; коли ж із ним іде бубнова сімка, це означає великі подорожі, від яких сподіваються зиску. Пані Майєрс, ви мене не піддурите. Ви тут ворожили цій жінці-свідкові, що менше як через рік вона вийде заміж за багатого молодика, але пані Мак Лірі вже три роки одружена з видатним поліційним комісаром Мак Лірі. Пані Майєрс, як ви поясните цю недоладність?

— Але, Господи, — правила літня дама спокійно, — таке буває. Ця особа прийшла до мене легковажно настроєна, але ліва рукавичка в неї була розірвана; отже, в неї нема зайвих грошей,

а туману напускати любити. Вона сказала, що їй двадцять років, тоді як їй двадцять п'ять...

— Двадцять чотири, — крикнула пані Мак Лірі.

— Це однаково; отже, вона хотіла вийти заміж — бо ж вона себе видавала за дівчину. Тому я їй ворожила про заміжжя і про багатого жениха; це мені здалося найслушнішим.

— А що то за прикrostі, той літній пан і подорож за море? — запитала пані Мак Лірі.

— Щоб сказано було більше, — мовила просто пані Майерс. — За одну гінею людина має розповісти цілу купу всячини.

— Годі, — сказав пан суддя. — Пані Майерс, все це ні до чого, так ворожити на картах — це шахрайство. На картах треба розумітися. Правда, тут є різні теорії, але ніколи, пам'ятайте собі, ніколи винова десятка не означає подорож. Заплатіть п'ятдесят фунтів штрафу, як ті, що фальшують харч або продають нічого не варті товари. На вас, пані Майерс, є підозра, що ви, крім того, займаєтеся шпигунством; але я гадаю, що ви в цьому не зізнаєтеся.

— Коли є Бог наді мною, — скрикнула пані Майерс, але пан Келлі урвав її:

— Ну, ну, облиште; і все ж, оскільки ви чужоземка без пристойного фаху, політичні установи вживуть свого права й вишлють вас із країни. З Богом, пані Майерс, дякую вам, пані Мак Лірі. Проте я кажу вам, так фальшиво ворожити на картах — це цинічне й несумлінне заняття. Пам'ятайте собі це, пані Майерс.

— Що маю робити, — зітхнула літня дама. — Саме тепер, коли ремесло почало давати мені прибуток...

Десь через рік суддя Келлі зустрів комісара Мак Лірі.

— Чудова погода, сказав привітно пан суддя. — Між іншим, що робить пані Мак Лірі?

Пан Мак Лірі поглянув вельми кисло.

— Цебто... Знаєте, пане Келлі, — мовив з явним збентеженням, — вона... пані Мак Лірі... Цебто... ми розлучені.

— Та що ви, — здивувався пан суддя, — така гарна молода пані!

— Отож-бо й воно, — буркнув пан Мак Лірі, — в неї несподівано втьопався один молодий ледащо... якийсь мільйонер чи купець із Мельбурна... Я їй забороняв, але...

Пан Мак Лірі безнадійно махнув рукою.

— Тиждень тому вони обоє разом виїхали до Австралії.

ЯСНОВИДЕЦЬ

— Знаєте, пане прокуроре, — казав пан Яновіц, — мене так легко ніхто не пошиє в дурні, недарма я єврей, чи не так? Але що робить той чоловік, це просто над мій розум. Це не просто собі графологія, це невідь-що. Тільки подумайте: дасте йому чие-небудь рукописьмо у незаліпленому конверті; він на те письмо навіть не подивиться, тільки встромить у конверт пальці й шатириць ними по тому письму; ще й кривить рота, ніби йому щось болить. І за хвилину почне вам розповідати про вдачу того, хто писав, і то так, що ви тільки очима кліпаєте. До щирця вгадає ту людину. Я поклав йому до конверта один лист від старого Вайнберга; все чисто спізнав: і те, що той слабує на діабет, і що буде банкрутом. Що ви на це скажете?

— Нічого, — сухо відповів пан прокурор. — Може, він старого Вайнберга зна.

— Але ж він того писання навіть не бачив, — розхвилювався пан Яновіц. — Він каже, що кожне письмо має свій флюїд, який, мовляв, можна цілком точно відчутти на дотик. Він каже, що це чисто фізичне явище, як радіохвилі. Пане прокуроре, це ніяке не шахрайство; він, той принц Карадаг, за це нічого не бере, це, нібито, дуже стара родина з Баку, говорив мені один росіянин. Але навіщо я вам розповідатиму, прийдіть і подивіться на це, він буде сьогодні ввечері у нас. Неодмінно прийдіть.

— Слушайте, пане Яновіц, — сказав пан державний прокурор, — це все гарно, але я чужинцям вірю тільки на п'ятдесят відсотків, особливо ж як не знаю, коло чого вони ходять; росіянам я вірю ще менше, а факірам найменше; коли ж до всього цього він ще й принц, так йому я вже й зовсім не вірю. Де, кажете, він того навчився? Ага, в Персії. Дайте мені спокій, пане Яновіц; цілий Схід — це дурисвітство.

— Але ж, пане прокуроре, — боронився пан Яновіц, — той молодик усе пояснює цілком науково; жодного дива, жодної таємної сили, лишень, кажу вам, точний науковий метод.

— Так це тим паче дурисвітство, — казав пан прокурор докірливо. — Пане Яновіц, я вам дивуюся; ви все життя обходилися без точних наукових методів, а тепер за них ухопилися. Бачте, коли б у цьому щось було, все б давно стало відоме, адже так?

— Ну, — казав пан Яновіц, трохи вагаючись, — та коли я на власні очі бачив, як він угадав усього старого Вайнберга! Це було геніально! Знаєте що, пане прокуроре, прийдіть подивіться; якщо це шахрайство, то ви добачите, на те ви спеціаліст, паночку; пане прокуроре, мабуть, вас ніхто не може ошукати.

— Гадаю, навряд, — сказав пан прокурор скромно. — Так я прийду, пане Яновіц, але тільки подивитися на пальці того вашого феномена. Це ганьба, що в нас є такі легковірні люди. Однак не кажіть, хто я; почекайте, я йому дам прочитати одне рукописьмо в конверті, це буде щось екстра. Закладаймося, пане, що я йому доведу дурисвітство.

Треба вам сказати, що пан прокурор (або, точніше, пан старший прокурор доктор Клапка) мав на найближчому засіданні присяжних вести обвинувачення в процесі Гуго Мюллера — злочин навмисного вбивства. Пан Гуго Мюллер, фабрикант і мільйонер, був оскаржений у тому, що застрахував на великі гроші свого молодшого брата Оту і потім утопив його в Доксанському ставку; крім того, його підозрювали в тому, що кілька літ тому він убив свою коханку, але цього, звичайно, не можна було довести. Словом, то було одне з великих судочинств, на якому пан прокурор хотів показати, на що він здатен; і він працював над документами з усією пильністю й проникливістю, завдяки якій зажив слави найгрізнішого громадського обвинувача. Справа не була ясна; пан прокурор дав би не знати що за єдиний прямий доказ, але за даних обставин він мусив покладатися більше на свою красномовність, щоб допевнитися від присяжних петлі для пана Мюллера; а це, зважте, для громадського обвинувача є справа честі.

Пан Яновіц того вечора був трохи роздратований.

— Це принц Карадаг, — знайомив він стримано, — пан доктор Клапка; мабуть, можна розпочинати, чи не так?

Пан державний прокурор подивився допитливо на того екзотичного звіра; це був молодий і стрункий чоловік в окулярах, з обличчям тибетського ченця і делікатними злодійськими руками. „Гохштаплер”¹, — вирішив коротко пан прокурор.

¹ Пройдисвіт (з нім.).

— Пан Карадаг, — торохтів пан Яновіц, — тут коло цього столика. Мінеральна вода там уже є. Будь ласка, засвітить собі стоячу лампу; люстру ми згасимо, щоб вас не турбувала. Так. Прошу, панове, тихо. Пан... хм, тут пан Клапка приніс якийсь рукописьмо; коли пана Карадага ласка...

Пан прокурор кашлянув і сів так, щоб найкраще бачити ясновидця.

— Ось те рукописьмо, — сказав і витяг з нагрудної кишені незаліплений конверт. — Прошу.

— Дякую, — сказав ясновидець мляво, взяв конверт і з заплющеними очима повертів його в пальцях. Раптом він затремтів і закрутив головою. — Дивовижа, — пробурмотів і ковтнув води.

Потім усунув свої тонкі пальці в конверт і остовпів; здалося, що його пожовкле обличчя ще більше зблідло.

У кімнаті запала така тиша, що чутно було харчання пана Яновіца; пан Яновіц хворів на зуб.

Тонкі губи принца Карадага тремтіли й кривилися, ніби він стискав пальцями розпечене залізо; і на чолі в нього виступив піт.

— Я не годен цього витримати, — прошипів глухо, витяг пальці з конверта, обтер їх носовою хусточкою і хвилину їздив ними по сукну столика, ніби точив бруском ніж; після цього знов нервово сьорбнув води і обережно взяв пальцями конверт.

— Людина, яка це писала, — почав сухо, — людина, яка це писала... Тут велика сила, але така... — він очевидь шукав слова, — сила, яка чатує. Це чатування страшне, — скрикнув і випустив конверт на стіл. — Я тієї людини не хотів би мати собі за ворога!

— Чому? — не стримався пан прокурор. — Він щось учинив?

— Не питайте мене, — сказав ясновидець. — Кожне питання дає знак. Я тільки відаю, що він може вчинити щось велике й страшне. Тут дивовижна воля... до успіху... до грошей... Той чоловік не спинився б над життям ближнього. Ні, це не звичайний злочинець; тигр — також не злочинець; тигр — владар. Той чоловік не був би здатний на жодну підлоту, але гадає, що володіє життям людей. Коли він на своїм полюванні, то бачить у людях тільки здобич. Відтак їх убиває.

— По той бік добра і зла, — пробурмотів пан прокурор з очевидною згодою.

— Це тільки слова, — сказав принц Карадаг. — Ніхто не бува по той бік добра і зла. Той чоловік має свої цілком певні моральні поняття; він нікому не винен, не краде, не бреше; коли вбиває, то ніби на шахівниці дає шах і мат. Це його гра, але він її веде поправно. — Ясновидець зосереджено зморщив чоло. — Я не знаю, що це таке. Бачу великий ставок і на ньому моторний човен.

— А що далі? — скрикнув державний прокурор, ледве дихаючи.

— Далі нічого не видно; воно тьмаве. Воно таке дивно тьмаве перед жорстокою і безоглядною волею схопити свою здобич. Але тут нема ніякої пристрасті, тільки розум. Цілковита розсудливість у кожній подробиці. Так, наче вирішується якийсь завдання або технічна проблема. Ні, той чоловік ніколи ні за що не докоряє собі. Він такий самовпевнений і так звіряється на самого себе; йому нема чого боятися свого сумління. Мені здається, що він дивиться на всіх згори; дуже бундючний і самозакоханий; його тішить, що люди бояться

його. — Ясновидець сьорбнув води. — Але й він комедіант. По суті, він зисколюбник, що прибирає певної пози. Хотів би здивувати світ своїми вчинками... Годі. Я стомився. Він мені не до вгоди.

— Слухайте, Яновіц, — казав схвильовано пан прокурор, — це справді щось надзвичайне, той ваш ясновидець. Те, що він сказав, — достеменний портрет. Сильний і безоглядний чоловік, який бачить у людях тільки здобич; досконалий гравець своєї гри; мозок, який чисто розумово готує свій чин і ніколи ні за що собі не докоряє; джентльмен і до того комедіант. Пане Яновіц, той Карадаг спостиг його на сто відсотків!

— От бачите, — мовив пан Яновіц потішено. — Хіба я вам цього не казав? То був лист від ліберецького Шліфена, чи не так?

— Та де, — скрикнув пан прокурор. — Пане Яновіц, то був лист від одного вбивці.

— Але, але, — здивувався пан Яновіц, — а я думав, що то текстильний Шліфен; знаєте, то дуже великий гаунер, той Шліфен.

— Ні. Це був лист від Гуго Мюллера, отого братовбійника. Ви зауважили, як ясновидець казав про човен на ставку? Мюллер викинув з човна у воду свого брата.

— Ай, ай, — дивувався пан Яновіц. — От бачите! І що за казковий талант, пане прокуроре!

— Безперечно, — заявив пан прокурор. — І як тільки він збагнув Мюллерів характер і мотиви його вчинку, це просто, пане Яновіц, феноменально. Навіть я б його, того Мюллера, так достеменно не розгадав би. А ясновидець пізнає це на дотик, з кількох рядків Мюллеро-

вого рукописьма — пане Яновіц, тут щось є; в людському письмі мусить бути якийсь особливий флюїдум абощо.

— А хіба я вам не казав? — тріумфував пан Яновіц. — Будьте такі ласкаві, пане прокуроре, я ще не бачив рукописьма жодного вбивці.

— З радістю, — сказав пан прокурор і витяг з кишені конверт. — Це, на правду, цікавий лист, — додав він, виймаючи папір з конверта, і раптом перемінився на обличчі. — Цебто... Саме цей лист... пане Яновіц, — вичавив із себе якоесь непевно, — належить до судових паперів; тобто... я вам не маю права його показувати. Прошу прощення.

За хвилину пан прокурор біг додому, не помічаючи навіть, що падає дощ. „Я осел, — казав собі з гіркотою, — я йолоп, як це могло статися зі мною? Я ідіот! Поспішаючи, я серед інших документів запопав замість Мюллерового листа свій власний рукопис, свої нотатки до обвинувачення і всунув до того конверта! Я дурбас! Так, це було моє письмо! Дякую красно! Стривай, шахраю, я на тебе початую!”

Але зрештою пан прокурор почав заспокоюватися, адже здебільша не таке вже й погане було те, що казав ясновидець. Велика сила; дивовижна воля — хай буде; не здатен на жодну підлоту; маю свої цілком певні моральні поняття... Це, власне, мені лестить. Що ніколи собі не докоряю? Слава Богові, немає за що: я тільки справляю свій обов'язок. А щодо розсудливості, то це також правда. Але ж і заплутався я з тим комедіантом. Це все-таки дурисвітство.

Раптом він спинився. „Звичайно ж, — сказав собі, — те, що говорив ясновидець, годиться для

кожного другого! Це тільки певні загальники. Кожна людина трохи комедіант і зисколюбник. Це тільки хитрощі: говорити так, щоб кожний міг себе пізнати. Ось як”, — вирішив пан прокурор і, розкривши парасольку, пішов додому своїм рівним енергійним кроком.

— Господи Боже! — бідкався голова суду, скидаючи з себе мантию, — вже сьома година, ну й забарилися знову! Ще б пак, пан прокурор говорив дві години! Зате ж, пане колего, виграв справу; з такими хисткими доказами допевнитися петлі — це зветься успіхом. Ну, присяжних ніколи не вгадаєш. Та й гарно промовляв, — казав голова, умиваючи руки. — Надто ж як характеризував того Мюллера, то був готовий портрет; знаєте, почварний, нелюдський характер того вбійника — це просто вкидає в дрож. Пам’ятаєте, пане колего, як він казав: „Це не звичайний злочинець; він не здатний на підлоту, не бреше, не краде; але коли вб’є людину, то зробить це так спокійно, наче б давав на шахівниці мат. Він убиває не з пристрасті, а з холодного розсуду, ніби розв’язує завдання або технічну проблему”. Дуже добре сказано, пане колего. І далі: „Коли він на своєму полюванні, то бачить у ближньому тільки здобич...” Знаєте, з тигром вийшло, мабуть, трохи театральню, але присяжним це сподобалося.

— Або те, — докинув пан вотант¹, — як казав: „Отой убійник, напевно, ні за що собі не докоряє; він такий самовпевнений, так звіряється на самого себе, — йому нема чого боятися свого сумління”.

¹ Старший член суду (лат.).

— Або ж таке психологічне спостереження, — вів далі голова суду, витираючи собі руки рушником, — що це комедіант і позер, який хотів би приголомшити світ своїми вчинками...

— Ну, що ж, — погодився пан вотант. — Клапка небезпечний супротивник.

— Гуго Мюллер винен — дванадцятьма голосами, — дивувався голова, — хто б міг таке сказати! Для Клапки тільки цього й треба. Для нього це — як шахова гра або полювання. Він так в'їдається в кожний процес... Пане колего, я б не хотів мати його за свого ворога.

— Його, — казав пан вотант, — радує, коли його бояться люди.

— Трохи самозакоханості в нього є, — сказав замислено поштивий голова. — Але має дивовижну волю... головню до успіху. Велика сила, пане колего, але... — Пан голова не знайшов доречного слова. — Ну, ходімо вечеряти.

ТАЄМНИЦЯ ПИСЬМА

— Рубнере, — сказав головний редактор, — підіть подивіться на того графолога Єнсена, сьогодні ввечері він дає сеанс для представників преси; кажуть, це має бути щось епохальне, отой Єнсен. То ви дайте про нього п'ятнадцять рядків.

— Гарзд, — пробурмотів Рубнер з належною службовою байдужістю.

— Але пильнуйте, щоб це не був якийсь шахрай, — напоумлював його головний редактор. — Добре все сконтролюйте, по можливості особисто. Саме тому я посилаю туди вас, людину досвідчену...

— ...Ось, панове, головні засади наукової, точніше сказати, психометричної графології, — закінчив того вечора графолог Єнсен свій теоретичний виклад перед представниками преси. — Як бачите, вся система вибудувана на чисто експериментальних законах; але, звичайно, практичне вживання цих точних методів таке безмірно складне, що того не можна докладніше продемонструвати в цій єдиній доповіді. Я обмежуся тим, що практично проведу для вас аналіз двох або трьох рукописів, замість висвітлювати вам теоретично весь хід своєї праці; на це, на жаль, ми сьогодні не маємо часу. Прошу когось із добродіїв дати перший-ліпший рукопис.

Рубнер, який уже цього чекав, негайно подав великому Єнсенові списаний аркуш паперу.

Єнсен надів свої чарівні окуляри й подивився на письмо.

— Ага, жіноча рука, — посміхнувся. — Чоловіче письмо буває звичайно виразніше й цікавіше, але кінець кінцем... — Мимрячи щось, він пильно дивився крізь окуляри на той аркуш паперу. — Гм, гм, — казав іноді й похитував головою; стояла глибока тиша.

— Чи це не... від якоїсь близької вам особи? — спитав раптом графолог.

— Ні, де б пак, — запротестував одразу Рубнер.

— Тим краще, — сказав великий Єнсен. — Слухайте, та жінка бреше! Це перше враження від її письма: брехня, брехня за звичкою, брехня як життєвий вияв. А втім, ця особа дуже низького рівня, з нею освіченому чоловікові нема про що говорити... Вона страшенно хтива; це письмо має просто якісь м'ясисті форми. І вкрай неохайна; в її домі мусить бути страшенний нелад — маєте! Це первинні риси, про які я вам зразу казав; перше, що в людині ви пізнаєте, це її звички, тобто властивості, які просто механічно самовиявляються. Справжній психологічний аналіз починається тільки з властивостей, які відповідна особа приховує або приглушує, бо інакше вона виявила б себе геть усю перед загалом. Ось, наприклад, — сказав він, кладучи палець на кінчик носа, — ця особа, мабуть, нікому не призналась би, що вона думає. Вона плитка, але плитка в подвійному сенсі: примітивно себе виявляє, має багато дріб'язкових інтересів, але цим усім вона тільки приховує те, що насправді думає; і те її приховане „я” також жахливо буденне; я сказав би, розпусність, підкорена душевним лінощам. Подивіться,

наприклад: це письмо аж до неприємного хтиве (це також і прикмета марнотратності), а водночас у ній така вульгарна розважність; та особа надто любить свій комфорт, щоб шукати якихось пригод пристрасті; звичайно, коли їй трапиться нагода... Але це не наш клопіт... Вона надзвичайно лінива і до того ж забарна; коли що-небудь зробить, то говорить про це півдня, аж набридне... Надто заклопотана сама собою; видно, що нікого не любить; тільки для своєї вигоди вона вішається кому-небудь на шию і хоче переконати його, що любить і бозна-як про нього піклується. Це одна з тих жінок, перед якими кожний чоловік безвладний, просто стане безвладним плохутою з нудьги, нескінченної балаканини, з усієї принизливої матеріальності. Зверніть увагу на те, як написаний початок слів і особливо фраз: якое розгонисто і м'яко. Ця особа хоче наказувати і справді наказує; але нема в тому енергії, а якась удавана поважність і багатослівність; в разі потреби вдається до найпідлішої тиранії — тиранії сліз. І що цікаво: по кожнім тим розгонові можна помітити в письмі якое разуче, просто легкодухе пониження; ту особу щось гальмує, вона чогось усе боїться — найімовірніше, щоб не виявилось чогось такого, що поставило б під загрозу її добробут; тут мусить бути щось дуже болуче і старанно приховуване, гм, я не знаю; мабуть, щось у минулому. Лише після такої реакції вона знову зосереджує свою силу чи, швидше, життєву рутину, щоб узвичаєно дописати слово — певна річ, з тим самозакоханим і розтягненим хвостиком у кінці; вона вже знов переймається себепевністю. Оце вам оте перше, подане вже через аналіз, враження брехливості. Отже, панове, ви бачите, що

докладний аналіз зрештою потверджує перше загальне, часом інтуїтивне враження; ту кінцеву тожність ми називаємо верифікацією.

Я вже говорив про низький рівень цієї жінки; але той рівень не від примітивності, а від незлагоди; це письмо кривить душею, прикидається кращим, ніж є, але робить це у дрібницях. Та особа в малому дбає про якусь коректність: старанно ставить усі крапки над „і”, але у великих справах вона недбала, недисциплінована, неморальна, просто негідниця. Найбільше вражають риси; письмо має нормальний нахил праворуч, але в рисок зворотний напрям. Це справляє якесь дивне враження, як удар кинджалом у спину. У цьому є щось зрадливе й підступне. Я сказав би образно, що та особа здатна вразити людину ззаду; але вона цього не зробить через свою лінь — і через брак уяви... Гадаю, що з нас цього досить. Чи має хто-небудь якийсь інший, цікавіший рукопис?

Того вечора Рубнер повернувся додому як ніч.

— Добре, що ти прийшов, — сказала пані Рубнерова. — Чи ти де-небудь вечеряв?

Рубнер похмуро подивився на неї.

— Вже знову починаєш? — пробурчав погрозово.

Пані Рубнерова підняла здивовано брови.

— Це я знов починаю? Я тільки запитую, чи ти хочеш вечеряти.

— Он як, — сказав Рубнер з відразою. — Про інше ти, звичайно, не вмієш говорити, тільки про жування їжі. Такі вже твої інтереси нікчемні. Це так принижує, та вічна балаканина, та матеріальність і нудьга. — Рубнер зітхнув і безнадійно мах-

нув рукою. — Я знаю, так чоловіків обертають на безвладних плохут.

Пані Рубнерова поклала шитво на коліна і пильно на нього подивилася.

— Франце, — сказала стурбовано, — може, в тебе якась неприємність?

— Ага, — вигукнув уїдливо Рубнер. — Вже знову піклуєшся про мене, чи не так? Не думай собі, прошу, що переконаєш мене! Ні, голубонько, одного разу людина розкусить усю цю брехливість і усвідомить собі, що на неї хтось почепився тільки задля власної вигоди... і з простої хтивості. Фу, — закричав Рубнер, — це просто приголомшує людину.

Пані Рубнерова похитала головою й хотіла сказати щось, однак тільки стяла губи й почала швидко шити; настала тиша.

— Тут у нас, — засичав трохи згодом Рубнер і тяжко оглянувся навсібіч, — неохайність і паскудство. Звісно, в дрібницях це має видимість ладу і пристойності; але в поважніших речах... Що ти робиш тут з цими ганчірками?

— Латаю тобі сорочки, — витиснула з себе пані Рубнерова; горло їй перехопило.

— Латаєш сорочки, — глузував Рубнер, — а як же, ти латаєш сорочки! Звичайно ж, про це повинен знати цілий світ, чи не так? Півдня він має говорити лиш про те, що хтось латає сорочки! Буде тепер досхочу і галасу, і гордощів! І ти собі гадаєш, що через це можеш мною командувати? Ах, пані, тепер цьому кінець!

— Франце, — видихнула пані Рубнерова, здивована вкрай, — я чимось тебе скривдила?

— А хіба ж я знаю? — накинувся на неї Рубнер. — Я не знаю, що ти накоїла; я не знаю, про

що ти думаєш і що в голову собі забрала; я не знаю про тебе нічого, анічогісінько, бо ти збіса затайлива! Я не знаю навіть твого минулого!

— Стій, — скипіла пані Рубнерова, — це переходить уже всякі межі! Коли ти скажеш іще щонебудь... — Вона через силу опанувала себе. — Чоловіче, — сказала злякано, — що це з тобою скоїлося?

— Ага, — заявив переможно Рубнер, — он воно що! Чого ти злякалася? Мабуть, щоб не виявилось чогось такого, що поставило б під загрозу твій добробут, га? Знаємо-знаємо; „вона, попри свою лінь, не промине нагоди для якоїсь інтрижки”, — чи не так?

Пані Рубнерова сиділа як закам'яніла.

— Чоловіче, — видавила з себе, ковтаючи сльози, — коли ти проти мене щось маєш... так, ради Бога, скажи навпростець!

— Нічогісінько, — казав Рубнер з нищівною іронією, — та ні ж бо, нічогісінько проти тебе я не маю! Це ж така абищиця, коли чоловік має жінку розбещену, неморальну, брехливу, непорядну, вульгарну, ліниву, марнотратну і страшенно хтиву! Та ще й такого низького рівня...

Пані Рубнерова заридала і встала, кинувши своє шитво на землю.

— Облиш, — крикнув на неї чоловік презирливо, — це ж найпідліша тиранія, тиранія сліз!

Але пані Рубнерова вже навіть цього не чула; задихаючись від судомного плачу, вона кинулася до своєї спочивальні. Рубнер трагічно зареготав і просунув голову до дверей.

— Вгородити чоловікові кинджала в спину, — крикнув, — ти ще могла б... але й до того ти надто лінива!

Увечері по тому Рубнер зайшов до свого улюбленого шинку.

— А я саме читаю у вашій газеті, — привітав його пан Плечка, поглядаючи крізь окуляри, — як вихваляють того графолога Єнсена. Чи є в тім щось слушне, пане редакторе?

— Є, і багато, — сказав пан Рубнер. — Так, пане Янчіку, мабуть, мені ростбіф, тільки щоб не був твердий. — Послухайте, той Єнсен феномен; я вчора його бачив. Він просто науково аналізує письмо.

— Та ж це шахрай, — зауважив пан Плечка. — Пане, я вірю всьому, тільки не науці. Вона мов ті вітаміни; поки не було жодних вітамінів, то принаймні людина знала, що їсть; а тепер ви цього не знаєте, тепер у цьому вашому ростбіфі невідомі життєві чинники. Хай йому біс... — казав пан Плечка з відразою.

— Це зовсім інше, — освідчив Рубнер. — Вам, пане Плечко, довелося б дуже довго розповідати, що таке психометрія, автоматизм, первинні та вторинні ознаки й інші речі... Але я вам кажу, що той чоловік читає з письма, як із книги. І так вам людину розпише, що ви прямо бачите її перед собою; скаже вам, яка вона, яке має минуле, про що думає, що приховує, ну все! Я був при тому, пане!

— Облиште, — бурчав пан Плечка скептично.

— То я розповім вам один випадок, — почав пан Рубнер. — Один пан, — я не буду його вам називати, але дуже відома людина, — дав Єнсеніві аркуш рукописьма своєї дружини. Єнсен же щойно подивився на те письмо, то й почав: та жінка брехлива наскрізь, непорядна, страшенно хтива й плитка, лінива, марнотратна,

базіка, командує вдома, має лихе минуле і до того ще хоче вбити свого чоловіка! Уявіть собі, той пан зблід на смерть, бо все це була дослівна правда. Лишень собі зважте, він з нею щасливо жив двадцять років і нічогосінько не примічав! За двадцять років подружнього життя він не взнав про ту жінку й десятої частини того, що Єнсен побачив з першого погляду! Чи ж не досягнення, га? Пане Плечко, таке мусить переконати й вас!

— Я дивуюся, — відказав пан Плечка, — що то за йолоп, той чоловік, що за двадцять років нічого не побачив.

— Даруйте, — сказав швидко пан Рубнер, — але вона та жінка, так вправно лицедіяла, що чоловік її досі був цілком щасливий. А такий щасливий чоловік зовсім сліпий. Крім того, бачте, в нього не було точного наукового методу. Це виходить так: що вам на око здається білим, в тому наука знаходить усі барви. Досвід, пане, нічого не важить; сучасна людина покладається тільки на екзактні методи. Отож не дивуйтеся, що чоловік той і гадки не мав про те, яка потвора у нього вдома; він просто не застосовував до неї наукового методу, от що!

— А тепер має розлучитися з нею? — втрутився до розмови шинкар пан Янчік.

— Я цього не знаю, — недбало відказав пан Рубнер, — такі дурниці мене не обходять. Мене цікавить лиш, як можна з письма довідатися про те, чого інакше ніхто взагалі не взна. Уявіть собі, що кого-небудь ви знаєте вже стільки літ як гідну й порядну людину, і раптом торох! з її письма ви побачите, що це злочинець або босяк. Паночку, людина не повинна нікому вірити

на ксихт¹, тільки такий аналіз покаже, що в ній сидить!

— Чи ти ба! — дивувався пан Плечка пригнічено. — Виходить, і написати якомусь чоловікові бійся.

— Атож, — казав пан Рубнер. — Уявіть собі, яку вагу матиме наукова графологія, скажімо, для криміналістики. Пане, чоловіка можна буде заарештувати раніше, ніж він щось украде; його письмо викаже, що той хлоп'яга має вторинну злодійську рису, — і гайда на Панкрац!² Це має величезне майбутнє. Я вам кажу, це справжня наука, тут не може бути найменшого сумніву. — Пан Рубнер подивився на годинника. — Ну, десять година; час уже йти додому.

— Чому сьогодні так швидко? — поцікавився пан Плечка.

— Та, знаєте, — відказав пан Рубнер м'яко, — жінка ще бурчатиме, що я її все на самоті залишаю.

1928

¹ Обличчя (від нім. *Gesicht*).

² Празька тюрма.

БЕЗУМОВНИЙ ДОКАЗ

— Знаєш, Тоніку, — казав слідчий Матес своєму найближчому приятелю, — це справа до-свіду; я не вірю жодним виправданням, жодному алібі й жодній оповіді; я не вірю ні оскарженому, ні свідкам. Людина бреше, навіть коли не хоче; скажімо, який-небудь свідок присягає тобі, що не має проти обвинуваченого найменшої зазлості, а при тому не знає, що в глибині душі, в підсвідомості ненавидить його з якоїсь притлумленої заздрості чи ревнощів. Усе, що оскаржений відповідає тобі на допиті, вигадане й продумане наперед; всі ті покази, що їх тобі дає свідок, можуть поставати зі свідомого чи несвідомого заміру допомогти обвинуваченому або пошкодити йому. Брате мій, я це знаю: людина — наскрізь брехлива потвора.

Чому ж я в такому разі вірю? Несподіванці, Тоніку; різним отим мимовільним, ненавмисним чи, я сказав би, неконтрольованим рухам, або діям, або словам, якими часом захопиться людина. Все можна сфальшувати чи підготувати, все є облуда або умисність, а несподіванка — ні; її розпізнаєш з першого погляду. У мене такий метод: я сиджу й даю людям теревенити про все, що вони перед цим вигадали й приготували; я вдаю, що їм вірю, ще й допомагаю їм, щоб язик у них ліпше працював, і вичікую, чи не вилетить у них якась ненавмисне, мимовільне слівце; знаєш, для цього треба бути психологом. Деякі слідчі мають звичай

заплутувати обвинуваченого, тому вони часто перепиняють його і так затуркують, що янек¹ кінець кінцем зізнається хоча б і в тому, що вбив цїсареву Альжбету². Я хочу цілковитої певності; тому не кваплюсь і терпляче чекаю, поки мені з тієї систематичної брехні й вивертів, які у фахівців звуться зізнанням, не зблисне мимовільний окрайчик правди. Знаєш, чиста правда в цїм падолі слїз виявляється лиш через недогляд; тїльки як людське створіння якось обмовиться або схибить.

Послухай, Тонїку, я перед тобою ні з чим не криюся; ми ж товариші ще з дитинства — пам'ятаєш, як тобі всипали, коли я розбив вікно. Нікому б того не оповїв, але тебе я чомусь так соромлюся, що мушу тобі відкритися; що поробиш, людині треба висповідатися. Я тобі розкажу, як мій метод саме тепер став у пригоді в моїм... у моїм найінтимнішїм життї; словом, у моєму подружжі. І потїм скажи мені, будь ласка, що я був йолоп і грубіян: мені це властиве.

Чоловіче, я... ну, я підозрював мою дружину Мартїчку; одне слово, я ревнував, як божевільний. Мені запало в голову, що вона щось має з тим... з молодим... я його називатиму Артур; гадаю, що ти навіть не знаєш його. Чекай, я зовсім не мавр; коли б я знав певно, що вона його любить, я сказав би: „Мартїчко, розлучїмось”. Але те й найгірше, що такої певності я зовсім не мав; Тонїку, ти не уявляєш, яка це мука. Господи, який то був гидкий рік! Знаєш, які дурниці витїває ревнивий чоловік: вистежує, настерїгає, слухає викази від

¹ Всякий чех.

² Мова йде про Єлизавету, дружину австрїйського цїсаря Франца-Йосифа, вбиту в Женеві італїйським анархїстом 1901 р.

служниці, робить сцени... Та ще й зваж, що я до того ж слідчий; чоловіче, родинне моє життя за останній рік — це був ненастанний перехресний допит від ранку аж... аж ізнову до постелі.

Оскаржена, я хочу сказати Мартічка, поводи-лася чудово — і коли плакала, і коли ображено мовчала, і коли розповідала, де цілий день була і що робила; я даремно настерігав її, щоб якось обмовилася або чимось себе зрадила. Знаєш, вона часто брехала мені, хочу сказати, брехала просто так собі, але це вже такий жіночий звичай; жінка ж не скаже тобі чесно, що була дві години в модистки — вигідає тобі, що була в зубного лікаря або на цвинтарі біля матиної могили.

Чим більше я мучив її — ревнивий чоловік, Тондо, гірший за лютого пса, — чим більше я її заплутував, тим менше в мене було певності. Кожне її слово, кожний її викрут я десять разів повертав навсібіч і патрав; але не знаходив нічого, крім звичайних обміркованих напівправд і напівоблуд, з яких складаються нормальні людські взаємини, особливо в подружжі, чи не так? Я знаю, як тоді було мені; та коли зважу, що тоді пережила бідолашна Мартічка, так я б, чоловіче, залюбки сам собі надавав ляпасів.

Так от у нинішньому році Мартічка поїхала до Франтішкових Лазень — знаєш, жіночі справи і таке інше, одне слово, вона мала кепський вигляд. Певна річ, я там залишив її під наглядом — найняв такого собі огидного типа, який там, зрештою, валявся по шинках... Дивно, як ціле життя морально розкладається, коли в одній-єдиній справі у тебе немає ладу; ти весь стаєш нечистий, коли маєш на одному місці пляму. Мартічка писала мені... так якось невпевнено і злякано... ніби

вона не знала, про що писати; зрозуміло, я копався в тих листах і шукав чогось між рядками... Раз якось я одержав від неї листа, адреса була: „Франтішек Матес, слідчий” і так далі, і коли я розліпив конверт і вийняв її лист, то побачив напис: „Дорогий Артуре!”

Чоловіче, в мене опустилися руки. Так ось воно нарешті. Це часом буває; людина напише багато листів і переплутає конверти. Бач, Мартічко, це дурна притрапка, еге? Аж мені, хлопче, стало жаль її, що так далася мені в руки.

Зваж, Тоніку, моя перша думка була, щоб той лист, призначений тому... тому Артурові, не читати й повернути назад Мартічці; я це, звичайно, зробив би, але ревності — брудна пристрасть і паскудство; товаришу, я прочитав листа і покажу його тобі, бо ношу його з собою. Ось на, подивися, що в ньому написано:

„Дорогий Артуре,
не гнівайтесь, що досі вам не відповідала; але я була стурбована, мені Франці — *цебто я, розумієш?* — так довго не писав; я знаю, у нього багато праці, але коли так довго не маєш звісток від свого чоловіка, то ходиш, як тіло без душі; але ви, Артурку, цього не розумієте. Наступного місяця Франці сюди приїде, то ви теж могли б завітати. Він пише мені, що в нього тепер дуже цікава справа, але не написав, яка саме; я гадаю, що це вбивство, вчинене Гуго Мюллером; мені це було б дуже цікаво. Мені так жаль, що Франці вам став трохи чужий; але це тільки тому, що в нього така сила праці; якби у вас були колишні взаємини, ви могли б його витягти між люди або на прогулянку автом. Ви до нас завжди були такі добрі і навіть тепер не забуваєте, хоч стосунки вже не

ті, які мали б бути; але Франці такий нервовий і дивний. Ви навіть не написали мені, що робить ваша дівчина. Франці також нарікає, що в Празі страшенна спека; йому слід би сюди приїхати й відпочити, але він уперто сидить аж до ночі в установі. Коли поїдете до моря? Сподіваюся, що ви візьмете свою дівчину з собою; ви не відаєте, що це таке, коли нам, жінкам, бува тоскно. Сердечно вас, Артурку, вітає ваша

Марта Матесова”

Ну, Тоніку, що ти на це скажеш? Я знаю, це не бозна-який дотепний лист; це зовсім кепське осягнення з погляду стилю й цікавості; але, чоловіче, яке світло це кидає на Мартічку та на її взаємини з тим бідолохою Артуром! Я їй ніколи б так не повірив, якби вона мені казала, що хотіла; але тут я мав у руці щось таке несподіване, поза її волею... От бачиш: правда, необлудна й безсумнівна правда виявляється тільки через недогляд. Мені хотілося плакати від радощів — і до того ж від сорому, що я так безглуздо ревнував.

Що я зробив потім? Зв'язав мотузкою акти про вбивство, вчинене Гуго Мюллером, поклав їх до шухляди і за день по тому був у Франтішкових Лазнях. Коли Мартічка побачила мене, то зашарілася й почала затинатися, як дівчинка; у неї був такий вигляд, ніби вона накоїла чогось жахного. Я — анічирк.

— Франці, — сказала по хвилі Мартічка, — ти одержав мого листа?

— Якого листа? — дивуюсь я. — Ти мені пишеш збіса мало.

Мартічка ображено подивилася на мене й зітхнула, ніби їй полегшало.

— Певно, я забула послати його тобі, — сказала вона й почала перебирати в сумці, поки вилучила трохи зім'ятого листа.

Він починався словами: „Любий Франце!” В душі я сміявся. Пан Артур уже, мабуть, повернув назад те, що йому не належало.

Потім уже про це не було ані згадки; певна річ, я почав розповідати про злочин Гуго Мюллера, який так сильно її цікавив. Гадаю, вона й по сьогодні вірить, що я того листа взагалі не одержав.

Ну, от і все; відтоді у нас принаймні мир. Скажи, чи не був я бельвасом, що так по-хамському ревнував? Знаєш, я тепер хочу віддячити Мартічці; тільки з того листа я побачив, як вона, сердега, вболіває за мене. Так, тепер це вже позаду; людина більше соромиться своєї дурості, ніж своїх гріхів.

Але це тобі класичний приклад на те, яку доказову силу має якась проста собі випадковість, чи не так?

Десь під той самий час сказав молодий чоловік, названий тут Артуром, пані Мартічці:

— Так що, дівчинко, допомгло те?

— Що, мій милий?

— Той лист, якого ти йому тоді ніби з недогляду послала?

— Помогло, — сказала пані Мартічка й замислилася. — Знаєш, хлопчику, мені аж соромно, що він, Франці, тепер мені так безмежно вірить. Він з того часу до мене такий добрий... Того листа все носить на серці. — Пані Марта затремтіла. — То, власне, жахливо, що... що я його так обманюю, не гадаєш?

Але пан Артур того не гадав; принаймні її запевняв, що в тім зовсім нічого немає.

ЕКСПЕРИМЕНТ ПРОФЕСОРА РОУССА

Серед приявних були зокрема: міністр внутрішніх справ, міністр юстиції, поліцейний президент, кілька депутатів парламенту та вищих урядовців, видатні правники, чільні вчені і, звичайно, представники преси; адже вони мусять бути при всьому.

— Панове, — почав професор Гарвардського університету Роусс, наш ушавлений американський земляк, — експеримент, який я покажу вам, спирається на давніші праці ряду моїх учених колег і співпрацівників; indeed¹, в усій справі вже нема нічого нового, і е... е... really²... це... Це стара байка, — радісно скрикнув, згадавши гудящу примовку. — Тільки метод застосування та практична придатність деяких expeiences³ були обжектом⁴ моєї праці. Я особливо прошу панів криміналістів, щоб вони оцінили експеримент з погляду своєї практики. Well⁵.

Отож увесь експеримент полягає ось на чім: я вам скажу слово, а ви мені повинні сказати інше слово, яке вам під той момент навинеться на думку, хай це буде й nonsense, е... е., дурниця, я маю на увазі, нісенітниця. І нарешті я вам, від-

¹ Тут: так, справді (англ.).

² Справді (англ.).

³ Дослідів (англ.).

⁴ Замість „об’єктом” (англ. вимова лат. слова).

⁵ Добре (англ.).

повідно до тих слів, які ви мені дасте, розповім, що у вас на тямі, про що ви думаєте і... е... і що ви приховуєте. Розумієте? Я вам цього не пояснюватиму *theoretically*¹; тут асоціації, притлумлені уявлення, трохи навіювання тощо. Я буду вельми стислий: треба... е... *well*, виключити волю й увагу: цим, таким чином, вивільниться в пам'яті підсвідомий *connexions*², і я з цього дізнаюся, що... що... — славетний професор намацував слова, — *well, what's on the bottom of your mind.*

— Що є на дні вашої душі, — підказав хтось з аудиторії.

— Саме так, — сказав задоволено Роусс. — Ви повинні тільки казати *automatically*³, що вам тієї хвили трапить на язик, без усякого контролю і стриму. Мій бізнес⁴ потім буде аналізувати ваші уявлення. *That's all*⁵. Так ось я хочу вам показати це на одному кримінальному кейзі... е... випадкові, а потім на комусь із аудиторії, хто зголоситься. *Well*, пан директор поліції скаже нам, що то за кейз з тим чоловіком. Прошу.

Пан поліцейний президент встав і сказав:

— Панове, чоловік, якого незабаром побачите, це Ченек Суханек, малоземельний селянин і навчений слюсар із Забеглиць. Він у нас уже тиждень як сидить під поліцейним арештом за підозрою, що вбив шофера таксі Йозефа Чепелку, який зник чотирнадцять днів тому. Підстави для підозри такі: авто зниклого Чепелки було знайдене в сараї заарештованого Суханка; на кермі

¹ Теоретично (*англ.*).

² Зв'язок (*англ.*).

³ Автоматично (*англ.*).

⁴ Справа (*спотворене англ.*).

⁵ Це все (*англ.*).

й під сидінням водія є сліди людської крові. Заарештований, звичайно, геть чисто все заперечує; він править, що авто купив у Чепелки за шість тисяч, бо сам хоче взятися за шоферську справу. Ми встановили, що зниклий Йозеф Чепелка справді казав, буцімто все покине, продасть свою стару машину й піде кудись за шофера; але інших слідів по ньому не лишилося. Оскільки ніяких більше матеріалів немає, заарештованого Суханка повинно завтра передати до слідчої тюрми на Панкрац. Я домігся дозволу на те, щоб наш славетний земляк, професор Роусс, провів над ним свій експеримент; коли бажає пан професор...

— Well, — сказав професор, який щось пильно собі нотував, — прошу вас, впустіть його сюди.

На знак поліційного президента, стражник привів Ченка Суханка — похмурого хлоп'ягу, на обличчі якого було написано: „А йдіть ви всі до дідька!” По ньому видно було, що він твердо поклав собі не даватися до рук.

— Підійдіть сюди, — суворо напосівся на нього Роусс, — я вас не буду ні про що питати. Я тільки говоритиму вам слова, а ви повинні відразу казати перше слово, яке вам навинеться, розумієте? Отже, будьте уважні: склянка!

— Г...о, — мовив пан Суханек затаято.

— Слухайте, Суханку! — крикнув мерщій поліційний президент. — Коли не будете відповідати як слід, вас умить відведуть на допит, розумієте? І залишать вас там на цілу ніч. Затямте це собі! Ну, ще раз!

— Склянка, — знову сказав професор Роусс.

— Пиво, — пробурчав Суханек.

— Ось бачите, чоловіче, — сказав славетний професор, — як це добре.

Суханек недовіжливо глянув. Чи нема тут якоїсь пастки?

— Вулиця, — сказав професор.

— Машини, — спроквола відгукнувся на це Суханек.

— Треба швидше. Хата!

— Поле.

— Верстат!

— Латунь.

— Дуже добре.

Здавалося, що Суханек уже не заперечує проти цієї гри.

— Матуся!

— Тітка.

— Пес!

— Будка.

— Вояк!

— Канонір.

Так це йшло, дуже швидко і далі ще швидше; певно, це почало забавляти пана Суханка: нагадувало йому гру козирними картами. Боже, що тільки не пригадувалось йому мигцем при цій грі!

— Подорож, — кинув йому Роусс без передиху.

— Шосе!

— Прага!

— Бороун.

— Сховати!

— Закопати.

— Чистити.

— Плями.

— Ганчірка!

— Мішок.

— Мотика!

— Сад.

— Яма!

— Пліт.

— Мертвяк!

Мовчання.

— Мертвяк, — повторив професор настирливо. — Отже, ви закопали його біля плоту, так?

— Я нічого не сказав, — вибухнув пан Суханек.

— Ви його загребли біля плоту в своїм саду, — твердо повторив Роусс. — Ви його вбили по дорозі до Бероуна. Ви обтирали кров на кермі мішком. Що ви зробили з тим мішком?

— Це неправда, — кричав Суханек, — я ту машину купив у пана Чепелки! Я нікому не дозволю морочити себе...

— Почекайте, чоловіче, — сказав Роусс. — Я проситиму, щоб туди пішли policemen¹ подивитися. Це вже не мій бізнес. Хай цей чоловік іде геть. Будьте ласкаві, панове, це тривало сімнадцять хвилин. Це було дуже швидко. Цей кейз — дурничка. Звичайно це триває годину. Я хочу просити когось із охочих підійти, і я йому даватиму слова. Це триватиме дуже довго, бо я не знаю, який у того пана... секрет... як це зветься?

— Таємниця, — підказав хтось із аудиторії.

— Таємниця, — зрадів наш видатний земляк, — я знаю, це те ж саме. Дослід у нас забере чимало часу, перш ніж той пан виявить свій характер, своє минуле і свої найприхованіші айдие.

— Ідеї, — підказав голос із публіки.

— Well. Я прошу вас, панове, хто буде аналізуватися?

Настала пауза; хтось із приявних засміявся; але ніхто не поворухнувся.

¹ Полісмени (англ.).

— Я прошу, — повторив Роусс. — Адже це не болітиме.

— Ідіть ви, пане колего, — шепотів міністр внутрішніх справ міністрові юстиції.

— Іди туди як представник своєї партії! — штовхав один депутат другого...

— Пане шефе секції, будь ласка, ви, — спонукав вищий урядовець колегу з іншого міністерства.

Ставало вже ніяково; ніхто з приявних не підводився.

— Я прошу, панове, — сказав американський учений утретє, — гадаю, ви не боїтеся, що ви-кажете себе?

Тут міністр внутрішніх справ обернувся назад і просичав:

— Та ж ідіть хто-небудь, панове!

У глибині аудиторії хтось скромно кашлянув і встав; це був висхлий старий у трохи виношеному вбранні зі збуджено рухливим борлаком.

— Я... гм... — сказав боязко, — якщо, значить, ніхто, то я собі дозволю... яосьь...

— Підійдіть сюди, — урвав його американець владно. — Сядьте тут. Ви повинні казати те, що вам перше навинеться. Не треба обдумувати, треба бевкати *mechanically*, навіть не знаючи що. Ви розумієте?

— Будь ласка, — охоче сказав піддослідний, трохи зніяковілий перед такою добірною аудиторією; потім відкашлявся і боязко закліпав очима, як матурант¹.

— Дерево, — стрілив у нього вчений.

— Могутнє, — прошепотів старий.

— Як, як, даруйте? — запитав учений, яосьь не втямивши.

¹ Учень, що складає екзамен на атестат зрілості.

— Лісовий велетень, — пояснив соромливо чоловік.

— А, так. Вулиця!

— Вулиця... вулиця в урочистому вбранні, — правив чоловік.

— Що ви маєте на увазі?

— Будь ласка, свято. Або похорон.

— So¹. То ви мали б сказати тільки „свято”. По можливості, одним словом.

— Далі, прошу.

— Далі. Торгівля.

— Розквіт. Криза нашої торгівлі. Політичні обгородки.

— Гм. Установа.

— Пробачте, яка?

— Однаково. Скажіть яке-небудь слово, швидко!

— Може б, ви зволили сказати „установи”...

— Well. Установи!

— Відповідні, — радісно скрикнув мужчина.

— Молот!

— ...І обценьки. Витягати відповідь обценьками. Розбив йому голову молотом.

— Curious², — бурчав учений. — Кров!

— Почервоніти, як кров. Невинно проллята кров. Історія, написана кров'ю.

— Вогонь!

— Вогнем і мечем. Сміливий пожежник. Вогненна промова. Мене, текел³.

— Це дивний кейз, — сказав професор спантеличено. — Ану ще раз. Ви, чоловіче, повинні виповідати тільки перші уявлення, розумієте?

¹ Так (англ. і нім.).

² Курйоз (англ.).

³ Фатальні слова з Біблії, писані вогнем, — пророцтво про загибель Валтасара.

Тільки те, що вам automatically вивільнюється в пам'яті, коли чуєте слово. Go on¹. Рука!

— Братня. Рука допомоги. Тримає прапор. Зі стиснутими кулаками. Брудні руки. Дати по руках.

— Очі!

— Очі розсудливої громадськості. Сіль в оці. Відкрити очі на правду. Очевидець. Пісок у вічі. Невинні дитячі оченята. Заплювати очі.

— Не так багато! Пиво!

— Міцне. Зелений змій.

— Музика!

— Музика майбутнього. Досвідчена капела. Народ музикантів. Чарівні звуки. Концерт великих держав. Сопілки миру. Національні гімни.

— Пляшка!

— Купорос. Нещасливе кохання. Померла в лікарні у страшних муках.

— Отрута!

— Отрутою і жовчю. Отруєння криниці.

Роусс почухав потилицю.

— Never heard that². Прошу ще. Я хотів би, панове, звернути вашу увагу на те, що завжди слід починати від... е... від таких собі plain³, звичайних речей, щоб з'ясувати основний інтерес і profession⁴ піддослідного. Отже, далі. — Рахунок!

— Рахунок історії. Звести рахунки з ворогами. Падає на карб наших ворогів.

— Гм. Папір!

— Папір червоніє від сорому, — енергійно заявив чоловік. — Цінні папери. Папір витримає все.

¹ Ідіть, давайте далі (англ.).

² Він нічого не слухає (англ.).

³ Простий (англ.).

⁴ Професія (англ. і франц.).

— Bless your¹, — сказав учений злостиво. — Камінь!

— Кинути каменем. Намогильний камінь. Вічна пам'ять, — палко відгукнувся піддослідний. — Ave anima pia².

— Повіз!

— Триумфальна колісниця. Колеса долі. Карета швидкої допомоги. Пишно удекорований ваговоз з алегоричною сценою.

— Ага! — вигукнув Роусс. — That's it!³ Обрій!

— Захмарений, — сказав старий з живим задоволенням. — Нові хмари на політичному обрії. Вузкий обрій. Відкривати нові обрії.

— Зброя!

— Нечесна зброя. Озброєний до зубів. З розмаяними прапорами. Напасти з тилу. Отруєна стріла, — натхненно торохтів піддослідний. — Ми в бою не відступимо. Гамір битви. Виборча боротьба.

— Стихія!

— Розгнівані стихії. Стихійний опір. Підступні стихії. Живлюща стихія. Хай живе!

— Досить, — урвав його Роусс. — Чоловіче, ви з газети, так?

— Так, даруйте, — сказав піддослідний ревно. — Вже тридцять років. Я редактор Вашатко.

— Дякую, — сухо вклонився наш славетний американський земляк. — Finished, gentleman⁴. Аналізуючи уявлення цього чоловіка, ми... е... могли б встановити, що він журналіст. Гадаю, що не варт провадити цей експеримент далі. It would

¹ Іронічно: благословляю вас (англ.).

² Радуйся, побожна душе (англ.).

³ Це так! (англ.).

⁴ Закінчено, панове (англ.).

only our time¹. Даруйте, цей експеримент не вдався. So sorry, gentleman².

— Гляньте, — вигукнув увечері в редакції пан Вашатко, переглядаючи редакційні папери, — ось поліція повідомляє, що знайшла труп Йозефа Чепелки; був закопаний біля плоту в Суханковім саду, а під ним знайшли закривавлений мішок. Ба-чате, той Роусс все-таки добре трафив! Ви, пане колего, не повірили б: я йому не сказав ані слова про газету, а він достоту вгадав, що я журналіст. „Панове, — сказав, — перед вами заслужений, видатний журналіст”. Я написав у репортажі про його лекцію: „Висновки нашого славетного земляка здобули щире визнання в колах наших фахівців”. Почекайте, це треба стилістично виправити: „Цікаві висновки нашого славетного земляка заслужено здобули живе і щире визнання в широких колах наших фахівців”. От тепер як слід.

1928

¹ Наш час минув (англ.).

² Пробачте, пане (англ.).

ЗАГУБЛЕНИЙ ЛИСТ

— Боженко, — сказав пан міністр своїй дружині, набираючи собі чималу порцію салати, — сьогодні опівдні я одержав листа, який тебе зацікавить. Я повинен про нього доповісти раді міністрів. Коли б це вийшло наяв, одна політична партія мала б чимало клопоту. На, подивися, — казав пан міністр, сягнувши спершу до лівої нагрудної кишені, а потім до правої. — Чекай, де ж це він, — бурчав пан міністр, обмацуючи знову ліву нагрудну кишеню; по тому поклав виделку й почав ритися обома руками в усіх інших кишенях.

Уважний споглядач при цьому спостеріг би, що в міністра така ж сама дивовижна кількість кишень на всіх можливих частинах і сторонах тіла, як і у всякого порядного чоловіка; що в них він має ключі, олівці, блокноти, вечірні газети, портмоне, службові папери, годинник, зубочистку, ніж, гребінець, старі листи, носовичок, сірники, старі квитки до кіно, самописку та численні інші предмети щоденного вжитку; і що, риючись у кишенях, він бурмоче „де ж я його поклав”, „який я дурень”, „почекай”, — так, як робила б усяка людська істота, риючись у власних кишенях. Але міністрова дружина не приділила особливої уваги цій події, а сказала те, що сказала б кожна інша пані:

— Прошу тебе, краще їж, бо захолоне.

— Гаразд, — казав пан міністр, кладучи назад, на свої місце, все те, що він повитягав з ки-

шень, — певно, я залишив його на столі в кабінеті; там я читав цей лист. Ось уяви собі, — почав жваво і взяв собі кавалок печені, — уяви собі, що мені хтось надіслав оригінал листа від... хвилиночку, — сказав неспокійно і встав від столу. — Я тільки загляну до кабінету. Мабуть, я лишив його на столі.

І щез.

Коли ж він не вернувся й за десять хвилин, пані Божена пішла до його кабінету. Міністр сидів посеред кімнати на підлозі й перебирав аркуш по аркушу акти й листи, які згріб з робочого стола.

— Підігріти тобі вечерю? — запитала пані Божена трохи суворо.

— Зараз, одну хвилю, — відповів міністр неухажливо. — Найпевніше, я його встромив десь між паперами. Було б глупство, якби я не знайшов його... Але це неможливо; він повинен десь тут бути.

— Ось ти спершу поїж, — радила дружина, — а потім шукай.

— Зараз, зараз, — казав роздратовано міністр. — Знайду — і вже. Це був такий собі жовтий конверт... Ну, який же я дурень, — бурчав, перебираючи ще один стос паперів. — Ось за цим столом я читав його й не одвихнувся звідси, аж поки мене не покликали вечеряти. Де ж він міг подітися?

— Я пришлю тобі вечерю сюди, — вирішила дружина й покинула міністра на підлозі серед його паперів.

Потім запанувала тиша, лиш надворі шуміли дерева й падали зірки. Була майже північ, коли пані Божена почала позіхати, далі пішла до кабінету й обережно в нього заглянула.

Міністр, без піджака, розкуйовджений і спітнілий, стояв посеред пошарпаного розладнаного кабінету; всюди на підлозі купчився папір, мебля відтягнена від стін, килими кинуті в куток; на робочому столі стояла непочата вечера.

— Бога ради, чоловіче, що ти тут робиш? — скрикнула пані Божена.

— Господи Боже мій, дай мені спокій, — розлостився пан міністр. — Чому ти мене турбуєш кожних п'ять хвилин? — Він, проте, вмить усвідомив, що скривдив її, і сказав примирливіше: — Це треба переглядати систематично, розумієш? Папір за папером. Десь він мусить бути, бо сюди ніхто, крім мене, не заходив. Якби тут хоч не було стільки тих клятих документів!

— Я тобі допоможу, хочеш? — спочутливо запропонувала пані Божена.

— Ні, ні, ти тільки порозкидаєш тут, — боронився міністр, махаючи руками серед неймовірного розгардіяшу. — Йди спати, я вмить...

О третій годині ранку пан міністр пішов спати, тяжко зітхаючи. „Це неможливо, — казав сам собі, — о п'ятій годині пошта принесла мені того листа у жовтому конверті; я читав його при бюрку, де працював аж до восьмої; о восьмій я пішов вечеряти, а через яких хвилин п'ять побіг до кабінету шукати його. За тих п'ять хвилин ніхто ж не міг прийти...”.

Тут пан міністр скочив з ліжка й погнався до кабінету. Певна річ, вікна були відчинені; але кабінет був на другому поверсі й до того ж вікна виходили на вулицю. „Мабуть, неможливо, — думав пан міністр, — щоб хто-небудь заліз сюди через вікно! Але вранці, — вирішив він, — я мушу впевнитись щодо цього”.

Пан міністр знову вклав своє могутнє тіло до ліжка. „Почекай, — згадав він собі, — колись я читав у якійсь книзі, що такий лист найшвидше випаде з уваги тоді, коли лежить просто перед очима! До лиха, чому це мені не спало на думку відразу!” Знову побіг до кабінету подивитися, що ж воно лежить просто перед очима; і побачив купи паперу, повитягувані шухляди, безмежний і безнадійний рейвах, що лишився по його шуканнях... Кленучи й зітхаючи, повернувся міністр на своє ліжко і вже не спав.

Так він витримав тільки до шостої години; о шостій уже настирно кричав у телефон, щоб розбудили міністра внутрішніх справ „у дуже важливій справі”. Коли ж нарешті його з’єднали, він гарячково почав:

— Алло, пане колего, прошу вас, пошліть до мене мерщій, цієї ж хвилі трьох або чотирьох своїх найздібніших людей... ну так, детективів... Зрозуміло, найпевніших. У мене пропав один важливий лист... пане колего, це якийсь незбагнений випадок... Так, я їх чекатиму... Залишити все як є? Ви гадаєте, що так треба? Гаразд. Крадіжка? Не знаю... Звичайно, суто конфіденційно; не кажіть про це нікому... Дякую; даруйте, що... Вітаю вас, колего!

О восьмій годині з’ясувалося, що тих найздібніших і найпевніших людей є навіть семеро: бо саме стільки добродіїв у капелюхах зайшло до помешкання пана міністра.

— Так от, подивіться, панове, — товмачив міністр, заводячи сімох найнадійніших добродіїв до свого кабінету, — тут, у цій кімнаті, я вчора залишив одного... е... дуже важливого листа... у жовтому конверті... адреса писана фіалковим чорнилом...

Один із найздібніших добродіїв по-знавецькому свиснув:

— Ну й натворив тут, — сказав із захопленням фахівця, — отой анахтемський свинтух.

— Тобто хто? — запитав збентежений міністр.

— Отой злодій, — сказав детектив, критично оглядаючи страшний шарварок у кабінеті.

Пан міністр ледь зашарівся.

— Бачте, — сказав сквапно, — це я сам тут трохи порозкидав, коли шукав; річ у тім, панове, що... е... я не можу зовсім виключити, що той лист десь тут... закладений або кудись упав... Певніше кажучи, він не може бути десь-інде, тільки в цьому приміщенні. Я гадаю, що... так, кажучи просто, треба систематично обшукати це приміщення. Але ось то вже, панове, ваш клопіт — зробити... все, що в людській спроможності.

В людській спроможності дещо таки є; тому троє найздібніших добродіїв заметушилися в кабінеті, щоб його ретельно обшукати, двоє допитували служницю, куховарку, двірника й шофера; а решта двоє відбули невідомо куди до міста, щоб, як вони казали, розпочати слідство.

Увечері того дня перші троє з найздібніших освідчили, начебто зовсім виключено, щоб загублений лист був у кабінеті пана міністра, бо вони виймали навіть картини з рам, розбирали меблі й пронумерували кожний аркуш паперу. Інші двоє встановили, що до міністерського кабінету входила тільки служниця, подаючи туди, з наказу пані Божени, вечерю, саме коли міністр сидів на підлозі серед своїх паперів; оскільки ж не виключено, що вона тоді могла винести який-небудь лист, розпочато слідство, хто її коханець — то був службовець з телефон-

ної мережі, за яким тепер непомітно стежить один із добродіїв. Інші двоє вели розслідування невідомо де.

Тієї ночі міністр ніяк не міг заснути; він безперестанку повторював: „Той лист у жовтому конверті надійшов о п'ятій годині, я читав його за робочим столом і не відлучався аж до вечері; ergo¹ лист мусив там залишитися — а його там нема”. Він засмутився й почувся недобре з цієї оприкривої і зовсім нестерпної загадки; зажив снодійне і проспав без задніх ніг аж до ранку.

Вранці він зауважив, що навколо його дому казна-чого никає один із найздібніших; решта, певно, провадили слідство по цілій республіці.

— Справа посувається, — телефонував йому міністр внутрішніх справ, — сподіваюся, що невдовзі одержу рапорт; судячи з того, пане колего, що ви сказали про зміст листа, можна уявити, хто міг мати до нього інтерес... Коли б ми могли зробити трус у певному секретаріаті або в певній редакції, ми б знали трохи більше; але, скажу вам, справа посувається.

Міністр мляво подякував: він був вельми недоволений, і йому хотілося спати. Справді, як тільки схилилося надвечір, він щось пробурмотів упівгуби й пішов спати.

Щось о першій годині — була ясна місячна ніч — почула пані Божена кроки в книгозбірні. Озброївшись усією хоробрістю, на яку тільки здатна видатна жінка, вона пішла навшпиньках до бібліотеки. Двері були навстіж, одна шафа з книгами відчинена, а перед нею стояв пан міністр у нічній сорочці і, тихо мугикаючи, гортав поважно якийсь том.

¹ Отже (лат.).

— О Господи, — зітхнула пані Божена, — що ти, чоловіче, тут робиш?

— Та ж хочу тут дещо подивитися, — сказав міністр непевно.

— У пільмі? — здивувалася пані Божена.

— Я бачу, — запевнив міністр і поставив том на своє місце. — Добраніч, — сказав упівголос і пішов помалу до своєї спальні.

Пані Божена похитала головою.

— Бідаха, — сказала собі, — не може спати через той нещасний лист.

Наступного ранку пан міністр мав рожеве обличчя й здавався майже спокійним.

— Прошу тебе, — звернулася до нього пані, — скажи, що ти вночі шукав у бібліотеці?

Міністр поклав ложку й вирячив очі:

— Я? Що це з тобою? Я в бібліотеці не був, я спав як убитий.

— Але, Владьо, я там говорила з тобою! Ти гортав якусь книгу й сказав мені, що хочеш щось подивитися!

— Нісенітниця, — сказав недовірливо міністр. — Мабуть, тобі щось привиділося. Я за всю ніч навіть не збудився.

— Ти стояв біля середньої шафи, — запевняла пані, — і до того ж навіть не засвітив собі. Гортав книгу потемки, ще й казав: „Я бачу”.

Міністр схопився за голову.

— Жінко, — скрикнув здавленим голосом. — Чи ж то я сновида? Облиш, — заспокоювався він, — це тобі примарилося. Я ж бо не сомнамбула!

— Це було о першій годині, — наполягала на своєму пані Божена і додала трохи роздратовано: — Може, по-твоему, я божевільна?

Міністр замислено мішав ложечкою свій чай.

— Прошу тебе, — раптом сказав, — покажи мені, де це було.

Пані Божена повела його до бібліотеки.

Ти стояв ось тут, біля цієї шафи, і поклав якийсь том сюди, на цю полицю.

Міністр збентежено хитав головою; цю полицю заповнював поважний багатотомний „Збірник законів і постанов”.

— То я божевільний, — бурчав, чухаючи потилицю, і витяг майже механічно один том, який був засунений з помітною недоладністю — догори дригом.

Том розгорнувся в його руках; у середині книги був жовтий конверт з адресою, писаною фіалковим чорнилом.

— Бачиш, Боженко, — дивувався пан міністр, — я присягнув би, що з кабінету не зробив ані кроку; та лиш тепер якось неясно собі пригадую, що коли я прочитав того листа, то сказав собі: треба подивитися на один закон двадцять третього року. Потім я ніби приніс на робочий стіл ту книгу й хотів щось занотувати собі; оскільки ж вона мені раз у раз загорталася, я поклав туди, очевидно, того листа — і потім, мабуть, закрив книгу і механічно відніс її на місце... Але що я до тієї книги пішов підсвідомо, уві сні, подивитися, це... гм, знаєш, не кажи про це нікому. Люди хтозна-що можуть подумати... Всі ці загадкові психологічні явища не справляють приємного враження.

За хвилину пан міністр уже голосно телефонував міністрам внутрішніх справ:

— Алло, пане колего, так той загублений лист... Та де там, ви не могли натрапити на слід; лист уже у мене в руках!.. Що? Як знайшовся?

Пане колего, цього я вам не скажу. Знаєте, є методи, які і вам у міністерстві внутрішніх справ не відомі... Так, так, я знаю, ваші люди робили, що вміли; і то не їхня вина, що вони не виявилися на рівні... Ні, не будемо краще, колего, про це говорити... Прошу, прошу... Моє шанування, пане колего!

1928

УКРАДЕНИЙ ДОКУМЕНТ

139/VI ВІДД. „С”

О третій годині ранку в гарнізонній коменда-турі задеренчав телефон:

— Говорить полковник Гампл з генерального штабу. Пошліть до мене негайно двох чоловік з військової поліції і скажіть підполковникові Врзалу, — ну, звичайно, з контррозвідки — чоловіче, до того вам нема ніякого діла, — щоб негайно прийшов до мене. Так, зараз же, вночі. Так, хай візьме собі авто. Та мерщій, збіса! І все.

За годину підполковник Врзал був на місці; це було казна-де, в районі віл. Його привітав немолодий і страшенно стурбований пан у цивільному, тобто лиш у сорочці й штанях.

— Підполковнику, зі мною трапилася прикрюща річ. Сядьте, друже. Клята історія, кепська, свинська, безглузда, якесь паскудство. Чортяча халепа. Так ось уяви собі — позавчора шеф генерального штабу дає мені один документ і каже: „Гампле, опрацюй його вдома; чим менше людей про це знатиме, тим краще — в канцелярії про це ні пари з уст; ото ж гайда, маєш відпустку й сиди над ним удома, але будь обережний!” Ну, добре.

— Що ж то був за документ? — запитав підполковник Врзал.

Полковник Гампл якусь хвильку вагався.

— Ну, гаразд, — сказав, — хай і ти знатимеш: він був з відділення „С”.

— Ага, — сказав підполковник Врзал, набираючи надміру поважного вигляду. — Ну, далі.

— То слухай, — казав пригнічений полковник. — Учора я працював над ним цілий день; але що я, до біса, робитиму з ним уночі? Покласти до шухляди не зважився; сейфа не маю; а коли б хтось побачив, що документ у мене, так тут йому й гак. Чоловіче, на першу ніч я сховав його до свого ліжка, під матрац; до ранку я його пом'яв, як кабан.

— Вірю, — сказав підполковник Врзал.

— Що ж ти хочеш, — зітхнув полковник, — моя жінка ще огрядніша. Ну, й на другу ніч жінка порадила мені: „Знаєш що, покладемо його в бляшану банку на макарони і сховаємо на ніч до комірчини. Я на ніч замикаю її, а ключ беру собі, — каже жінка (ми, до речі, маємо страшенно товсту служницю, яка любить поспати). — Там його ніхто не шукатиме, чи не так?” Ну, гаразд, мені це сподобалося.

— Ваша комірчина з подвійним вікном чи зі звичайним? — перепинив його підполковник Врзал.

— Бісова віра, — вибухнув полковник, — мені це не спало на думку! Звичайне вікно! Я все думав про сазавську історію¹ та інші подібні дурниці, а подивитися на вікно забув! Чортяча халепа!

— Ну, а далі, — нагадав йому підполковник.

— А далі було ось що. О другій ранку чує жінка, як унизу верещить служниця. Пішла спитати, що там, а Марія лементує: „У комірчині злодій!” Жінка біжить по ключа і по мене, я лечу з пістолетом до комірчини, а там — жахливе непо-

¹ Відомий у ті роки випадок у Сазаві, де група політичних екстремістів викрала таємні документи в міністерського чиновника.

добсто, вікно в комірчині виставлене, зламане, а бляшанка з актами зникла. І злодій щез також. От і все, — одвів дух полковник.

Підполковник Врзал тарабанив пальцями по столу.

— Пане полковнику, а чи знав хто-небудь, що отой акт у тебе вдома?

Нещасний полковник розвів руками.

— Цього я не знаю. Друже, ті гаспидські шпигуни пронюхають усе. — Тут він згадав про функції підполковника Врзала і знітився. — Тобто, вони дуже хитрі люди, — мляво поправився. — Я ж про документ не казав нікому, слово честі. Крім того, — додав переможно, — ніхто ж не міг знати, що я поклав його до бляшанки на макарони.

— А де саме ви його клали до бляшанки? — запитав ніби між іншим підполковник.

— Тут, за цим столом.

— Де в той час стояла бляшанка?

— Хвилиночку, — пригадував полковник. — Я сидів ось тут, а бляшанка стояла переді мною.

Підполковник обіперся об стіл і замріяно задивився у вікно. Крізь світанкову мжичку навпроти вимальовувалася сіра з червоним вілла.

— Хто пак там живе? — запитав похмуро.

Полковник стукнув кулаком об стіл.

— До біса, а я про це не подумав! Зажди, там живе якийсь єврей, управитель банку, чи що. Прокляття, тепер я вже дещо добираю! Врзале, мені здається, що ми натрапили на слід!

— Я хотів би бачити ту комірчину, — сказав підполковник ухильно.

— Так ходімо. Туди, туди, — вів його полковник запопадливо. — Це тут. На тій горішній полиці і стояла бляшанка... Маріє, — крикнув пол-

ковник, — вам тут нема чого витріщуватися! Ідіть на горище або в підвал!

Підполковник надів рукавиці й сплигнув на вікно, яке було трохи високо.

— Виставлене долотом, — сказав, оглядаючи вікно. — Віконні лутки з м'якого дерева; пане полковнику, їх розщепить кожний хлопчак.

— Нечиста сила, — дивувався полковник. — Дідько б забрав тих людей, що так кепсько роблять вікна!

Надворі перед огорожею чекали двоє вояків.

— Це військова поліція? — запитав підполковник Врзал. — Це добре. Я ще подивлюся знадвору. Пане полковнику, мушу порадити тобі, щоб не виходив з дому, поки не накажуть, а таке можливе.

— Певна річ, — згодився полковник. — А чому власне?

— Щоб був до послуг на випадок, якби... Ті двоє вояків, звичайно, зостануться тут.

Полковник засопів і похлинувся на слові.

— Розумію. Чи не хочеш трохи кави? Жінка заварила б.

— Тепер на це немає часу, — сухо сказав підполковник. — Про украдений документ тим часом, звичайно, нікому не кажи; хіба як... як тебе покличуть. І ще таке: служниці скажи, що злодій украв якісь консерви, нічого більше.

— Але слухай, — скрикнув полковник у розпачі, — ти все-таки той документ знайдеш, так?

— Шукатиму, — відказав підполковник і клацнув по-службовому підборами.

Того ранку сидів полковник Гампл як тридцять три нещастя. То йому ввижалося, як прийдуть двоє достойників заарештувати його; то він пробував уявити, що робить підполковник Врзал

і як він пускає в рух великий і таємний апарат військової контррозвідки. Уявляв собі переполох у генеральному штабі й стогнав.

— Карлуню, — двадцятьє казала йому дружина (вона вже давно з остороги сховала револьвер до служниччиної валізки), — може б, ти з'їв щось?

— Дай мені спокій, чорт забирай, — гримнув на неї полковник. — Я гадаю, той єврей напроти все бачив.

Жінка лиш зітхнула й пішла на кухню плакати.

У цей час задеренчав дзвінок. Полковник звівся і випростався, щоб прийняти з військовою штивністю достойників, які йдуть арештовувати його. („Хто ж то буде?” — подумав він невиразно). Але замість достойників увійшов рудий чоловічок з капелюхом у руці й вишкірив на полковника вивірячі зуби.

— Даруйте, я Піштора з поліційного комісаріату.

— Чого вам треба? — крикнув полковник і непомітно перемінив позу зі „струнко” на „вільно”.

— Кажуть, у вас обікрали комірчину, — скалив зуби пан Піштора з якоюсь довірчістю. — Ось я і прийшов.

— А яке вам до цього діло? — визвірився полковник.

— Даруйте, — просявав пан Піштора, — це наш район.

Ваша служниця казала рано в пекаря, що у вас обікрадено комірчину, то я подивлюся, пане комісарє, я туди заскочу.

— Не варто заходу, — пробурчав заперечливо полковник. — Украли тільки бляшанку з макаронами. Дайте собі спокій з цим.

— Дивно, — сказав пан Піштора, — що не поцупили більше.

— Аж надто дивно, — сказав з гіркотою полковник. — Але вам до цього нема діла.

— Мабуть, хтось його сполохав, — засяяв пан Піштора від несподіваного здогаду.

— Отже, маю честь... — урвав полковник.

— Даруйте, — правив пан Піштора з недовірливою усмішкою, — може б, я перше подивився на ту хижку.

Полковник хотів вибухнути гнівом, але потім підхилився своєму лихові.

— То ходіть, — сказав неохоче й повів того чоловічка до хижки.

Пан Піштора натхненно роззирався по вузькій комірчині.

— Ну, ясно, — сказав потішено, — виставив вікно долотом; це був Пепек або Андрлік.

— Що, пробачте?— запитав гостро полковник.

— Це зробив Пепек або Андрлік; але Пепек, здається, сидить. Якби було лиш вибите скло, так то могли бути Дундр, Лойза, Новак, Госічка або Клімент. Але тут побував Андрлік.

— Коли б ви часом не помилилися, — загув полковник.

— Щоб тут хтось новий ходив по комірчинах? — споважнів раптом пан Піштора. — Це навряд. Власне, Мертл також виламує вікна ломом, але він ніколи не заходжується коло комор, ніколи, пане; він залазить через убиральню до помешкання і бере тільки білизну. — Пан Піштора вишкірив вивірячі зуби. — Ну, я метнусь до Андрліка.

— Вітайте його від мене, — бурчав полковник.

„Це просто неймовірно, яка та поліція недотепна, — думав він, коли його знову залишили наодинці зі своїми сумними гадками. — Якби хоч вони шукали відбитків пальців або ступень — у

цьому був би бодай якийсь професійний метод; але так по-дурному братися за справу... Де там поліції змагатися з міжнародним шпигунством! Хотів би я знати, що поробляє Врзал”.

Полковник не поборов цієї спокуси і зателефонував підполковникові Врзалу; по півгодинному лютуванні його нарешті з'єднали.

— Алло, — заговорив медовим голосом, — це Гампл. Будь ласка, скажи, як іде справа... Я знаю, що не можеш нічого сказати, але я тільки... Я знаю, але коли б ти був ласкавий сказати мені, чи це вже... Господи Боже мій, ще й досі нічого? Я знаю, що це важкий випадок, але... Ще хвилиночку, Врзале, прошу тебе. Мені спало на думку, розумієш, дати зі своїх коштів десять тисяч тому, хто спіймає цього злодія. У мене більше нема, але ж ти знаєш, за таку службу... Я знаю, що ні; але я чисто приватно... Ну так, це буде моя приватна справа; офіційно не випадає... Чи, може, поділити винагороду між цивільними детективами, га?.. Ну, звичайно, ти про це ніби не знаєш; але ти якось цим людям натякни, що полковник Гампл обіцяв десять тисяч... Гаразд, хай це скаже твій вахмістр. Прошу тебе, друже!.. Ну, пробач. Дякую тобі.

Полковникові Гамплу трохи полегшало після такого щедрого рішення; у нього було враження, що тепер він сам принаймні бере якусь участь у переслідуванні того клятого злодіяки-шпигуна. Ліг собі на канапу, бо стомився від хвилювання, і уявлялося йому, як сто, двісті, триста детективів (усі були руді й скалили вивірочі зуби, мов пан Піштора) перевіряють поїзди, спиняють автомашини, що женуться до кордонів, сочать за своєю здобиччю за рогом вулиці й нагло вискакують зі

словами: „Іменем закону. Ідіть зі мною і нічирк”. Потім йому примарилося, що складає іспит з балістики у військовій академії; він тяжко стогнав і збудився спітнілий. Хтось подзвонив.

Полковник Гампл скочив на ноги і намагався зміркуватися. У дверях з’явилися вивірячі зуби пана Піштори.

— Ось і я, — сказали вивірячі зуби. — Даруйте, це таки був він.

— Хто? — силкувався збагнути полковник.

— Та хто ж, — здивувався пан Піштора так, що перестав скалити зуби. — Андрлік. Кому ж бути іншому? Адже Пепек тепер на Панкраці.

— Що ви до мене причепилися з тим Андрліком? — нетерпляче урвав полковник.

Пан Піштора вирячив свої світлі очиці.

— Але ж це він украв макарони з комірчини, — сказав уражено. — Його вже спровадили на поліцію. Даруйте, але я прийшов спитати... Андрлік каже, що, мовляв, у бляшанці жодних макаронів не було, що там були тільки якісь папери. Так ось, чи то правда?

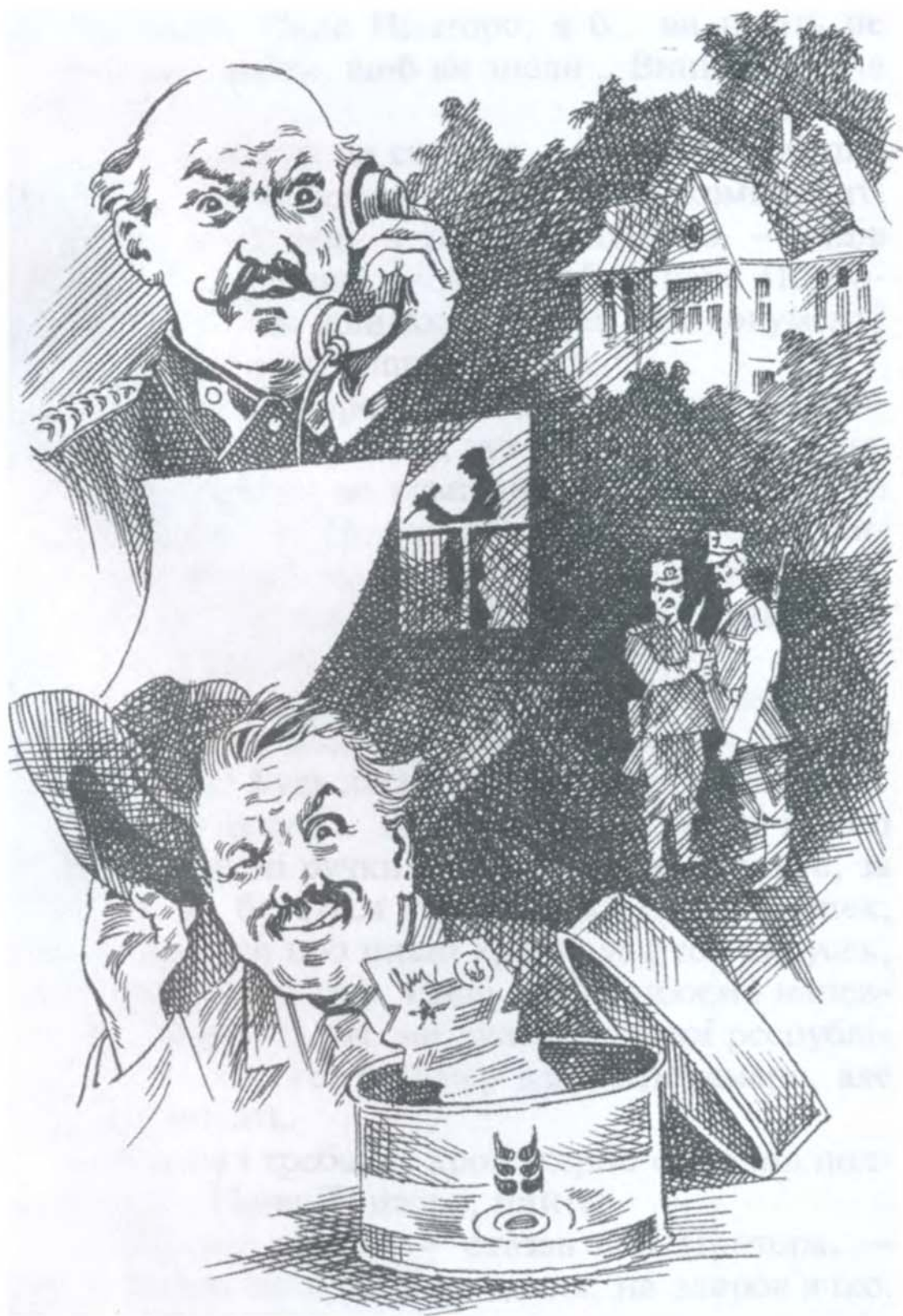
— Чоловіче, — скрикнув полковник, не тямлячи себе, — де ті папери?

— У мене в кишені, — вискірився пан Піштора. — Куди ж це я... — казав, порпаючись у люстриновім мішечку, — ага. Це ваше?

Полковник вирвав у нього з рук дорогоцінний, зім’ятий документ номер 139/VII відд. „С”. На очі йому набігли сльози полегкості.

— Чоловіче золотий, — видихнув, — я дав би вам не знаю що за це. Жінко, — заволав, — іди сюди. Це пан комісар... пан інспектор... е...

— Агент Піштора, — сказав чоловічок, показуючи якнайрадісніше свої щелепи.

— То він уже знайшов украдений документ, — дзвонив полковник. — Іди, жінко, принеси чарки й коньяк. Пане Пішторо, я б... ви навіть не знаєте, як... тобто, щоб ви знали... Випийте, пане Пішторо.

— Та ж нічого не сталося, — скалив зуби пан Піштора. — А бляшанка, вашмосць, у комісаріаті.

— Дідько з нею, з тією бляшанкою, — гудів щасливо полковник. — Але, любий пане Пішторо, як це ви так швидко знайшли той документ? На здоров'я, пане Пішторо!

— За ваше здоров'я, — відповів пан Піштора поштиво. — Боже, та тут нічого такого нема. Коли вломляться до комірчини, то ми йдемо до Андрліка або до Пепка, але Пепек тепер відсиджує два місяці на Панкраці. Коли ж обкрадуть горище, то це вже діло Пісецького, кульгавого Тондера, Канера, Зіми і Гоуски.

— Оце так тák, — дивувався полковник, — слухайте, а що, коли, скажімо, трапиться випадок шпигунства? Будь ласка, пийте, пане Пішторо!

— Дуже дякую... Зі шпигунством ми не маємо до діла. А мідні ручки крадуть Ченек і Пінкус, за мідні дроти береться тепер тільки один Тоушек, а коли йдеться про пивні крани, так то Ганоусек, Бухта або Шлезінгер. Пане, ми працюємо напевно. А зламувачів кас ми знаємо з цілої республіки. Їх є — ого-го! Їх тепер двадцять семеро, але шестеро сидять.

— Так їм і треба, — кровожерно освідчив полковник. — Пане Пішторо, пийте!

— Красно дякую, — сказав пан Піштора, — але я багато не п'ю. Будь ласка, на здоров'ячко. Вони, оті — гик... гик — оті гаунери, це зовсім не інтелігентний народ, пане; кожен знає тіль-

ки одну штучку і витворяє її, поки ми його не схопимо знову. Як цей ось Андрлік. „Ага, — каже, як тільки помітив мене, — це пан Піштора з приводу комірчини. Пане Пішторо, ця справа того не варта, адже я розжився тільки на папірці у бляшанці. Мені довелося вшиватися раніше, ніж я що-небудь намацав”. То ходім, я йому кажу, ти, йолопе, хватонеш за це не менше року.

— Рік ув'язнення? — спочутливо спитав полковник Гампл. — Чи не забагато?

— Але ж це крадіжка зі зломом, — вишкірив зуби пан Піштора. — Дякую красенько, пане; я ще маю один клопіт — обібрали вітрину, то діло Клечки або Рудла. А коли вам щось треба буде, так ви тільки зверніться в комісаріат. Досить спитати пана Піштору.

— Прошу вас, пане, — сказав полковник, — якби ви, може... гм... за цю послугу... Саме цей документ... тобто нічого особливого... але... я б не хотів його втратити, розумієте? Отже, якби ви згодилися взяти за цю послугу, — сказав швидко і тицьнув у руку панові Пішторі п'ятдесятикоронку.

Пан Піштора аж споважнів від здивування й розчулення.

— Це ви даремно, — сказав, швидко стромляючи руку з банківим білетом до кишені. — Тут, власне, нічого не було... Ну, то красно дякую, пане; а якщо знов треба буде...

— Я йому дав п'ятдесят корон, — добросердо сказав полковник Гампл своїй жінці. — Такому телепню вистачило б і двадцяти, але... — Пан полковник великодушно махнув рукою. — Добре, що ті кляті папери знайшлися.

ЧОЛОВІК, ЯКИЙ НЕ ПОДОБАВСЯ

— Пане Колдо, — сказав пан Пацовський вахмістрові Колді, — я маю дещо до вас.

Цей пан Пацовський був за Австрії поліціантом, навіть у кінній сторожі; але після війни ніяк не міг пристосуватися до нових відносин, пішов на пенсію, подивився трохи світу і нарешті найняв готель „На лоні природи”; там, правда, трохи самотно, але тепер люди починають любити оті мандрівки, краєвиди, купання на озерах і все таке інше.

— Пане Колдо, — сказав отож пан Пацовський, — я цього не розумію. Я маю одного пожилця уже чотирнадцять днів. Це якийсь Роедл. Ну що ж, він платить справно, не набирається, не грає, але... Знаєте що, — скрикнув пан Пацовський, — прийдіть коли-небудь подивитися на нього.

— Що ж із ним? — запитав пан Колда.

— Ото ж бо й воно, — сказав пан Пацовський обурено, — я не втямлю. Нічого в ньому нема особливого, але... як би вам це сказати? Мені та людина не подобається, їй-право!

— Роедл, Роедл, — роздумував вахмістр Колда. — Це прізвище нічого мені не каже. Хто він?

— Не знаю, — сказав пан Пацовський. — Каже, що він банківський службовець; але я не можу від нього дізнатися, з якого він банку. Мені це не подобається. Він, правда, чоловічок такий собі чемний, але... І ніякої пошти не одержує. У мене

таке враження, ніби він уникає людей. А це мені не подобається.

— Як це, — спитав вахмістр Колда, — уникає людей?

— Він навіть не уникає, — розводився пан Пацовський непевно, — але... скажіть, будь ласка, хто у вересні житиме на селі? А коли перед готелем спиниться авто, так він візьме собі їжі та й іде до свого покою. От так-то. Я вам кажу, мені той Роедл таки не подобається.

Пан Колда хвилину подумав.

— Знаєте що, пане Пацовський, — мовив мудро, — скажіть йому хіба, що ви на осінь закриваєте готель. Хай іде до Праги або ще кудись. Чого це мусимо його тримати саме ми. Та й по всьому.

Через день, у неділю, повертався з обходу молодий жандар Гурих, якого прозивали Марінка або Панянка; дорогою спало йому на думку спинитися в готелі. Він рушив з лісу просто у двір готелю „На лоні природи”. Коли був уже коло чорного ходу, спинився, щоб продути люльку. Раптом йому почулося, ніби задеренчало вікно на другому поверсі, яке виходило у двір, і щось жухнуло позад нього на землю. Панянка вибіг у двір і схопив за плече людину, яка собі з доброго дива вискочила з вікна.

— Пане, — докірливо сказав він, — що це ви робите?

Чоловік, якого він держав за плече, був блідий і з безвиразним лицем.

— А чому б мені не скакати? — озвався мляво. — Я тут живу.

Жандар Панянка коротко обміркував ситуацію.

— Може бути, — сказав, — але мені не подобається, що ви вискакуєте з вікна.

— Я не знав, що це заказано, — виправдувався чоловік з безвиразним лицем. — Запитайте у пана Пацовського, чи я тут живу. Моє прізвище Роедл.

— Може бути, — правив жандар Панянка. — Ану, покажіть мені свої документи.

— Документи? — сказав непевно пан Роедл. — А в мене при собі нема жодних документів. Я попрошу собі їх вислати.

— Це ми вже самі попросимо, — сказав жваво Панянка. — Ходіть зі мною, пане Роеdle.

— Куди? — боронився пан Роедл, посірівши на обличчі. — Яким правом... яким правом ви хочете мене забрати?

— Бо ви мені не подобається, пане Роеdle, — освідчив Панянка. — Облиште балачки і йдіть.

На поліційній дільниці сидів пан вахмістр Колда у патинках, курич довгу люльку й читав урядову газету. Коли ж побачив Панянку з паном Роедлом, зчинив великий лемент:

— Господи Боже, Марінко, що це ви зі мною робите? Чи ж бо й у неділю я вже не годен мати спокою? Навіщо ви мені саме в неділю приводите сюди людей?

— Пане вахмістре, — заявив Панянка, — мені цей чоловік не подобається. Коли він побачив, що я йду до готелю, то вискочив з вікна на двіроч і хотів дременути до лісу. І документів у нього нема. Ну, то я його й забрав. Це якийсь пан Роедл.

— Ага, — сказав пан Колда із зацікавленням. — Пан Роедл. Значить, ви вже в нас, пане Роеdle.

— І все-таки ви не маєте права мене заарештувати, — стояв на своєму пан Роедл.

— Так, не маємо, — погодився пан Колда. — Але ми можемо затримати вас, от що! Марінко, скочте до готелю, зробіть трус у покої пана Роедла і скажіть принести сюди його речі. Сядьте, пане Роедле.

— Я... Я відмовляюся давати які-небудь свідчення, — затаився від хвилювання пан Роедл. — Я буду скаржитись... я протестую...

— Пречиста Богородице, — зітхнув пан Колда, — ви мені не подобаєтеся, пане Роедле! Я не буду з вами панькатися. Сядьте там собі й ні пари з уст. — По цьому захопився за газету й читав далі.

— Йй-право, пане Роедле, — мовив він по хвили, — видно по ваших очах, що з вами не все гаразд. Я на вашому місці сказав би все і мав би спокій. Але коли не хочете, то хай буде так.

Пан Роедл сидів блідий і спітнілий; пан Колда спостерігав за ним, пирхаючи з відрази, а потім пішов переставити гриби, які сушив над камином.

— Слушайте, пане Роедле, — почав через деякий час знову, — ось ми будемо встановлювати вашу ідентичність; а ви покіль сидітимете в суді, і ніхто не розмовлятиме з вами. Чоловіче, не прикрийтеся!

Пан Роедл і далі затято мовчав, а пан Колда, гидливо бурмочучи, чистив собі люльку.

— Ну от, — сказав, — так собі зважте: може збігти й місяць, поки ми встановимо, хто ви; але того місяця, пане Роедле, вам потім не відрахують з карного строку. А воно ж таки шкода ось так втрачати місяць карного строку!

— А коли я зізнаюся, — запитав, вагаючись, пан Роедл, — то...

— То вас піддадуть попередньому ув'язненню, от що, — пояснював пан Колда, — і його вам відрахують. Робіть, як знаєте. Ви мені не подобаєтеся, я буду радий, коли вас відвезуть до крайової управи. От як, пане Роедле.

Пан Роедл зітхнув; вираз його блукливих очей був жалісний і майже зацькований.

— Чому, — вирвалось у нього, — чому кожний каже мені, що я йому не подобаюся?

— Тому, що ви чогось боїтеся, — розважливо казав пан Колда. — Ви щось приховуєте, пане Роедле, а цього ніхто не любить. Чому ви нікому не подивитесь у вічі? Вам нема спокою, от що, пане Роедле.

— Роснер, — виправив пригнічено блідий чоловік.

Пан Колда задумався. „Роснер, Роснер, стривайте, котрий Роснер? Це ім'я я вже десь ніби чув”.

— Ну, Роснер Фердінанд, — скрикнув чоловік.

— Роснер Фердінанд, — повторив пан Колда, — це вже мені дещо каже. Роснер Фердінанд...

— Депозитний банк у Відні, — допомагав блідий чоловік.

— Ага! — радісно заволав пан Колда. — Розтрата. Ще б пак не знати. Ти ба, Роснер! Чоловіче любий, та ми вже три роки як маємо ордер на ваш арешт. Так ви — Роснер, — повторював потішено. — Але чому ви не сказали відразу? Бачте, я вже мало не показав вам на двері, а ви — Роснер! Марінко! — крикнув він до жандаря Гуриха, що саме входив. — Адже це Роснер. Розтратник!

— Він і є, — здригнувся Роснер трохи болісно.

— Але, Роснере, — заспокоював його пан Колда, — ви призвичаїтеся... Будьте раді, що це вже позаду. Скажіть, ради Бога, чоловіче золотий, де це ви ховалися три роки?

— Ховався, — сказав Роснер гірко. — Або в спальному вагоні, або в найдорожчих готелях. Там не питають людину, хто вона і звідки.

— Ой-ой-ой, — сказав спочутливо пан Колда, — то ви з цим мали ого який клопіт!

— Ще б пак, — помалу заспокоювався Роснер. — Хіба ж я міг іти в який-небудь шинок, куди може наскочити поліція з облавою? Пане, я повсякчас мусив жити над свої кошти! Ніде не жив я довше, як три ночі, хіба що тут — і тут мене заклали.

— Ну от, — утішав його пан Колда. — Адже у вас грошенята вже переводилися, бачите, Роснере? Це вже все одно був кінець.

— Був, — погодився Роснер. — Одначе скажу вам, що далі я б уже того не витримав. Господи, адже за три роки я ні з ким не поговорив щиро-сердо, хіба аж тут! Адже я навіть не міг наїстися! Як тільки хтось подивиться на мене, то я вже й шукаю, куди б ушитися... Кожен так до мене приглядався, — скаржився Роснер, — кожен здавався мені, що він з поліції. Уявіть собі, і пан Пацовський...

— Ви тим не переймайтеся, — правив пан Колда. — Пан Пацовський таки колись служив у поліції.

— От бачите, — бурчав Роснер, — наш брат мусить жити, як вітер у полі! Чому кожен так до мене придивлявся? Хіба я скидаюся на якогось злочинця?

Пан Колда уважно його обстежив.

— Я дещо вам скажу, Роснере, — мовив він, — тепер то вже ні; тепер ви маєте вигляд звичайної людини. Але перед цим ви мені, голубе, не подобалися, я не знаю, що у вас так не штимувало¹... Ну, — вирішив він, — Марінка відведе вас до суду. Ще немає шостої години, так що вам цей день зарахують до рішення. Якби не неділя, то я відвів би вас сам, аби ви бачили, що... гм, що я вже проти вас нічого не маю. То все було від вашої відлюдкуватості, Роснере; але тепер усе гаразд. Марінко, одведіть його під арешт.

— Знаєте, Марінко, — казав того вечора пан Колда, — я вам скажу, мені той Роснер сподобався. Дуже мила людина, от що! Гадаю, йому не дадуть більше, як рік.

— Я поклопотався, — сказав жандар Панянка, почервонівши, — щоб йому дали дві ковдри. Він не звик спати на тюремному ліжку...

— Це добре, — міркував пан Колда. — А я скажу наглядачеві, щоб іноді з ним розмовляв. Аби Роснер бачив, що він знов між людьми.

1928

¹Тут: приваблювати, прихилити до себе (від нім. *stimmen*).

ПОЕТ

Була то звичайна поліційна подія: о четвертій годині ранку авто переїхало на Житній вулиці п'яну бабусю і повним ходом покуріло далі. І от тепер молодий поліційний конципієнт¹ д-р Мейзлік мав розслідувати, що то було за авто. Такий молодий конципієнт вважає цю справу за поважну.

— Гм, — сказав д-р Мейзлік стражникові номер 141, — ото ж ви бачили за триста кроків від себе автомашину, що гнала чимдуж, і на землі людське тіло. Що ви зробили найперше?

— Насамперед я побіг до потерпілої, — освідчив стражник, — щоб подати їй першу допомогу.

— Насамперед ви мали впевнитися, що то за машина, — бурчав д-р Мейзлік, — а потім уже турбуватись про бабу. Але можливо, — додав, копирсаючись олівцем у волоссі, — що я вчинив би так само. Отже, номера машини ви не бачили; і також усього іншого, що стосується тієї машини.

— Здається, — сказав вагаючись стражник номер 141, — вона була якась темна. Можливо, синя або червона. Добре не розгледів за димом із вихлопу.

— Ах, Господи Боже, — нарікав д-р Мейзлік, — як же мені тепер установити, чия то була машина? Чи ж мав би бігати по всіх шоферах і запитувати їх: скажіть, будь ласка, ви не переїхали старої баби? Ну, так от, чоловіче, що мені тепер робити?

¹ Кандидат на посаду адвоката (або нотаріуса).

Стражник з поштивою безрадістю знизав плечима.

— Даруйте, — сказав він, — до мене зголосився один свідок, але він також не знає нічого. Прошу, він тут чекає.

— То приведіть його, — сказав д-р Мейзлік розчаровано і втупився в порожній протокол, марно силкуючись щось у ньому добачити.

— Будь ласка, ваше ім'я, де живете, — казав механічно; навіть на свідка не подивився.

— Кралік Ян, студент інженерно-механічного факультету, — твердо промовив свідок.

— Отже, ви, пане, бачили, як сьогодні о четвертій годині ранку невідома машина переїхала Вожену Махачкову.

— Так, і мушу сказати, винен водій. Зважте самі, пане комісарє, вулиця була зовсім вільна; коли б водій на повороті загальмував...

— На якій віддалі ви стояли? — перебив його д-р Мейзлік.

— За десять кроків. Я проводив свого приятеля з кав'ярні, і коли ми вийшли на Житню вулицю...

— Хто такий ваш приятель? — знову урвав його д-р Мейзлік. — У мене він не значиться.

— Ярослав Нерад, поет, — мовив свідок не без гордощів. — Але той би вам певне нічого не сказав.

— Чому ні? — буркнув д-р Мейзлік, хапаючись за соломинку.

— Бо він... він поет. Коли трапалося те нещастя, він ударився в плач і ну тікати додому, як мале дитя. Так отож, коли ми були на Житній вулиці, пригналася ззаду з шаленою швидкістю автомашина...

— Який вона мала номер?

— Даруйте, цього я не знаю. Не зауважив. Я угледів, як вона шалено мчить, і ще й сказав собі, що...

— А яка то була машина? — урвав його д-р Мейзлік.

— З чотиритактним двигуном внутрішнього згоряння, — казав зі знанням справи свідок. — На марках машин я, звісно, розуміюся.

— А який вона мала колір? Хто в ній сидів? Відкрита була чи закрита?

— Цього я не знаю, — сказав збентежений свідок. — Гадаю, то була якась чорна машина; але краще я не придивився, бо коли сталося нещастя, я сказав Нерадові: „Глянь, ті негідники переїхали людину і навіть не спинилися!”

— Гм, — муркнув невдоволено д-р Мейзлік, — це цілком доречно й слушна реакція порядної людини, але краще б ви запримітили номер машини. Диво дивне, пане, як люди не вміють спостерігати. Ви, звісно, знаєте, що водій винен, ви, звісно, слушно міркуєте, що ті люди негідники, але на номер не глянули. Міркувати вміє кожний; а от до пуття по-діловому роздивитися якось річ... Дякую вам, пане Краліку; не буду вас затримувати.

За годину стражник номер 141 подзвонив біля дому хазяйки, в якій жив Ярослав Нерад. Так, добродій поет дома, але спить. Поет вихилився з дверей, вирячивши на стражника маленькі здивовані очиці; він ніяк не міг пригадати, що, власне, вчинив. Нарешті все-таки втямкував, чому повинен іти до поліції.

— Так треба? — питався недовірливо. — Я ж нічого вже не пам'ятаю; вночі я трохи був...

— Під мухою, — казав догадливо стражник. — Пане, я знав багато поетів. Ну те, пане, одягайтесь; мені почекати вас?

Після цього поет і стражник завели розмову про нічні пивні зали, про життя взагалі, про небесні дивовижі і про багато інших речей; тільки політика була чужа обом. Отак, провадячи дружню та повчальну бесіду, й дістався поет до поліції.

— Ви пан Нерад Ярослав, поет, — звернувся до нього д-р Мейзлік. — Пане свідку, ви були приявні, коли незнайома автомашина переїхала Вожену Махачкову.

— Так, — зітхнув поет.

— Чи не могли б ви мені сказати, яке то було авто? Відкрите чи закрите, якої барви, хто в ньому сидів, який мало номер?

Поет напружено розмірковував.

— Не знаю цього, — сказав він. — Цього я не примітив.

— Не пригадуєте жодної подробиці? — наполягав Мейзлік.

— Де вже там! — щиро сказав поет. — Знаєте, я взагалі не звертаю уваги на подробиці.

— Пробачте, — кинув д-р Мейзлік іронічно, — що ж ви взагалі тоді завважили?

— Увесь той настрій, — невпевнено відповів поет. — Оту, знаєте, спустілу вулицю... таку довгу... на світанку... і як та жінка зосталась там лежати... — Раптом підскочив. — Адже я дещо написав про це, коли прийшов додому! — Заходився ритися у всіх своїх кишенях і витягати силечу конвертів, рахунків та іншого подібного мотлоху. — Ні, не воно, — бурмотів, — це також не воно. Почекайте, може, ось це, — сказав, препильно розглядаючи зворот якогось конверта.

— Ану ж покажіть, — поблажливо сказав д-р Мейзлік.

— Ет, пусте, — боронився поет. — Але, як хочете, можу вам прочитати.

Відтак, натхненно викотивши очі й співучо протягаючи довгі склади, продекламував:

Марш темних домів раз два на місці стій
світанок на мандоліну гра
чому дівчино чому шарієшся
поїдемо машиною 120 ГП на край світу
або до Сінгапура
спиніть спиніть машину летить
наше велике кохання у поросі лежить
дівчина зламана квітка
лебедина шия груди бубон і тарілки
чому стільки плачу.

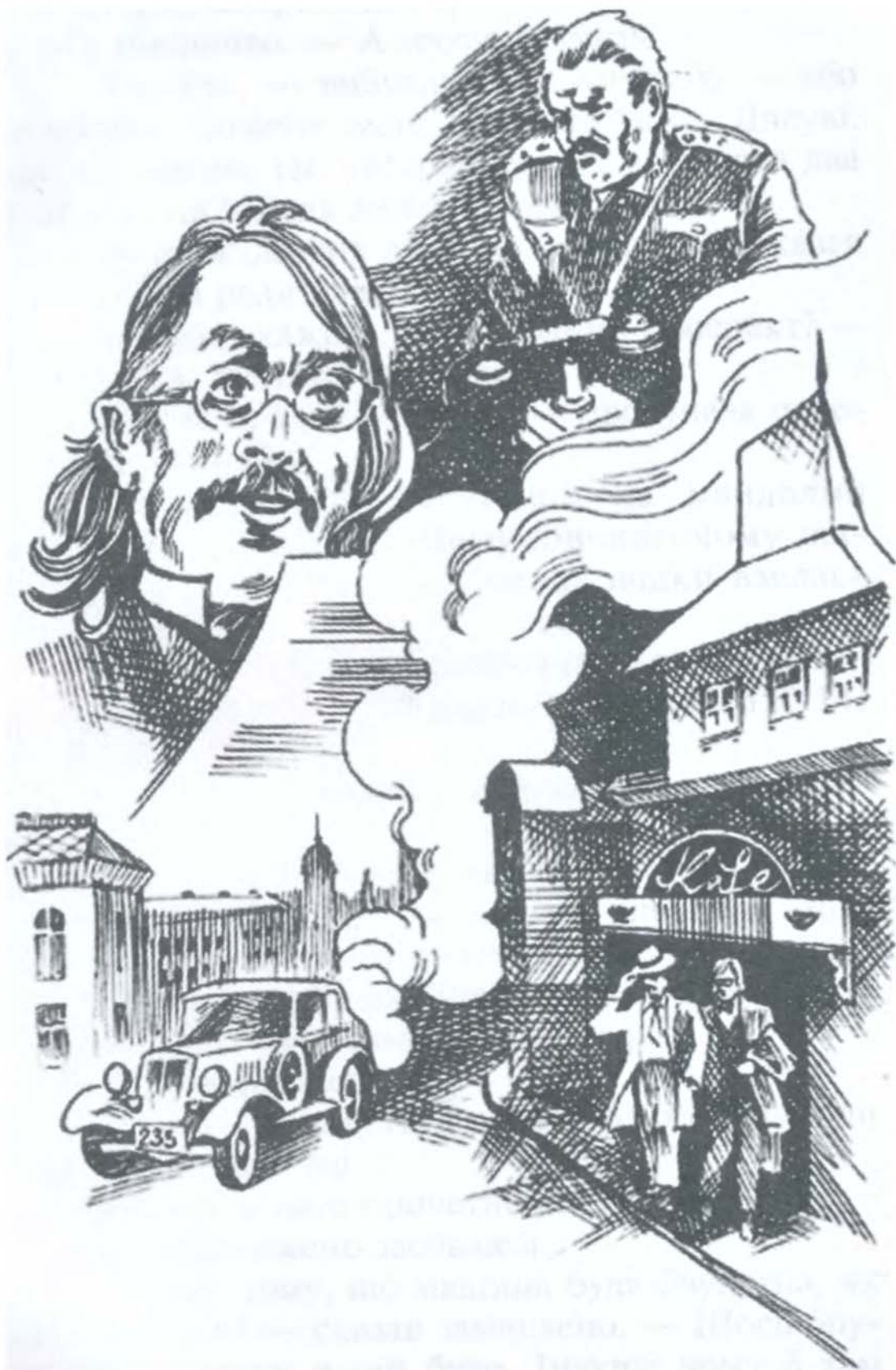
— Це все, — ознаймив Ярослав Нерад.

— Скажіть, будь ласка, — сказав д-р Мейзлік, — що це має означати?

— Ну, те нещастя з автом, — здивувався поет. — Невже незрозуміло?

— Гадаю, що ні, — сказав д-р Мейзлік критично. — Я з того якось не висную, що п'ятнадцятого липня о четвертій годині ранку на Житній вулиці авто номер такий-то переїхало сімдесятирічну п'яну жебрачку Вожену Махачкову; що поранену відвезено до громадської лікарні та що вона бореться зі смертю. Про ці факти ваша поезія, пане, наскільки я зрозумів, не згадує. От так-то.

— Це тільки сировинна дійсність, пане, — сказав поет, тручи собі ніс. — Але поезія — внутрішня дійсність. Поезія — то вільні, сюрреальні уявлення, що їх дійсність викликає у підсвідомості поета, тямите? Різні зорові й слухові асоціації.

І читач має скоритися їм, — ознаймив Ярослав Нерад докірливо. — А зрозуміє потім.

— Даруйте, — вибухнув д-р Мейзлік, — або стривайте, позичте мені цей ваш опус. Дякую. Ось тут маємо, гм: „Марш темних домів раз два на місці стій”. Будь ласка, витлумачте...

— Та це ж Житня вулиця, — спокійно сказав поет. — Два ряди домів, тямите?

— А чому, скажімо, не Народний проспект? — запитав д-р Мейзлік скептично.

— Бо він не такий рівний, — пролунала переконлива відповідь.

— Гаразд, далі. „Світанок на мандоліні гра”... Ну, хай буде. „Чому дівчино чому шарієшся”... Скажіть, будь ласка, звідки взялась ця дівчина?

— Ранкова зоря, — одмовив поет лаконічно.

— Ага, пробачте. „Поїдемо машиною 120 ГП на край світу”... Ну?

— Де, мабуть, проїхала та машина, — пояснював поет.

— І вона мала номер 120 ГП?

— Цього не знаю; це означає, що вона їхала швидко. Мовби хотіла полетіти аж на край світу.

— Ага, так. „Або до Сінгапура”... На Бога, скажіть ласкаво, чому саме до Сінгапура?

Поет знизав плечима.

— Чого не знаю, то не знаю. Може, тим, що там живуть малайці.

— А чим те авто причетне до малайців? Га?

Поет збентежено засовався.

— Може, тому, що машина була брунатна, як вам здається? — сказав замислено. — Щось брунатного справді в ній було. Інакше чому б там згадувався Сінгапур?

— От бачите, — сказав д-р Мейзлік, — та машина була червона, чорна й синя. Що мені слід із цього вибрати?

— Виберіть собі брунатне, — порадив поет. — Приємна барва.

— „Наше велике кохання у поросі лежить дівчина зламана квітка”, — читав далі д-р Мейзлік. — Зламана квітка — це та п'яна жебрачка?

— Хіба ж мені випадає писати про п'яну жебрачку, — одказав поет уражено. — То просто жінка, розумієте?

— Ага. А що це таке: „Лебедина шия груди бубон і тарілки”. Вільні асоціації?

— Покажіть, — сказав поет соромливо і схилився над папером. — „Лебедина шия груди бубон і тарілки” — що б це могло бути?

— Саме про це я й питаю, — буркнув д-р Мейзлік трохи нечемно.

— Заждіть, — міркував поет, — щось там, певне, було, що мені нагадало... Слухайте, чи вам двійка інколи не здається схожою на лебедину шию? Гляньте, — і написав олівцем цифру 2.

— Ага, — м'яко сказав д-р Мейзлік. — А що груди?

— Це ніби 3, дві дужки, еге ж? — чудувався поет.

— Там іще маєте бубон і тарілки, — скрикнув поліційний службовець, увесь напружуючись.

— Бубон і тарілки, — міркував поет Нерад, — бубон і тарілки... — Це б могла бути п'ятірка, еге ж? Дивіться, — сказав і написав цифру 5. — Це черевце нагадує бубон, а нагорі тарілки...

— Стривайте, — сказав д-р Мейзлік і написав собі на папірці 235. — Ви певні, що те авто мало номер 235?

— Я взагалі жодного номера не примітив, — ознаймив рішуче Ярослав Нерад. — Але щось подібного там, певне, було — де ж би воно тут узялось? — дивувався, мудруючи над віршем. — А знаєте, це краще місце в усьому вірші.

За два дні доктор Мейзлік навідав поета; поет цього разу не спав, з ним була якась дівчина, і він марно шукав порожнього стільця, щоб подати поліційному урядовцеві.

— Я вже знов біжу, — сказав д-р Мейзлік. — Я прийшов лиш сказати вам, що то справді була машина номер 235.

— Яка машина? — здивувався поет.

— „Лебедина шия груди бубон і тарілки”, — одним духом висипав д-р Мейзлік. — І Сінгапур також.

— Ага, вже знаю, — сказав поет. — От бачите, оце вам ота внутрішня реальність; хочете, я вам прочитаю пару інших віршів? Тепер уже ви зрозумієте їх.

— Хай іншим разом, — сквапно відказав поліційний урядовець. — Аж коли знову трапиться якась okazія.

ПРИГОДИ ПАНА ЯНІКА

Наш пан Янік — це ані д-р Янік з міністерства, ані Янік, що застрілив поміщика Ірсу, ані отой голосний Янік, про якого кажуть, що він зробив серію з трьохсот двадцяти шести карамболів¹, але зовсім інший пан Янік, шеф фірми Янік і Голечек — гуртова торгівля папером і целюлозою; це такий собі пристойний і не дуже високий пан, що колись залицявся до панни Северової і з чистого зухвальства не оженився; коротко, так званий папірник Янік, щоб не було помилки.

Отож пан Янік устряв у ці справи зовсім випадково, хоч і пробував під цю пору десь на Сазаві, на літнівці; саме тоді шукали труп Ружени Регнерової, що її вбив її жених Індржіх Башта, а потім облив небіжчицю гасом, спалив і закопав у лісі. Хоч Башту й висвідчили, що то він убив Ружену, але її тіла або костей не годні були відшукати; ось уже дев'ять днів Башта водив жандарів по лісах і показував — ось тут або там це було, — гребли й копали, але ніде нічого не знайшли. Було очевидно — зацькований Башта зводить їх із правильного сліду або хоче виграти час. Індржіх Башта був молодик із порядної й заможної родини, але, певне, лікар ненароком стиснув йому щипцями голову ще до того, як він прийшов на світ, одне слово, щось із ним було не гаразд; зви-роднілим та дивним видавався той чоловік. Отже, він водив жандарів дев'ять днів по лісах, блідий,

¹ Позиція в грі у більярд.

як страховище, з блукливими очима, в яких миготів жах; боляче було на нього дивитися. Жандарі блукали з ним між кущів чорниці й трясовинами, вже люті, аж мало не кусались, і думали собі: бестіє, ми тебе заганяємо так, що ти вкінці нас таки доведеш туди! Башта, що ледве плентався від виснаження, часом падав на землю й хрипів:

— Тут, тут я її загріб!

— Встань, Башто, — ревів на нього жандар. — Це не тут! Далі!

Башта вставав, заточуючись, і волікся далі, поки знов не падав від утоми. Отож у тій процесії було чотири жандарі, двоє цивільних, двоє лісників, дядьки з мотиками; і посинілий уламок людини, Індржіх Башта, що судомно порушався між них.

Пан Янік познайомився з жандарями в шинку; тим-то йому дозволялося ходити по лісах з тією трагічною процесією і ніхто б не подумав нападися на нього, що йому тут нічого робити. Крім того, він носив із собою коробочки з сардинками, ковбасу, коньяк та інші подібні речі, які знадоблялися цим панам. На дев'ятий день уже було зле, так зле, що пан Янік поклав: більше в такі мандри не піде. Жандарі вже аж гарчали зі скаженої люті, лісники освідчили, що з них уже буде і що в них є інша робота, дядьки з мотиками бурчали, що за таку службу мало двадцяти крон денно, а Індржіх Башта, повалившись на землю, тіпався в судомному тремкоті, уже навіть не озиваючись на крик і прокльони жандарів. У ту безрадну й пусту хвилю пан Янік вчинив таке, що якось вибивалося з програми: став навколішки перед Баштою, вклав йому в руку булочку з шинкою і сказав жалісливо:

— Погляньте-но сюди, пане Башто... ну так, пане Башто, чуєте?

Башта завив і вибухнув плачем.

— Я теє знайду... я теє знайду, пане, — він схлипував і силкувався встати; за якусь мить коло нього вже стояв один із тайняків і майже ніжно його підводив.

— Нуте, пане Башто, обіпріться, — умовляв він його, — пан Янік вас візьме з другого боку, так. Ну от, пане Башто, тепер покажіть панові Яніку, де це було, і по всьому.

За годину Індржіх Башта стояв, курячи сигарету, над неглибокою ямою, з якої стирчала стегенна кістка.

— Це тіло Ружени Регнерової? — здавленим голосом запитав вахмістр Трнка.

— Так, — спокійно сказав Індржіх Башта і струсив пальцем попіл з сигарети у відкриту яму. — Маєте до мене щось іще, панове?

— Знаєте, пане, — казав увечері в шинку вахмістр Трнка панові Яніку, — ви психолог, що й казати. За ваше здоров'я, пане! Парубок розм'як, варт вам було сказати „пане Башто”. Він, псяюха, ласий на шану, а ми, ми отак марудилися із ним... Скажіть ласкаво, як ви взнали, що ввічливість так на нього вплине?

— Нічого, — мовив герой дня, скромно шаріючися, — нічого тут такого не було, розумієте? Я, розумієте, я кожному кажу „пане”. Цебто мені його було жаль, того пана Башту, і я хотів йому дати булочку...

— Інстинкт, — освідчив вахмістр Трнка. — Я це називаю нюхом і психологією. Ваше здоров'я, пане Яніку! Шкода вас, вам би слід іти до нас...

Трохи переходя пан Янік їхав нічним потягом до Братислави; там були загальні збори акціонерів якоїсь словацької папірні, і оскільки пан Янік мав у ній чималу пайку, він хотів при тому бути приявним.

— Збудите мене пред Братиславою, — домовлявся він з кондуктором, — щоб мене, бува, не завезли аж на кордон.

Відтак заліз до ліжка, радий, що в купе більше нікого немає, вмостився гарненько, мов у кубельці, якусь хвилинку порозважав о різних торговельних справах і заснув. Він навіть не знав, не міг би сказати, коли саме кондуктор упустив до купе якогось пана, що спершу почав роздягатись, а потім забрався на горішне ліжко. Напіврозбурканий пан Янік встиг помітити пару ногавиць і неймовірно волохаті ноги, що теліпалися просто нього, він чув, як крекче той чоловік, загортаючись у ковдри; потім цокнув вимикач, і знову запала гуркотлива темрява. Снилася панові Яніку всяка всячина, а найбільше, що його переслідують якісь волохаті ноги; далі він прокинувся від того, що стало надто вже тихо і що він почув чийсь голос за вагоном: „До побачення в Жіліні!” І виплигнув з ліжка, і зиркнув у вікно; побачив, що надворі світає, що поїзд уже стоїть на братиславському вокзалі і що кондуктор забув його збудити. З переляку він навіть забув вилятись, у гарячковому поспіхові надів поверх піжами штани й решту одежі, порозтикав у кишені своє манаття й вискочив на перон у той момент, коли станційний службовець уже звів руку, даючи потягу знак рушати.

— Ух, — сплюнув пан Янік, насварився услід швидкому потягові кулаком і пішов до вбиральні докінчити свій туалет.

Коли ж він по всьому взявся перетрушувати свої кишені, то скам'янів від жаху: у нагрудній кишені в нього лежав не один гаманець із грішми, а два. У товщому з них, що не належав йому, було шістдесят новеньких чехословацьких п'ятсоткоронок. Очевидно, то був гаманець його нічного супутника, але як він потрапив йому до кишені, цього спросоння пан Янік, хоч умри, не міг собі уявити. Видима річ, він насамперед побіг шукати якогось поліціанта, щоб віддати йому чужий гаманець. Поліція на якусь часину зоставила пана Яніка помирати з голоду у приймальні, а тим часом зателефонувала до Галанти, щоб там звістили пасажира з ліжка номер 14, що його гаманець з грішми у братиславській поліції. Потім пан Янік показав на вимогу свої документи й пішов підсідати. Пізніше його знову розшукав чоловік із поліції й почав допитуватися, чи не зайшла помилка; адже той пан на ліжку номер 14 освідчив, що жодного гаманця йому не бракує. Панові Яніку довелося знову йти до поліції й розповідати вдруге, як він надбав гаманець. Тим часом двоє панів у цивільному ті шістдесят кредиток кудись віднесли, пан же Янік мусив півгодини чекати поміж двох детективів, після чого його відвели до якогось великого пана з поліції.

— Пане, — сказав той пан, — ми саме телеграфуємо до Паркань-Нани, щоб затримали пасажира на ліжку номер 14. Чи ви можете нам дати його достеменний опис?

Пан Янік тільки й міг сказати, що у того пасажира впадають в око волохаті ноги. Пана з поліції це не бозна-як удовольнило.

— Ті банкноти — підробка, — сказав він нагло. — Ви повинні тут зоставатися, доки не зведемо вас із тим сподорожанином.

Пан Янік у душі проклинав кондуктора, який вчасно його не розбудив і, отже, завинив у тому, що панові Яніку з тієї хвилини потрапив до кишені триклятуший гаманець. Десь за годину надійшла з Паркань-Нани депеша, що подорожній з ліжка номер 14 зійшов ще в Нових Замцях; куди він пішов чи поїхав далі, покиль не відомо.

— Пане Яніку, — сказав нарешті отой високий пан із поліції, — ми поки що вас не затримуватимемо; ми цю справу передамо до Праги інспектору Грушкові, який займається фальсифікатами; але, скажу я вам, це, мабуть, буде дуже пильна справа. Вертайтеся якнайборше до Праги, а вони вже вас покличуть. Тим часом дякую вам, що так щасливо натрапили на ті підробки. Пане, це не звичайний собі випадок.

Заледве пан Янік вернувся до Праги, як його вже закликали до поліційної президії; там його вітав один здоровезний і дебеленний пан, до якого всі зверталися: „пане президенте”, і один жовтий чоловік, який звався інспектор Грушка.

— Сядьте, пане Яніку, — сказав дебеленний пан і розламав печаті на малому пакеті. — Це той гаманець, що ви... е-е, що ви його знайшли в своїй кишені на братиславському вокзалі?

— Так, прошу вас, — зітхнув пан Янік.

Огрядний пан перелічив нові кредитки, що були в пакеті.

— Шістдесят штук, — сказав він. — Усі мають серію 27.451. Цей номер нам уже повідомляли з Хебу.

Жовтий чоловік узяв до рук одну кредитку, заплющив очі і пом'яв її пальцями, по чому до неї пригнухався.

— Ці ось із Штирського Градця, — сказав він. — Ті, із Женеви, не такі липкі.

— Штирський Градець, — повторив дебеленний пан задумано, — там роблять ці штуки для Пешта, так?

Інспектор Грушка тільки моргнув.

— Мені слід би поїхати до Відня, — сказав. — Але віденська поліція нам того паруб'ягу не видасть.

— Гм, — бурчав дебеленний пан. — А ви пошукайте якого іншого способу його запопасти. Коли не виходитиме, скажіть їм, що дамо їм за нього Лебергардта. Щасливої дороги, Грушко. А ви, пане, — казав він, звертаючись до пана Яніка, — я вже й не знаю, як вам дякувати. Ви — той, що знайшов оту дівчину Індржіха Башти, так?

Пан Янік спаленів.

— Це був просто випадок, — сказав він духом. — Я таки й справді... я нічого й на думці не мав...

— У вас щаслива рука, — мовив дебеленний чоловік удячно. — Пане Яніку, це вже такий Божий дар. Дехто цілий вік нічого не потрапить знайти, а інший просто перечіпається об щасливі випадки. Вам слід би податися до нас, пане Яніку.

— Не рука мені, — боронився пан Янік. — Я... тобто я маю свою торгівлю... яка процвітає... стара фірма після дідуся...

— Як знаєте, — зітхнув великий муж, — але жаль вас. Такого гемонського щастя отак ні сіло ні впало не буває. Ми ще побачимося, пане Яніку.

Перегода якийсь місяць пан Янік вечеряв разом зі своїм торговельним приятелем із Лейпцига. Видима річ, така комерційна вечеря вже щось та значить; надто ж коньяк був на диво добрий; словом, панові Яніку ніяк не хотілося йти додому пішки, він махнув рукою кельнерові й сказав: „Авто!” Коли ж по тому вийшов із готелю, то побачив, що авто вже чекає біля входу; він вліз у середину, тріснув дверцята і під такий настрій геть чисто забув, що не сказав шоферові своєї адреси. Однак авто поїхало, а пан Янік, догідно вмостившись у кутку, заснув. Як довго він спав, того не відав; але пробудився від того, що машина спинилась, а шофер відкрив йому дверцята, кажучи:

— Вже приїхали, пане. Вам треба йти нагору, пане.

Хоч пан Янік і дуже дивувався з того, де, власне, опинився, але оскільки після коньяку йому все було однаково, він побрався нагору якимись сходами й відчинив двері, за якими чув голосну розмову. Було там щось із двадцятєро чоловік, і всі вони нетерпляче пооберталися до дверей. Раптом запала дивна тиша: один із панів устав і підійшов до пана Яніка.

— Чого вам тут треба? Хто ви?

Пан Янік здивовано роззирнувся; він упізнав п'ятьох чи шістьох панів, — це були багатії, про яких ходили чутки, начебто вони мають якісь свої політичні інтереси; але пан Янік у політику не втручався.

— Здорові були, — сказав він по-дружньому, — онде бачу, пан Коубек і пан Геллер. Салют, Феррі! Молодці, я б оце випив.

— Де взявся тут цей чоловік? — розлютився один із приявних. — Він що, з наших?

Двоє панів виштовхали пана Яніка в коридор.

— Звідки ви тут узялися? — гостро спитав один із них. — Хто сюди вас покликав?

Пан Янік витверезився від цього не вельми дружнього голосу.

— Де це я? — запитав він обурено. — Куди це до дідька він мене привіз?

Один із панів збіг по сходах і напосівся на шофера:

— Ви, ідіоте, — ревів він, — де ви запопали цього чоловіка?

— Таж перед готелем, — оборонявся шофер. — Мені післяобід сказали, щоб о десятій годині вечора чекав коло готелю якогось пана і привіз його сюди. Той пан о десятій годині вліз мені в машину і нічого мені не сказав; то я й поїхав просто сюди...

— Пречиста Богородице, — кричав пан унизу, — та це ж хтось інший! Чоловіче, ну й кашу ви нам заварили!

Пан Янік покірливо сів на сходах.

— Ага, — мовив він, заспокоївшись, — це якісь таємні сходини, чи не так? Тепер ви мене задушите й закопаєте. Склянку води!..

— Пане, — сказав один із тих двох. — Ви помилилися. Там усередині не було ані пана Кобка, ані пана Геллера, розумієте? Це помилка. Ми відвеземо вас до Праги; пробачте, що сталося таке непорозуміння!

— Нічого не сталося, — сказав великодушно пан Янік. — Я знаю, що шофер по дорозі мене застрілить і закопає в лісі. Це безперечно. Я, дурень, забув йому дати свою адресу: от за це й маю.

— Ви п'яний, так? — спитався незнайомий пан з полегшенням.

— До певної міри, — погодився пан Янік. — Знаєте, я вечеряв з драждянським Мейєром. Янік, оптовий торговець папером і целюлозою, — відрекомендувався він, сидячи на сходах, — старе підприємство, дідівська спадщина.

— Ідіть виспиться, — порадив йому незнайомий пан. — Коли ви проспитеся, то навіть не пригадаєте, що... гм, ми вас так потурбували.

— Цілком слушно, — сказав пан Янік з гідністю. — „Йдіть виспиться, пане”. Де моє ліжко?

— Вдома, — сказав чужий пан. — Шофер відвезе вас додому. Дозвольте, я допоможу вам встати.

— Не треба, — запротестував пан Янік. — Я не так налигався, як ви. Йдіть виспиться. Водію, Бубенеч!

Авто поїхало назад; а пан Янік, по-лисячому моргаючи, пильнував, кудюю його везуть.

Уранці він повідомив у поліційну президію про свою нічну пригоду.

— Пане Яніку, — відповів йому по хвилинній мовчанці голос із президії, — нам це дуже цікаво. Прошу вас ласкаво прибути негайно сюди.

Коли ж пан Янік прибув, чекало його вже четверо панів із тим великим і дебеленим на чолі. Пан Янік знову змушений був розповісти, що йому пригодилося і кого він бачив.

— Авто мало знак № ХХ705, — додав дебелений пан. — Приватна машина. З тих шести осіб, що їх пан Янік упізнав, троє для мене нові. Панове, а тепер я залишаю вас. Пане Яніку, ходіть до мене.

Пан Янік тихенько сидів у великому кабінеті дебеленого пана, що ходив туди й сюди дуже замислений.

— Пане Яніку, — сказав він нарешті, — передовсім у мене до вас прохання: нікому про це ані слова. Державні міркування, розумієте?

Пан Янік мовчки кивнув. „Господи, — думав він, — куди це я знову вскочив!”

— Пане Яніку, — сказав нагло дебеленний чоловік. — Я вам не хочу лестити, але ви нам потрібні. Ви хтозна-який щасливець. Воно-то, кажуть, метода; але детектив, якому ані крихти не таланить, нічого не вартий. Нам потрібні люди, що мають щастя. Розуму нам і самим не бракує; але ми хотіли б собі купити щасливу нагоду. Знаєте що, йдіть до нас.

— А як моя торгівля? — прошепотів пригнічений Янік.

— Її провадитиме ваш компаньйон; вас із вашим хистом шкода для неї. Ну то як?

— Я... я ще поміркую, — заїкався нещасний пан Янік. — Я до вас прийду через тиждень; але чи потрібно це... чи маю я такий хист... я ще не знаю; я прийду.

— Гарзд, — сказав дебеленний чоловік, міцно тиснучи йому руку. — Не зневірюйтеся в собі. До побачення.

Не минуло навіть тижня, як пан Янік знову зголосився.

— Так я вже прийшов, — ознаймив, сяючи на обличчі.

— Вирішили? — запитав дебеленний пан.

— Спасибі, — зітхнув пан Янік. — Цебто я прийшов вам сказати, що нічого не вийде і що я для цього не придатен.

— Облиште! А то чому?

— Зважте собі, — тріумфував пан Янік, — п'ять років мене обкрадав мій уповноважений, а я його

не піймав! Я ідіот! Атож, самі скажіть, пане, який би з мене був детектив? Дяка Богові! П'ять років сиджу я поряд з отим шахраєм і ні про що не знаю! От бачите, ні на що я не здатен! А я вже так був перестрашився! Господи, який я радий, що нічого з цього не вийде! Ну, та тепер для мене все позаду, чи не так? Красненько дякую!

1928

УПАД РОДУ ВОТІЦЬКИХ

Одного дня прийшов до канцелярії поліційного службовця д-ра Мейзліка такий собі невеличкий чоловік у золотих окулярах із занепокоєним обличчям.

— Архіваріус Дівішек, — замимрив він. — Пане докторе, я до вас на пораду... як до видатного криміналіста, цебто мені казали, що ви зволите бути... як це... особливо коли йдеться про найзаплутаніші приключки... Тобто це вкрай загадкова історія, — освідчив переконано.

— Скажіть лишень, про що йдеться, — сказав д-р Мейзлік, беручи до рук олівець і нотатник.

— Треба розслідувати, — випалив архіваріус Дівішек, — хто вбив пана Петра Берковця, коли помер його брат Індржіх, і що сталося з його дружиною Катержіною.

— Берковець Петр, — почав пригадувати д-р Мейзлік, — наскільки мені відомо, нас тут ще ніхто не повідомляв про його смерть. Ви хочете скласти свідчення?

— Та ні, — сказав пан архіваріус. — Я звертаюся до вас тільки за порадою, знаєте. Мабуть, сталося щось страшне.

— Коли це було? — взявся допомагати йому д-р Мейзлік. — Передовсім, прошу сказати дату.

— Ну, десь року тисяча чотиреста шістдесят п'ятого, — мовив пан Дівішек, докірливо зиркаючи крізь окуляри на поліційного службовця. — Ви

це мали б знати, пане: за благословенної влади короля Їржіка з Подебрад.

— Ага, — сказав д-р Мейзлік і відкинув нотатник і олівець. — Так, любий пане, — мовив з раптовою привітністю, — за таких історій перший порадник д-р Кноблех. Аби ви знали, це поліційний лікар. Покликати його вам, га?

Пан архіваріус засмутився.

— Як прикро, — сказав він, — мені так рекомендували вас. Знаєте, я саме готую історичний твір про владарювання Їржіка з Подебрад і при цьому спіткнувся, так, спіткнувся об щось таке, чому не дам ради.

„Нешкідливий”, — вирішив д-р Мейзлік.

— Любий пане, — сказав він хутенько. — Я побоююся, що мало зможу вам прислужитися. Признаюся, в історії я надто слабкий.

— Це зле, — суворо зауважив пан Дівішек. — Історію ви б мали знати. Але, пане, хоч ви й не знаєте цього історичного матеріалу з перших рук, я наведу вам усі виявлені обставини; на жаль, їх мало. Чільне місце тут посідає лист пана Ладіслава Пхача з Олешні панові Яну Боршовському з Черчан. Той лист, звичайно, вам відомий.

— На жаль, ні, — признався д-р Мейзлік, і то так скрушно, як сказав би поганий учень.

— Оттакої, чоловіче, — вибухнув геть обурений пан Дівішек, — адже той лист опублікував ще перед сімнадцятьма роками історик Шебек у своїх „Реєстрах”, бодай це ви могли б знати! Одначе, — додав він, поправляючи собі окуляри, — ні Шебек, ні Пекарж, ні Новотний, ні хто інший не давали тому листові належної уваги. А саме той лист, що його ви, звісно, мали б знати, навів мене на слід цієї історії.

— Ага, — сказав д-р Мейзлік. — Ну, далі.

— Передовсім той лист, — правив пан архіваріус. — Я тут, на жаль, не маю його тексту, але в ньому тільки одна заввага стосується нашої оказії; він там, цебто пан Ладіслав Пхач, пише панові Боршовському, що його, цебто пана Яна, дядько, пан Єшек Скалицький зі Скалиці, отого року господнього 1465 не був очікуваний при дворі в Празі, бо його милість король власноручно панові Єшкові „по тих нещасливих подіях у Вотіці Веленовій”, як каже дописувач, заборонив на королівський двір надалі ходити і звелів за свою гнівливість каятися перед Господом Богом і чекати Божої справедливості. Отож розумієте, — пояснював пан архіваріус, — ми сказали б, що його милість король конфінував¹ пана Єшка у його товарах і статках. Пане, вам нічого не впадає в око?

— Наразі ні, — сказав д-р Мейзлік, креслячи при тім на папері дивовижну спіраль.

— Ага, — скрикнув переможно пан Дівішек. — От бач, Шебек також цього не уважив. Так от, дуже впадає в око, пане, та обставина, що його милість король не кличе пана Єшка — хай хоч які негожі його вчинки — на звичайний світський суд, а віддає його Божій справедливості. Його милість, очевидячки, дає цим зрозуміти, — провадив пан архіваріус з належною поштивістю, — буцімто ті негожі вчинки такого штибу, що їх сам володар вилучає з компетенції світського права. Аби ви, пане, знали його милість, ви бачили б, що то геть небуденний випадок; король Їржі, блаженна його пам'ять, дуже пильнував правильного й суворого судочинства.

¹ Обмежив (франц.).

— Мабуть, він пана Єшка боявся, — зауважив д-р Мейзлік. — Бачте, за тих часів...

Архіваріус Дівішек підскочив обурений.

— Пане, — мовив, заїкаючись, — що це ви кажете? Король Їржі, та щоб когось боявся? Та ще й когось там із простих лицарів?

— Тоді якась протекція, — сказав д-р Мейзлік. — Ви знаєте, у нас...

— Жодної протекції, — скрикнув пан Дівішек, увесь червоний. — За короля Владіслава ще годилося б говорити про протекцію, але за короля Їржіка, е, ні, пане, до того б за протекцією не прийшли! Він би вас прогнав! — Пан архіваріус трохи заспокоївся. — Жодної протекції не було. Пане, ті негожі вчинки, що їх його милість король віддав на Божий суд, напевне були якісь незвичайні.

— А що то були за вчинки? — зітхнув д-р Мейзлік.

Пан архіваріус Дівішек здивувався.

— То ж ви їх повинні мені розтлумачити, — повідав здуміло. — Навіщо ж тоді ви, криміналіст? Саме за цим я до вас і прийшов.

— Бога ради, — боронився д-р Мейзлік, але архіваріус не дав йому доказати.

— Передовсім треба знати факти, — сказав він повчально. — Так от, помітивши оті неясні натяки, почав я глядіти негожих вчинків у Вотіці Веленовій. На жаль, там не збереглося жодного запису; зате в костьолі на Вотіці Веленовій знайшов я намогильний камінь пана Петра Берковця, і той камінь, пане, якраз року 1465! Бачте, пан Петр Берковець був зять пана Єшка Скаліцького; цебто взяв собі за жінку його доньку Катержіну. Ось фотографія того нагробка — ну як, ви не помічаєте нічого особливого?

— Ні, — сказав д-р Мейзлік, оглядаючи з обох боків фотографію намогильного каменя, на якому витесано якогось рицаря зі складеними на грудях руками і напис готичними літерами довкола. — Стривайте, тут на ріжечку є відбиток пальця.

— Це, либонь, від мого пальця, — сказав архіваріус, — але пригляньтесь-но сюди, до цього напису.

— Anno Domini MCCCCLXV, — прочитав з бідую д-р Мейзлік. — Року господнього 1465. Це рік смерті того пана, чи що?

— Ну звісно ж, але ви більше нічого не бачите? Деякі літери явно більші, глядіть! — І швидко написав олівцем: Anno Domini MCCCCLXV. Різьбяр витесав навмисне O, C і C більші; це криптограма, розумієте? Напишіть собі ці літери OCC — чи вам нічого не приходить на гадку?

— OCC, OCC, — бурчав д-р Мейзлік, — це могло бути... ага, словом, Occisus, чи не так? Це значить убитий!

— Так, — гукнув урочисто архіваріус. — Різьбяр цим дав на здогад потомству, що шляхетний пан, пан Петр Берковець de Wotice Welenova¹ був підступно вбитий. Ось як виходить!

— І вбив його тесть Єшек Скаліцький, — освідчив д-р Мейзлік у раптовому історичному осяянні.

— Нісенітниця, — сказав пан Дівішек зневажливо. — Коли б пан Єшек убив пана Берковця, його милість закликав би його на карний суд. Але це ще не все, пане: зараз біля того нагробка є й інший, під яким спочива Henricus Bercoves de Wotice Welenova², брат Петра; і на тому нагроб-

¹З Вотіці Веленової (лат.).

²Генріх Берковець з Вотіці Веленової (лат.).

ку є та сама дата 1465, але без криптограми! А пан Їндржіх на тому нагробку держить у руці меч; різьбяр, очевидьки, хотів дати на здогад, що він помер у чесному бою. А тепер скажіть мені, ради Бога, як ці дві смерті взаємозв'язані?

— Може, це тільки випадковість, — сказав д-р Мейзлік непевно, — що Їндржіх наклав головою того ж таки року...

— Випадковість, — ревнув архіваріус роздратовано. — Пане, ми, історики, ніякої випадковості не визнаємо! Куди б ми прийшли, припустивши, ніби сталося що-небудь випадково? Тут повинен бути якийсь причиновий зв'язок! Але це знову ж таки не все. Рік перегодя, 1466, помер у бозі пан Єшек Скалицький; і от маєте, його маєтки Скалице і Градек перейшли в спадщину його небожеві, синові сестри, так званому панові Яну Боршовському з Черчан. Знаєте, що це значить? Це значить, що його дочка Катержіна, котру, як знає кожне дитя, року 1464 зашлюбив той-таки пан Петр Берковець, вже теж не жила! І та пані Катуса, прошу дуже, ніде не має ніякого нагробка! Дозвольте запитати: то також випадковість, що пані Катуса щезла без сліду зараз по смерті свого чоловіка? Що? Таке ви, пане, називаєте випадковістю? А чому в неї нема нагробка, га? Випадковість? А може, це, властиво, оті негожі вчинки, що за них його милість король віддає пана Єшка на суд Божий?

— Це цілком можливо, — сказав д-р Мейзлік, якому помітно прибуло цікавості.

— Це цілком певно, — освідчив пан Дівішек тоном, що не припускав жодних сумнівів. — І тепер, розумієте, йдеться про те, хто кого вбив і як усе те взаємозалежить. Смерть пана Єшка нас

не цікавить, бо він ті „негожі вчинки” пережив; інакше король Їржі не давав би йому змоги спокутувати їх перед Богом. Нам треба встановити, хто забив пана Петра, як наклав головою пан Їндржіх, де поділася пані Катержіна і що з тим усім мав до діла пан Єшек Скаліцький.

— Стривайте, — сказав д-р Мейзлік, — запишімо поосібно:

1. Петр Берковець — убитий;
2. Їндржіх Берковець — загинув у бою, чи не так?
3. Катуша — зникла без сліду;
4. Єшек Скаліцький — відданий на ласку Божу. Все вірно?

— Атож, — запобігливо кліпнувши оком, сказав архіваріус. — Але вам слід було б казати: „пан Берковець”, „пан Єшек” і таке інше. Ну, далі?

— А зараз ви й думати не хочете, — розмірковував д-р Мейзлік, — що то Єшек убив свого зятя Петра Берковця, бо в такому разі його б поставили перед лавою присяжних.

— Його притягли б до королівського суду, — поправив архіваріус. — Решта все правильно.

— Тоді стривайте! Зостається сам Петрів брат Їндржіх. Найімовірніше, Їндржіх і вбив свого брата...

— Це неможливо, — бурчав архіваріус. — Коли б він убив свого брата, у костьолі не поставили б йому нагробок — та ще й зовсім поруч.

— Ага. Тоді Їндржіх тільки найняв убійника проти свого брата, а сам потім загинув у якому-небудь бою, чи не так?

— З якої ж рації пізніше пан Єшек діставав би догану від короля за свою запальність? — зауважив архіваріус, невдоволено соваючись. — І де поділася Катержіна, га?

— Слушно, — бурчав д-р Мейзлік. — Послухайте, це заплутана історія. Припустімо, Петр застав Катержіну *in flagranti*¹ з Індржіхом і вбив її. Про це довідався її батько і в гніві збавив віку своєму зятеві...

— Це теж не пасує, — заперечив пан Дівішек. — Коли б пан Петр убив Катержіну за чужолозство, то її батько тільки б із тим погодився. Паночку, тоді на таке дивилися суворо.

— Ану, заждіть, — розмірковував д-р Мейзлік. — А що коли він її вбив просто так; приміром, з нею посварився...

— Однак би їй поставили нагробок, — крутив головою архіваріус. — І так не підходить. Пане, я сушу над цим голову вже рік, а купи все'дно ніщо не держиться.

— Гм, — сказав д-р Мейзлік, дивлячись поважно на маленький той списочок осіб. — Ну й чортова халепа. Може, нам бракує когось п'ятого?

— І що ви робитимете з тим п'ятим? — докірливо мовив пан Дівішек. — Адже ви навіть з чотирма не дасте собі ради!

— У такому разі хтось із тих двох забив Берковця: або його тесть, або його брат... прокляття, — скрикнув він раптом, — послухайте, а чи не вона це вчинила, Катержіна?

— Крий Боже, — скрикнув архіваріус пригнічено, — про це я навіть і думати не смів! Пречиста Богородице, як би це вона зробила? І що з нею було б далі?

Докторові Мейзліку почервоніли вуха від думок.

— Хвилиночку, — сказав він, скочив з місця і схвильовано забігав. — Ага, ага, — кричав він, —

¹ На любовному побаченні (*лат.*).

уже починаю щось добачати! Оце так проява, к лиху! Так, усе сходиться. Пан Єшек тут відіграв чільну роль! Ага, коло замикається! І тому тут Їржі — тепер я це розумію! Послухайте, то був хитрун, той король Їржі!

— А був, — сказав пан Дівішек побожно. — Паночку, то був мудрий володар!

— Ось дивіться, — почав д-р Мейзлік, сідаючи на свій власний каламар на столі, — найвірогідніше, це могло ось як статися і, даю голову на відріз, так воно й сталося! Отже, гіпотеза, що ми її приймемо, повинна враховувати всі наявні факти; жодна, навіть найменша обставина — не сміє їм суперечити. По-друге, все повинно бути підпорядковане одній наскрізь зумовленій дії; що простіша, замкнутіша, зумовленіша дія, то вірогідніше, що справа стояла саме так, а не інакше. Це ми звемо реконструкцією вчинку, розумієте? Гіпотеза, яка всі встановлені факти загортає до найзумовленішого і найнаочнішого пасма, для нас безперечно придатна, розумієте? — провадив д-р Мейзлік, суворо поглядаючи на архіваріуса. — Це засада нашої методи.

— Так, — слухняно мовив архіваріус.

— Отже, факти, що їх ми повинні взяти до уваги, мають, найпевніше, таку послідовність:

1. Петр Берковець взяв за жінку Катержіну;
2. Був убитий;
3. Катержіна зникає, і не лишається по ній нагробка;
4. Їндржіх гине в якомусь бою;
5. Король докоряє Єшкові Скаліцькому за його запальність;
6. Але не притягає його до суду; значить, Єшек Скаліцький має якусь там слушність.

Чи це всі наявні факти? Запевне. Отже, дали: з порівняння цих фактів випливає, що Петра вбив не Індржіх і не Єшек; хто ж тоді міг його вбити? Очевидно, Катержіна. Цей наш здогад потверджується й тим, що не зосталося по Катержіні ніякого нагробка; очевидно, її десь закопали, як того пса. А чому її взагалі не притягнуто до звичайного суду? Мабуть, тому, що її тут-таки на місці вбив якийсь запальний месник. Чи то був Індржіх? Певно, ні; коли б Індржіх скарав Катержіну смертю, то з цим, мабуть, погодився б старий Єшек; і пощо б тоді король мав карати його за гнівливість? Отже, з цього випливає, що Катержіну стратив її розлютований батько. А тепер постає запитання, хто забив у бою Індржіха? Пане, хто це зробив?

— Не знаю, — зітхнув архіваріус зажурено.

— Запевне таки Єшек, — скрикнув д-р Мейзлік. — Чоловіче, адже ми вже нікого більш не маємо! Лиш у такий спосіб заокруглюється вся ця історія, тямите? Отже, погляньте: Катержіна, дружина Петра Берковця, за... гм, як це кажуть, запалала грішним коханням до його молодшого брата Індржіха.

— А ви маєте на це докази? — запитав надзвичайно зацікавлений пан Дівішек.

— Це випливає з логіки подій, — сказав упевнено д-р Мейзлік. — Слухайте, завше йдеться або про гроші, або про жінку; це ми знаємо. Чи далеко зайшов Індржіх у тій пристрасті, не відаю; але тут належить шукати мотиву, чому б то Катержіна вбивала свого чоловіка; і я скажу вам у живі очі, — освідчив д-р Мейзлік дужим голосом, — що вона цього доконала!

— Я це підозрював, — зітхнув архіваріус похмуро.

— І от тепер на кону з'являється як родинний месник її батько, Єшек Скалицький. Він забиває свою дочку, бо не хоче віддавати її катові; потім викликає на двобій Індржіха, бо той нещасний молодик напіввинен у злочині та проклятті його єдиної дочки. У цьому двобої Індржіх гине з мечем у руці. Звичайно, тут є ще альтернатива: Індржіх захищає Катержіну власним тілом від розлютованого батька й гине у двобої. Одначе перша версія ліпша. Оце вам ті негожі вчинки. А король Їржі, відчуваючи, як мало випадає людському судові судити такий навіжено справедливий вчинок, цілком розумно звіряє того жахного батька, того запального месника Божому правосуддю. Пристойний суд присяжних учинив би так само. Через рік старий Єшек помирає від жалю та самотності; найвірогідніше, від серцевого нападу.

— Амінь, — сказав архіваріус Дівішек, здіймаючи руки. — Так це й було. Король Їржі, наскільки я його знаю, не міг повестися інакше. Слухайте, той Єшек — це пишна й жорстока постать, правда? Тепер ця історія зовсім ясна; просто бачиш усе перед собою. І як усе те годиться, — дивувався пан архіваріус. — Пане, ви дуже прислужилися нашій історичній науці; таке драматичне світло падає тепер на тодішніх людей і взагалі... — Розімлілий з удячності, пан Дівішек махнув рукою. — Коли вийде моя „Історія владарювання короля Їржі з Подебрад”, я дозволю собі послати її вам, пане; ви побачите, як я опрацюю цю подію науково!

По якімсь часі д-р Мейзлік і справді одержав грубезний том „Історії владарювання короля Їржі

з Подебрад” з палкою посвятою архіваріуса Ді-вішка. Він прочитав цілу книгу від початку й до кінця, бо, треба визнати, дуже пишався з того, що причетний до наукової праці; та він нічого ніде не знайшов, лише на сторінці 471 у бібліографічному показникові прочитав таке:

„Шебек Ярослав, Regista¹ XIV і XV століть”, стор. 213, лист пана Ладіслава Пхача з Олешні панові Яну Боршовському з Черчан. Цікава й досі науково не опрацьована нотатка про Єшка Скалицького зі Скалиці заслуговує на особливу увагу”.

1928

¹Опис, реєстр (лат.).

РЕКОРД

— Пане окружний, — ознаймив жандар Гейда окружного суддю Тучка, — тут у мене одна справа з важкою уразкою тіла. Господи, ну й спека!

— Так розташовуйтеся, чоловіче, як вам зручніше, — порадив йому пан суддя.

Пан Гейда поставив рушницю в кут, кинув шолом додолу, відстебнув ремінь і розстебнув піджак.

— Ух, — сказав він. — Клятий харциз! Пане суддя, такої оказії мені ще не лучалося. Подивіться. — По тій мові він підняв щось важке, обв'язане синьою носовою хусточкою. Спершу він був поклав його біля дверей, а тепер порозв'язував вузлики й вивалив камінь завбільшки з людську голову. — Ви тільки погляньте на нього, — повторив із притиском.

— А що в ньому такого? — запитав пан суддя, штурхаючи той камінь олівцем. — Це бруківка чи що?

— Так, і то немалий шмат, — potwierдив пан Гейда. — Отож свідчу, пане суддя: Лисіцький Вацлав, робітник цегельні, віком дев'ятнадцяти років, перебуваючи в цегельні... Записали?.. ударив чи кинув тим каменем, вагою п'ять кілограмів і дев'ятсот сорок дев'ять грамів, у Пуділа Франтішка, землевласника, Долішній округ, номер 14... Записали?.. влучивши його в ліве плече і спричинившись до перелому суглоба фрактури плечової і шлямової кісток, до рани з кровотечею

в плечовому м'язі, розриву сухожилля й м'язової коробки... Записали?

— Записав, — сказав пан суддя. — І що тут особливого?

— А це ви побачите, пане суддя, — освідчив пан Гейда значуще. — Я вам про все розповім по ряду. Три дні тому по мене посилав той Пуділ. Ви його знаєте, пане окружний.

— Знаю, — казав суддя, — у нас він тут був раз за лихварство, а раз... гм...

— За фербла¹. Так ось, це той самий Пуділ. Знаєте, у нього черешневий сад аж до річки; вона, Сазава², там крутить, і тому там вона ширша, ніж деінде. Отож Пуділ послав по мене, мовляв, йому щось сталося. Я застаю його в постелі; він охає і лається. Каже, йшов учора ввечері подивитися в сад і там злапав на дереві якогось хлопця, саме коли той напихав кишені черешнями. Знаєте, той Пуділ трохи жорстокий; зняв він попругу, стяг хлопця за ногу з дерева і ну дубасити попругою. І враз як не закричить на нього хтось із того берега: „Пуділе, пустіть хлопця!” Він, той Пуділ, поганенько бачить, гадаю, від пияцтва; він тільки й зауважив, що на другому березі хтось стоїть і дивиться на нього. Тому, аби певніше почуватися, сказав: „Що тобі до того, лайдаку”, — і почав дубасити хлопця ще дужче. „Пуділе, — заревів той чоловік з другого берега, — пустіть хлопця, сказано вам”. Що ти мені можеш заподіяти, думав собі Пуділ і лиш крикнув: „Йолопе, чи не пішов би ти мені до...” Скоро він це сказав, як уже лежав на землі зі страшним болем у лівому плечі: „Я тобі дам, жмикруте поганий!” І що ж, Пуділа мусили

¹ Азартна гра в карти.

² Назва річки.

віднести, бо він навіть встати не здужав; а коло нього лежала ця каменяка. Ще вночі поїхали до лікаря; лікар хотів відвезти Пуділа до лікарні, бо в нього всі кості були потрошені вщент; мовляв, йому лівиця залишиться крива. Але той Пуділ тепер, у жнива, до шпиталю не хоче. А вранці він послав мене, щоб я того паскуду злиденного, того телепня, який його покалічив, заарештував. Ну та гаразд.

Слухайте, коли показали мені цей камінь, я добре його роздивився; це бруківка з якимсь колчеданом, так що він тяжчий, ніж здається. Ось візьміть у руки; на око я дав йому шість кіло — і не вистачило тільки п'ятдесят одного грама. Паночку, треба вміти кинути такий камінь. Потім я пішов поглянути на сад і на ріку. Де була прим'ята трава, там упав Пуділ; від того місця було ще два метри до води; а ріка, пане, ріка там, на перший погляд, завширшки з добрих чотирнадцять метрів, бо там вона завертає. Пане суддя, почав я кричати й стрибати і кажу: „Принесіть-но мені мерщій вісімнадцять метрів шпагату!” А потім я забив кілочок там, де впав Пуділ, прив'язав до нього той мотузочок, розібрався й пливу з другим кінцем мотузочка в роті на той берег. І що б ви сказали, пане окружний: шпагату вистачило акурат до другого берега, а далі ж ще йтиме шмат греблі, і тільки нагорі є стежечка. Я переміряв аж тричі: від кілочка до стежечки достоту дев'ятнадцять метрів і двадцять сім сантиметрів.

— Чоловіче, — мовив суддя, — та це ж неможливо; дев'ятнадцять метрів — чимала віддаль; слухайте, а чи не стояв той чоловік у воді, десь посеред ріки?

— Мені теж спадало таке на гадку, — сказав пан Гейда. — Пане окружний, від одного берега до другого глибина близько двох метрів, бо там якраз закрут. І по тому каменеві лишилася ще й ямка в греблі; знаєте, другий берег трохи вимостили, щоб його не злизувала вода. Той чоловік вивернув камінь з греблі і кинути його міг тільки зі стежечки, бо в воді було б незручно, а на греблі він послизнувся б. Отже, це значить, що він перекинув дев'ятнадцять цілих і двадцять сім сотих метра. Знаєте, що це?

— Може, він мав пращу, — зауважив невпевнено суддя.

Пан Гейда докірливо глянув на нього.

— Пане окружний, ви ніколи не кидали з пращі, га? Ну, то спробуйте пошпурити з неї дванадцятифунтовим каменем; це треба б мати принаймні катапульту. Пане, я з тим каменем марудився два дні; намагався зробити який-небудь зашморг і розкрутити його, знаєте, як ото метають молот; і я вас запевняю, він вислизне вам із кожного зашморгу. Пане, його штовхали достоту як ядро. І знаєте, — випалив схвильовано, — знаєте, що то було? Світовий рекорд. От що.

— Та що ви кажете, — здивувався пан суддя.

— Світовий рекорд, — урочисто повторив жандар Гейда. Спортивне ядро тяжче, воно заважає сім кілограмів, а цьогорічний рекорд у штовханні ядра — шістнадцять метрів і жодного сантиметра. Дев'ятнадцять років тому, пане, був рекорд п'ятнадцять з половиною метрів; і лиш сей рік один американець, як пак він зветься, чи то Кук, чи то Гіршфельд, кинув майже на шістнадцять. А при шестикілограмовому ядрі могло б вийти вісімнадцять або дев'ятнадцять метрів. У нас же

тут на двадцять сім сотих більше! Пане оточу-ний, той хлопчина докинув би ядро на добрих шістнадцять з чвертю й без тренування! Господи Боже, лиш шістнадцять з чвертю метрів! Пане суддя, я — старий кидач, в Сибіру завсіди хлопці кричали: „Гейдо, ану ж бо метни”, — тобто ручну гранату, знаєте? А у Владивостоку я кидав з американськими моряками; я метнув спортивне ядро на чотирнадцять, але їхній капелан набрав на чотири очка більше. Господи Боже, що то ми вже в Сибіру накидалися! Але цей камінь, пане, я докинув тільки на п'ятнадцять з половиною метрів; на більше не стало снаги. Дев'ятнадцять метрів! Шляк би його трафив, сказав я собі, ми того паруб'ягу повинні допасти; він нам установець рекорд. Уявіть собі, переплюнути американський рекорд!

— А як із тим Пуділом? — заперечив суддя.

— До дідька Пуділа, — вигукнув пан Гейда. — Пане суддя, я розпочав розшуки невідомого автора світового рекорду; це ж — національний інтерес, чи як? Насамперед я убезпечив йому безкарність у справі того Пуділа.

— Ой-ой, — запротестував суддя.

— Стривайте; я убезпечив йому безкарність, коли він направду перекине шестикілограмовий камінь через Сазаву. Околишнім старостам я розтлумачив, яке це славне досягнення і що про нього писалося б у цілому світі; а ще я сказав, що паруб'яга заробить на тому купу тисяч. Божечки, пане суддя, відтоді молодики з усієї околиці кидають жнива і женуться туди, на греблю, щоб і собі метнути камінь на той бік. Греблю вже розібрали до цурки; тепер трощать межові стовпи і руйнують кам'яні стіни, аби було чим кидати.

А чортові хлопці жбурляють каміння по всьому селу; там уже тих забитих курей... А я собі стою на греблі й пантрую; певна річ, ніхто не перекине середину ріки — пане, там річище, гадаю, тим камінням уже наполовину засипане. І от учора надвечір приводять до мене молодика, мовляв, це той самий, що потовк каменем Пуділа. А втім, ви його, ледащо, побачите, він чекає надворі. „Слухай, Лисіцький, — кажу йому, це ти кинув каменем у Пуділа?” — „Так, — каже він, — Пуділ мене кобенив, я знавіснів, а іншого каменя напихваті не було...” — „Ну то на тобі ще один такий камінь, — мовлю я, — а тепер докинь ним на Пуділів берег; але як не докинеш, пройдисвіте, обскубу тобі чуба!”

Узяв він той камінь — лапи в нього як лопати, — став на греблю й націлився; техніки в нього, бачу, нема жодної, стилю жодного, не орудував ні ногами, ні тулубом — і плюсь! — кинув камінь у воду щось на чотирнадцять метрів; знаєте, це таки далеченько, але... Гаразд, заходився я йому показувати: „Ти, штурпаку, ставай ось так, праве плече назад, а коли кидатимеш, то разом підвхни тим плечем, розумієш?” — „Так”, — він на те, скривився, мов святий Ян Непомуцький, — і плюсь! — кинув камінь на десять метрів.

Знаєте, це мене розлютило. „Ах ти, поганцю, — кричу, — чи то ж ти влучив у Пуділа? Бре-шеш!” — „Пане вахмістре, — каже він, — Господь відає, що я його поцілив; хай там стане Пуділ, і я на нього знову кину, на того злого пса”. Отож я, пане, побіг за Пуділом і прошу його: „Пане Пуділе, згляньтеся, йдеться про світовий рекорд; прошу вас, ідіть знов полайтеся на свій берег, хай він, той цегляр, на вас кине ще раз”. І чи пові-

рите, пане суддя: Пуділ одмовив — ні, не піде нізащо. Бачте, оті люди не мають жодних вищих інтересів.

От я іду знов до Вашка, того цегляра. „Ти, дурисвіте, — кричу на нього, — неправда, що ти побив Пуділа: Пуділ каже, то був інший”. — „Брехня, — каже Лисіцький, — це зробив я”. — „То показуй, — кажу я, — докинь аж туди!” Вашек тільки чухається й сміється. „Пане вахмістре, — каже він, — так, без нічого, я не вмію; але в Пуділа трафлю завжди, маю на нього храп”. — „Вашку, — кажу йому по-доброму, — як докинеш, пустимо тебе; коли ж не докинеш, сидітимеш за тяжку уразку тіла, за те, що скалічив Пуділа; ти, дурноверхий, дістанеш за це півроку”. — „Ну то й відсиджу собі взимку”, — сказав на це Вашек; і я його тоді іменем закону арештував.

Тепер він чекає в коридорі; пане окружний, чи не змогли б ви якось у нього випитати, чи той камінь кидав на правду, чи тільки хоче прославитися! Я гадаю, він злякається й відмовиться; от тоді й припечіть йому, гунцвоту, бодай місяць за обман влади або за шахрайство; адже у спорті не вільно брехати, таких треба суворо карати. Я приведу його вам.

— Значить, ви і є Вацлав Лисіцький, — сказав окружний суддя, суворо зиркаючи на білявого злочинця. — Чи признаєтеся ви, що зумисне, з наміром нашкодити, кинули он той камінь на Франтішка Пуділа і завдали йому тяжких поранень. Це правда?

— Даруйте, пане суддя, — почав винуватець, — це було так: він, Пуділ, молотив там якогось хлопця, і я гукнув йому через річку, щоб одступився, а він почав мене лаяти...

— Кинули ви той камінь чи ні? — почав суддя.

— Кинув, — сказав винуватець зі скрухою, — але він мене лаяв, і тому я вхопив цей камінь...

— Трясця на вас, — розкричався суддя, — пощо ви брешете, чоловіче? Хіба ви не знаєте, що, як хочете одурити владу, за це тяжко карають? Ми ж добре знаємо, що ви того каменя не кидали!

— Кидав, — мовив, затинаячись, молодий цегляр, — але він, Пуділ, сказав мені, щоб я забирався йому до...

Суддя запитливо подивився на жандаря Гейду, а той безпорадно знизав плечима.

— Роздягніться, чоловіче, — напався суддя на пригніченого винуватця. — Ну, мерщій, — і штани також! Уже? Тепер молодий велетень стояв, як його Бог сотворив, і тремтів; певне, боявся, що мучитимуть і що вже беруться до діла.

— Погляньте, Гейдо, на цього дельтоїда¹, — сказав суддя Тучек, — і на той двоголовий м'яз, ну, що ви скажете?

— Ну, цей би здався, — зауважив пан Гейда тоном знавця. — Але черевні м'язи не надто розвинені. Пане окружний, щоб штовхати ядро, треба черевних м'язів, знаєте, як обертається тулуб. Коли б я показав свої черевні м'язи!

— Чоловіче, — бурчав суддя, — ну й живіт, гляньте на ці горбочки; Господи Боже, оце так груднина, — сказав, тицяючи пальцем у золотий пушок Вашкових грудей. — Але ноги слабкі; у селян взагалі недійшли ноги.

— Бо їх не згинають, — сказав пан Гейда критично. — Ні, це не ноги, пане, а кидач, прецінь, мусить мати якісь ноги!

¹ Подібного до грецької літери дельта (Δ).

— Поверніться, — напосівся пан суддя на молодого цегляра. — А як вам оця спина?

— Ось тут від плечей добре, — визначив пан Гейда, — але внизу нема нічогісінько, у цього хлопчини тулуб не має жодного розмаху. Я гадаю, пане окружний, то не він кидав.

— Одягніться, — grimнув суддя на цегляра. — Послухайте, чоловіче, останнє слово: кидали ви цей камінь чи ні?

— Кидав, — мимрив Вацлав Лисіцький із баранячою впертістю.

— Ви, осле, — крикнув суддя, — якщо ви кинули цей камінь, то завдали тим самим тяжкої уразки тіла, і підете за це до крайового суду, і дістанете кілька місяців, тямите? Одкиньтесь нарешті свого чванства і признайтеся, що вигадали історію з каменем; я вам дам лиш три дні за обман влади, і йдіть собі. Ну то як, ударили ви каменем Пуділа чи ні?

— Ударив, — правив Лисіцький затято. — Він мене із-за річки шпетив...

— Відведіть його, — заревів окружний суддя. — Триклятущий шахрай!

За хвилину жандар Гейда ще раз простромив у двері свою голову...

— Пане окружний, — сказав мстиво, — ви дайте йому ще за ушкоду чужого майна; знаєте, він витяг із греблі камінь, і тепер гребля вся розібрана.

СЕЛВІНОВА ІСТОРІЯ

— Гм, мій найбільший успіх, тобто успіх, який потішив мене найбільш, — пригадував старий магістр Леонард Унден, великий поет, лауреат Нобелівської премії і таке інше. — Юні мої друзі, в моїм віці людина вже не вабитьця на лаври, овації, коханок та інші подібні дурниці, особливо як вони давно вже твої. Поки людина молода, вона розкошує всім і була б ослом, якби цього не робила; але, доки вона молода, власне, у неї й нема того, чим би могла розкошувати. Власне, було б краще, якби життя текло навспак: спочатку хай би людина старувала й виконувала всю ту почесну працю, раз уже до іншого негодяща; і лише насамкінець хай би дійшла молодості, щоб заживати плодів свого довгого життя. От бачите, старий уже, заговорився. Про що, пак, я хотів казати? Ага, про мій найбільший успіх. Бачте, не була то ні яка з моїх книжок, ні яка з моїх драм — хоч траплялося, мої книжки читали; найбільший мій успіх — це Селвінова історія.

Ну, звісно, ви вже гаразд і не знаєте, про що тоді йшлося; адже сплигло вже двадцять шість або, стривайте, двадцять дев'ять літ. Отже, сплигло вже двадцять дев'ять літ, відколи одного божого дня до мене завітала така собі біловолоса, дрібненька пані у чорному вбранні; і не поспів я зі своєю тоді вельми шанованою привітністю запитати її, чого, власне, хоче, — вона бух переді

мною навколішки і в плач; не знаю, я не годен бачити, як жінка плаче.

— Пане, — мовила та матуся, коли я трохи заспокоїв її, — ви — поет; вашою любов'ю до людини благаю вас, порятуйте мого сина! Ви, напевно, читали в газетах про історію Франка Селвіна...

Я гадаю, що мав тоді вигляд бородатого немовляти; хоч я читав газети, але ніякої історії Франка Селвіна там не постеріг. Отже, скільки мені вдалося з того ридання й квиління зрозуміти, річ була ось у чім: її єдиного сина, двадцятидворічного Франка Селвіна, саме засудили на довічне ув'язнення, бо, мовляв, він із грабіжницьким наміром убив свою тітку Софію; обтяжливою обставиною в очах присяжних було те, що він не признався до свого вчинку.

— Він бо ж не винен, пане, — ридала пані Селвінова, — присягаюся, він не винен! Того нещасливого вечора він мені сказав: „Мамо, мені болить голова, я перейдуся за місто”. Пане, тимто він і не може довести своє алібі! Хто ж пак примітить уночі молодого хлопця, коли б навіть зустрів його випадково? Мій Франтік був трохи легковажний хлопець; але ви також були молоді: зважте, пане, що йому лише двадцять два роки! Чи ж можна отак-о занапаштати ціле життя молоді людини?

І так далі. Гай-гай, коли б ви бачили ту зрозпачену біловолосу матінку, то спізнали б те, що спізнав тоді я: що одна з найстрашніших мук — безсиле спочуття. Ну, та що вам казати: кінець кінцем я заприсягся їй, що спромогатимуся на все і не заспокоюся, поки не розплутаю цю справу; і що я вірю в невинність її сина. За ці слова вона хотіла мені цілувати руки. Коли ж мене

бідолаха старенька благословила, я сам мало не став перед нею навколішки. Ах, яке тільки дурне робиться у людини обличчя, коли їй хтось отак дякує, як Богові.

Гаразд, отож від тої хвилі стала історія Франка Селвіна моїм клопотом. Найперше я, звичайно, простудював судові акти. Послухайте, я зроду не бачив такого розхристаного процесу; це був просто судовий скандал. Історія, власне, була простенька: одної ночі служниця згаданої тітки Софії, якась там причинувата п'ятдесятилітня Анна Соларова, почула, що хтось у панійки, цебто у тітки Софії, ходить по кімнаті. Отож пішла вона глянути, чому панійка не спить, а увійшовши до спочивальні, побачила вікно навстіж і якусь чоловічу постать, що скаче з нього в сад. Тут ця жінка зчинила страшний гвалт; коли ж прийшли сусіди зі світлом, то знайшли на підлозі панійку Софію, задушену її власним рушником; шафа, де вона ховала свої гроші, стояла отвором, і частина білизни валялася долі; гроші там залишилися — очевидно, в той момент служниця сполохала вбійника. Оце така вам *materia facti*¹.

Другого дня заарештовано Франка Селвіна. Служниця цебто посвідчила, що впізнала молодого пана, коли він скакав із вікна. Було встановлено, що під той час не було його вдома: він додому вернувся десь за півгодини по тому й одразу ж ліг спати. Далі вийшло наяв, що той дурний хлопець мав якісь борги. Потім виринула плетуха, котра наповажно посвідчила, що за якийсь день до вбивства тітка Софія звірилася їй у дечому: мовляв, був у неї небіж Франк і просив позичи-

¹ Основа справи (*лат.*).

ти йому пару сот; коли ж вона відмовила — була ж бо страхітливо скупа, — Франк сказав нібито: „Тьотю, стережіться, щось таке станеться, що буде світ дивувати”. Оце й усе, що стосувалося Франка.

А тепер візьміть самий процес: тривав він усього лиш півдня. Франк Селвін просто правив, що невинний, що був на прогулянці, а потім пішов одразу додому й ліг спати. Жодного свідка не піддано перехресному допиту. Франків адвокат — певна річ, *ex offio*¹, бо пані Селвінова не мала грошей на ліпшого — був такий собі старий добряк й ідіот, який тільки те й робив, що наголошував на молодості свого нерозсудливого клієнта і зі сльозами на очах просив у великодушних присяжних милосердя. Навіть державний прокурор не завдав собі багато клопоту, він гримав на присяжних, котрі саме перед процесом Франка Селвіна винесли два виправдальних присуди, — куди, мовляв, покотилось би людське суспільство, якби кожен злочин підходив під охорону безвідповідальної доброзичливості й поміркованості суддів з народу? Отож присяжні, бачиться, визнали той аргумент слухним і захотіли показати, що не слід зловживати їхньою доброзичливістю й поміркованістю; одинадцятьма голосами вони просто ухвалили, що Франк Селвін винний у злочині вбивства. Оце й уся ця історія. Слухайте, коли я вияснив ті речі, мене просто брав розпач; я весь кипів, хоч я не правник, або, може, саме тому, що я не правник. Уявіть собі лишень: головний свідок — душевно хвора жінка; до того ж, їй майже п'ятдесят років, отже, у неї, певно, клімактерій, що, зви-

¹ З обов'язку (*лат.*).

чайно, могло знизити вірогідність її свідчень. Постать у вікні вона бачила вночі; як пізніше я з'ясував, була тепла, але дуже темна ніч; ця жінка, значить, не могла впізнати того чоловіка достеменно. У пітьмі ви навіть не доберете, яка людина на зріст; це я добре перевірів сам на собі. До всього ще жінка та просто істерично ненавиділа молодого пана, тобто Франка Селвіна, бо він, мовляв, з неї кпив, уживав її білолоктою Гебою — згадана Анна Соларова чомусь уважала це за смертельну образу.

Ще одна річ: тітка Софія ненавиділа свою сестру, пані Селвінову, і вони, власне, не розмовляли між собою; стара діва не могла навіть чути імені Франкової матері. Коли тітка Софія казала, що Франк якимось погрожував їй, це могла просто бути одна з тих шпильок, які стара діва вигадувала, щоб принизити свою сестру. Щодо Франка, то був це юнак пересічних здібностей; він писарював у якійсь канцелярії, мав дівчину, якій писав сентиментальні листи й погані вірші, і заліз у борги, як то кажуть, не своєю виною, а лиш тому, що з сентиментальності напивався. Його матуся була годна й убога особа, яку пожирали рак, бідність і гризота. Отже, такими видавалися речі при ближчому пригляді.

Еге, ви не знаєте мого юнацтва; коли я входив у раж, то геть не тямився. Тоді я написав до газет низку статей під назвою „Історія Франка Селвіна”; пункт за пунктом я доводив невірогідність свідків, а надто головного свідка; аналізував розбіжності в свідченнях і упередженість деяких показів; я довів безглуздя того, що головний свідок, служниця, могла нібито впізнати злочинця; я демонстрував цілковиту неспроможність голови

суду та брутальну демагогію у промові державного обвинувача. Але цього мені було замало; коли я вже заходився коло цього, то почав нападати на всю юстицію, на карне законодавство, на суд присяжних, на весь байдужий та егоїстичний суспільний лад. Не питайте, який тут стався переполюх; я тоді вже мав ім'я, молодий світ тягнув руку за мною; одного вечора навіть зібралися демонстрації перед будинком суду. Тоді до мене прибіг адвокат молодого Селвіна й почав заломлювати з розпачу руки, мовляв, що я наробив; він же подав на касацію, і кару Селвінові напевне були зменшили на якусь пару років ув'язнення; а тепер вищі інстанції не захочуть поступитися терору вулиці й тому відхилять усі його апеляції. Я сказав тому шановному юристові, що мені вже не йдеться тільки про Селвінову історію, що мені йдеться про правду і справедливість.

Адвокат мав слухність: апеляції були відхилені, однаке й голову суду звільнили на пенсію. Золотенькі ви мої, от тоді я тільки по-справжньому розвогнівся; бачите, і тепер я сказав би, що то була свята боротьба за справедливість. Погляньте, багато дечого від тої пори покращало; визнайте мені, старому, що тут є трохи й моїх заслуг. Селвінова історія помандрувала до світової преси; я виголошував промови перед робітниками у пиварнях і перед делегатами цілого світу на міжнародних конгресах. „Перегляньте Селвінову справу” — це було свого часу таке ж міжнародне гасло, як, скажімо, „Роззброюйтеся” або „Votes for Women”¹. Щодо мене, то це була боротьба особистості проти держави; але до мене горнулася молодь. Коли ж померла Селвінова матуся, сім-

¹ Право голосу жінкам (англ.).

надцять тисяч люду ішло за труною тієї висохлої маленької жінки, і я промовляв над відкритою могилою, як не промовляв ніколи в житті; друзі мої, яка страшна й дивовижна річ — натхнення.

Сім років я провадив цю боротьбу, і ця боротьба сотворила мене. Не мої книги, а Селвінова історія здобула мені голосне світове ім'я. Я знаю, мене називають „Голосом сумління”, „Лицарем правди” або ще якимось; щось подібне буде й на моїм надгробку. Через яких чотирнадцять років після моєї смерті в шкільних читанках певне писатимуть, як поет Леонард Унден бився за правду; далі й це забудеться. На сьомий рік померла Анна Соларова, головний свідок; перед смертю вона висповідалася і з плачем призналася, що її мучить сумління, що тоді на суді вона криво присягала і що насправді не може сказати, буцім той убивця у вікні був Франк Селвін. З цим і приїхав до мене добряк патер; тоді я вже розумніше дивився на світ і тому не пішов з новиною до газети, а послав доброго священика в суд. За тиждень ухвалено відновити процес Франка Селвіна. Через місяць Франк Селвін знову став перед присяжними; найліпший адвокат задурно розтрощив обвинувачення на друзки; відтак устав державний обвинувач і пораяв присяжним, щоб вони звільнили Франка Селвіна. І присяжні дванадцятьма голосами ухвалили, що Франк Селвін — не винен.

Так, оце й був найбільший тріумф мого життя. Жоден успіх не завдав мені такої чистої втіхи — і в той же час якесь ніби почуття порожнечі; правду кажучи, мені почало трохи не ставати Селвінової справи — зосталася мені по ньому якась вирва. Це було за день після процесу. Та раптом

приходить дівчина й каже, що зі мною хоче поговорити якийсь чоловік.

— Я Франк Селвін, — сказав той чоловік і залишився стояти в дверях; а мені було — не знаю, як вам і сказати; я відчув якесь розчарування, що той мій Селвін виглядає, скажімо, як... лотерейний агент: трохи гладкуватий і блідий, з пролисиною, у міру спітнілий і безмірно буденний; до того ще й пропахлий пивом.

— Славетний магістре, — затинався Франк Селвін (уявіть собі, сказав мені: „Славетний магістре!“; я був би його копнув!), — я прийшов подякувати вам... як своєму найбільшому добродчинцеві. — Здавалося, він завчив це напам'ять. — Дякую вам за все своє життя. Всі слова подяки слабі...

— Але ж, даруйте, — одказав я хутко, — то була моя повинність; раз уже я впевнився колись, що засудили вас невинно...

Франк Селвін затряс головою.

— Магістре, — сказав він сумно, — мені не хотілося б своєму добродчинцеві брехати; то саме я вбив ту бабу.

— Трясця вашій матері, — крикнув я, — чом же ви не сказали цього перед судом?

Франк Селвін докірливо подивився мені у вічі.

— Магістре, — мовив він, — я ж бо маю на це право; оскаржений має право не признаватися, чи не так?

Скажу вам, я був уражений в саме серце.

— Чого тоді ви од мене хочете? — гарикнув я на нього.

— Я прийшов до вас, магістре, лиш подякувати за вашу шляхетність, — мовив пан Селвін смутним голосом, що його, очевидно, мав за зво-

рушливий. — І мою матусю ви пожалили. Хай вас Бог благословить, благородний поете!

— Геть, — заревів я безтямно; паруб'яга полетів по сходах, як стрелений.

Через три тижні він перепинив мене на вулиці; був трохи підхмелений. Я ніяк не міг спекатися його; довго не розумів, чого він хоче, аж поки він мені не розтлумачив, держачи мене за гудзик. Мовляв, я нашкодив йому; коли б, мовляв, не писав був так про його справу, апеляційний суд волів би вислухати касаційну скаргу його адвоката, і він, пан Селвін, не мусив би невинно одсиджувати сім років, ото ж, якби я, мовляв, зважив на його скрутне становище, до якого я спричинився, втрутившись до його процесу... Одне слово, я мусив ткнути йому якусь сотню.

— Хай вас Бог благословить, доброчинцю, — сказав нарешті пан Селвін, і очі йому затуманилися.

Удруге він прийшов із погрозою. Я, мовляв, вигадав на його справі; мовляв, зажив собі слави лиш тим, що обороняв його, і як це він пристане на те, щоб нічого з того не мати? Я не міг його ніяк переконати, що жодних комісійних йому не винен; просто я мусив заплатити йому знову.

Від того часу він з'являвся до мене щоразу частіше; він сідав на канапу й зітхав: мовляв, його мучить сумління за те, що порішив ту бабу.

— Я йду віддатися владі, магістре, — казав засмучено, — але для вас це буде світовий сором. Просто розуму не приберу, як мені й заспокоїтися.

...Слухайте, ті докори сумління, мабуть, жаклива річ, коли судити з того, скільки я тому паруб'язі заплатив, аби він міг зносити їх далі. Нарешті

шті, я купив йому квиток до Америки; чи дійшов він там спокою, цього не відаю.

Оце й був той найвищий успіх у моєму житті; молоді друзі, як будете писати некролог на Леонарда Ундена, напишіть, що завдяки Селвіновій справі він викарбував своє ім'я на золотих скрижалях і таке інше; вічна йому дяка.

1928

СЛІДИ

Пан Рибка тієї ночі повертався додому в на-
прочуд доброму гуморі: по-перше, виграв свою
партію в шахи („Це був блискучий мат ко-
нем”, — тішився він дорогою), а по-друге, на-
кидало свіжого снігу, і він м’яко хрустів під но-
гами серед цієї чарівної й чистої тиші. „Боже,
яка це краса”, — казав собі пан Рибка; місто під
снігом раптом стає зовсім малим містом, таким
собі старожитним містечком — і замалим не ві-
риш тоді у нічну варту і в поштові карети, просто
дивно, який тільки старожитний і сільський сніг
на вигляд.

Хрусь, хрусь, пан Рибка глядів непротоптану
стежечку тільки задля тої радості, що там так
хрускатиме; а що жив він на тихій садовій ву-
личці, то слідів меншало, чим далі він ішов. Ага,
он біля тих ворітець пропали сліди чоловічих чо-
біт і жіночих черевичків. „Певне, подружжя — а
чи ж молоде?” — мовив лагідно пан Рибка сам
собі, ніби хотів їх поблагословити. Осьде пере-
бігла кішка й наслідила на снігу своїми лапка-
ми — чисто тобі квіти; добраніч, кицю, захо-
лонуть тобі ніженьки. А тепер уже знати лиш
один рядок слідів, чоловічих і глибоких, рівний
і ясний ланцюжок кроків, що його розмотував
самотній пішохід. „Який же це сусіда пішов ту-
дою? — мовив до себе пан Рибка із дружньою
цікавістю. — Тут ходить так мало людей, жодно-
го путівця нема на снігу, ми тут на краю життя;

поки я дійду додому, вуличка натягне білу пухову ковдру аж собі до носа, і їй снитиметься, що вона лиш цяцька для дітей. Шкода, що ранком усенько тут потопче нам бабуся з газетами; вона понаробляє слідів і вповодж і впоперек, як заєць...”

Пан Рибка раптом спинився: щойно він замірився перейти через білесеньку вулицю до своїх ворітець, як побачив, що й ті сліди, котрі тут були до нього, збочують з хідника й простують через вулицю до його ворітець. „Хто б це мав до мене йти?” — мовив він сам собі вражено й прослідкував очима за тими ясними слідами. Було їх п'ять, і точно посеред вулиці кінчалися вони гострим відбитком лівої ноги; далі вже не було нічого, лиш непорушний і незайманий сніг.

„Я збожеволів, — сказав собі пан Рибка, — мабуть, та людина вернулася на хідник!” Але скільки сягало око, хідник був рівненько занесений пухким снігом без єдиного людського сліду. „Бісова віра, — здивувався пан Рибка, — певне, ті дальші сліди будуть на другому хіднику!” І він обійшов дугою той урваний рядочок кроків; але на другому хіднику не було ані сліду, і вся вулиця й далі світила недіткнутим і ніжним снігом, аж дух перехоплювало від тої чистоти; ніхто тут не ходив, одколи нападало снігу. „Дивно, — бурчав собі пан Рибка, — мабуть, той чоловік вернувся на хідник, задкуючи і вступаючи у власні сліди; але тоді йому довелося б задкувати, вступаючи у власні сліди, аж до рогу вулиці, бо перед мене йшли тільки одні сліди... Але пощо тому хлоп'язі так робити? — здивувався пан Рибка. — І як би він міг, задкуючи, трапити точно у свої сліди?”

Похитавши зачудовано головою, він одімкнув ворітця й увійшов до свого дому; хоч він і знав, що це безглуздя, одначе став дивитися, чи нема в середині дому якогось одпалого від підошов снігу; певна річ, де б йому там узятися! „Може, мені це тільки привиділося”, — бурчав занепокоєно пан Рибка й вихилився з вікна; на вулиці у світлі ліхтаря він виразно побачив п'ять гострих і глибоких слідів, що уривалися посеред вулиці; а далі нічого. „Грім би його побив, — подумав пан Рибка, протираючи собі очі, — якось я читав оповідання про один слід на снігу; але тут їх цілий рядок, і раптом нічого — і куди той хлоп'яга пропав?”

Похитуючи головою, почав він роздягатись; але раптом теє облишив, підійшов до телефону і здавленим голосом викликав поліційний комісаріат:

— Алло, пан комісар Бартошек? Прошу вас, тут сталася одна дивна річ, дуж е дивна річ... Може б, ви сюди когось прислали або краще прийшли самі... Гаразд, я почекаю вас на розі. Я не знаю, про що йдеться... Ні, гадаю, нема жодної небезпеки; йдеться лиш об тім, щоб тих ступнів ніхто не притоптав... Чиї ступні, не знаю. Гаразд, я на вас почекаю.

Пан Рибка одягнувся й вийшов знов на двір; він обережно обійшов ті сліди і навіть на хіднику пильнував, щоб їх не притоптати. Тремтячи від холоду й хвилювання, він чекав на вуличному розі комісара Бартошка. Було тихо, і земля, обжита людьми, спокійно світила у всесвіт.

— Тут така чарівна тиша, — бурчав комісар Бартошек меланхолійно. — А мені привели якийсь перебіійців та одного п'янюгу. Тьху!.. Ну, що тут у вас?

— Простежте за он тими слідами, пане комісарє, — сказав пан Рибка тремтячим голосом. — Це за пару кроків звідсіля.

Пан комісар присвітив собі електричним ліхтариком.

— Це був здоровило, майже метр вісімдесят, — зауважив він, — зважаючи на сліди і довжину кроків. Чоботи в нього добротні і, гадаю, шиті вручну. П'яний не був і йшов доволі енергійно. Не знаю, що вам не подобається в цих слідах.

— Ось що, — коротко сказав пан Рибка і вказав на недокінчений рядок кроків посеред вулиці.

— Ага, — мовив пан Бартошек і, недовго думавши, рушив до останнього сліду, сів навпочіпки і присвітив собі ліхтариком. — Пусте, — сказав задоволено, — цілком нормальний, твердий слід. Вага спочивала скорше на п'яті; коли б той чоловік ступнув ще один крок або плигнув, вага перенеслася б на носок ноги, розумієте? І це було б видно.

— Отже, це означає... — запитав пан Рибка напружено.

— Атож, — сказав спокійно комісар, — це означає, що далі він уже не йшов.

— І де він тоді подівся? — випалив Рибка гарчково.

Комісар знизав плечима.

— Цього, я не знаю. Може, ви маєте на нього яку-небудь підозру?

— Яку підозру? — здивувався пан Рибка. — Я хотів би лишень знати, де він подівся. Гляньте, ось він зробив останній крок, а куди, до лиха, він ступнув далі? Адже далі нема жодного сліду!

— Я бачу, — сказав комісар сухо. — А що вам до того, куди він пішов? Або це хтось із вашого

дому? Пропав вам хто-небудь? То, Господи Боже, чом вас обходить, куди він подівся?

— Але це мусить мати якесь пояснення, — забелькотів пан Рибка. — Чи вам не здається, при-міром, що він задкував своїми ж таки слідами?

— Нісенітниця, — пробурчав комісар. — Задкуючи, людина робить коротші кроки і йде карячкуватіше, щоб краще дотримувати рівноваги; крім того, вона не піднімає ніг, так що запевне б п'ятами геть поорала сніг. У ті сліди вступлено тільки раз, пане, ви ж бачите, які вони гострі.

— Гарзд, якщо він не вернувся, — наполягав уперто пан Рибка, — то куди він зник?

— Це його клопіт, — бурчав пан комісар. — Бачте, коли він нічого не вчинив, то ми не маємо права встрявати до його справ. От хіба що мали б на нього який рапорт, тоді, звичайно, треба починати попереднє слідство...

— Але як таки людина може ні сіло ні впало зникнути посеред вулиці? — жахався пан Рибка.

— Вам слід зачекати, пане, — радив йому спокійно комісар. — Коли хтось зник, нам за кілька днів повідомить про це його родина чи ще хто; ну, а потім уже будемо розшукувати його. Поки за ним ніхто не схопився, нам тут робити нічого.

Пана Рибку почав опадати темний гнів.

— Даруйте, — освідчив він гостро, — але, як на мене, то поліції годилося би хоч трохи цікавитися, чому спокійний собі перехожий з доброго дива зникає посеред вулиці!

— Нічого йому не сталося, — заспокоював його пан Бартошек. — Адже тут і знаку нема якоїсь боротьби... Коли б на нього хто напав або схопив його, так тут було б насліджено... Шкода, пане, але я не маю підстав для втручання.

— Але ж, пане комісарє, — сплеснув руками пан Рибка, — тоді принаймні поясніть мені... Це ж бо якась таємниця...

— Так, — погодився пан Бартошек замислено. — Ви й гадки не маєте, пане, скільки є на світі таємниць. Кожна хижа, кожна родина — це таємниця. Коли я йшов сюди, от тамечки, у тому домі, захлипала молода жінка. Пане, таємниці — це не наш клопіт. Нам платять за порядок. Що ж, ви думаєте, ми розшукуємо якого-небудь злочинця з цікавості? Пане, ми його розшукуємо, щоб арештувати. Має бути порядок.

— От бачите, — скрикнув пан Рибка. — А хіба, по-вашому, усе в порядку, коли хто-небудь посеред вулиці... припустімо, знявся просто в повітря, га?

— Це залежить від того, як тлумачити, — зауважив комісар. — Існує поліційний припис, що, коли людині загрожує впасти з великої височини, вона повинна прив'язуватися. За першим разом про це нагадують, а потім карають. Коли той пан знявся у повітря своєю охотою, стражник, звісно, мав би нагадати йому, щоб він прип'яв собі рятувальний пояс; але тут, мабуть, стражника не було, — сказав він вибачливо. — Бо тут би лишилися по ньому сліди. А втім, може, той пан звіявся в інший спосіб, га?

— Але в який? — притьмом запитав пан Рибка.

Комісар Бартошек похитав головою:

— Важко сказати. Може, якийсь внебовзяття або драбина Якова, — сказав непевно. — Внебовзяття, либонь, можна б вважати за викрадення, якби його роблено насильством; але я гадаю, що це звичайно робиться за згодою обранця. Може статися, що той чоловік уміє літати. Вам ніколи

не снилося, що ви літаєте? Ви собі тільки ледь-ледь відштовхнулися ногою і вже підноситеся... Декотрі летять, як куля, але я, уві сні літаючи, мушу часом відштовхуватися ногою від землі; моя думка така, що це дається взнаки важка одіж і шабля. Може, та людина заснула й уві сні взялася літати. Але це не забороняється, пане. Звичайно, на дуже людній вулиці стражник мусив би його застерегти. Або, стривайте, може, то була невагомість, оті спіритисти вірять у невагомість; але спіритизм також не заказаний. Мені розповідав якийсь-то пан Баудиш, що сам бачив, як медіум висів у повітрі. Хто його зна, що воно таке.

— Але, пане, — сказав пан Рибка докірливо, — ви ж таки, може, в те не вірите! Адже це порушувало б природні закони...

Пан Бартошек здвигнув тяжкодумно плечима.

— Пане, я знаю, люди переступають усі можливі закони й накази; коли б ви були поліціантом, то зналибисте про це більше. — Комісар махнув рукою. — Я б не здивувався, якби вони порушили й природні закони. Люди — то велика потолоч, пане. Ну, добраніч; щось стає холодно.

— Може б, випили тут у мене шклянку чаю... або сливовиці? — запропонував пан Рибка.

— А чом би й ні, — буркнув комісар меланхолійно. — Знаєте, в цьому однострої не вільно навіть заглянути до пиварні. Тим поліціанти так мало й п'ють.

— Таємниця, — провадив він далі, — сидячи в кріслі й дивлячись загадано, як йому на носаку тане сніг. — Дев'яносто дев'ять чоловік пройшли б попри оті сліди й нічого б не примітили. І самі ви не примітите дев'яноста дев'яти з біса таємничих речей. Лиш деякі речі не таємничі. Порядок

не таємничий. Правництво не таємниче. Поліція не таємнича також. Але кожна людина, що йде вулицею, уже таємнича, бо нам до неї зась, пане. Скоро вона щось украде, то перестане бути таємничою, бо ми її замкнемо й по всьому; принаймні ми знаємо, що вона робить, і можемо на неї хоч коли подивитись у те віконечко на дверях, знаєте? Газетярі, бачте, приміром, пишуть: „Загадкове знайдення трупа!” Що в такому трупі загадкового? Коли він потрапить до нас, то ми його зміряємо і сфотографуємо й розріжемо, ми знаємо кожну нитку, що на ньому є, знаємо, що він востаннє їв, на що помер і таке інше; крім того, ми знаємо, що хтось його вбив, найімовірніше заради грошей. Це все таке ясне й очевидне... Можете дати мені крутого чаю, пане. Всі злочини ясні, пане; в них ви бодай бачите мотиви і все, що до цього належить. Але загадкове те, об чім думає ваша кішка, що сниться вашій служниці і чому ваша дружина дивиться так замислено з вікна. Пане, все загадкове, крім карних справ; яка-небудь кримінальна справа — це точно означений шмат дійсності, певний витинок, на який ми собі присвітили. Скажімо, коли б я ось тут роздивився, то я дізнався б дещо про вас, але я дивлюся на носок свого чобота, бо офіційно мені до вас нема діла; ми тобто не маємо на вас жодної доказки, — додав, сьорбаючи гарячий чай.

— Існує таке дивне уявлення, — почав він знову через хвилину, що поліція, і головно таємна, цікавиться загадками. Плювати нам на загадки; нас цікавить те, чого не належить робити. Пане, нас цікавить злочин не тому, що він загадковий, а тому, що він заборонений. Ми ганяємося за яким-небудь бандитом не з інтелектуального

інтересу; ми ганяємося за ним, щоб арештувати його іменем закону. Слухайте, підмітальники бігають з віниками по вулиці не для того, щоб у поросі читати людські ступні, а щоб змести й прибрати все те свинство, що там наробить життя. Порядок ані настілечки не загадковий. Наводити порядки — це свинська праця, пане; і хто хоче дбати про чистоту, повинен стромляти пальці у всякий бруд. Бачте, хтось це мусить робити, — мовив меланхолійно, — як, скажімо, хтось мусить убивати телята. Але вбивати телята з цікавості, це — жорстокість; таке має бути ремеслом. Коли людині поставлено за обов'язок щось робити, то вона принаймні знає, що має право це робити. Майте на увазі, юстиція мусить бути безпомилкова, як таблиця множення. Я не знаю, чи могли б ви довести, що кожна крадіжка погана; але я вам доведу, що кожна крадіжка заборонена, бо я вас у всякому разі заберу. Коли б ви на вулиці сипали перли, то стражник нагадав би вам, що засмічуєте вулицю. Але коли б ви почали творити чудеса, так ми вам не змогли б цього заборонити, хіба що назвали б це порушенням громадського спокою або недозволеним стовпищем. Мусить трапитися щось непристойне, аби ми туди втрутилися.

— Але, пане, — заперечив пан Рибка, невдоволено соваючись, — може, годі вже про це? Тут ідеться про... про таку дивовижу... про щось таке загадкове... а ви...

Пан Бартошек знизав плечима.

— А я не звертаю на те уваги. Пане, як хочете, я звелю вивести ці сліди, щоб не порушували вам нічний спокій. Більшого зробити не можу. Ви нічого не чуєте? Жодних кроків? Це йде наш

патруль. Ба, вже сім хвилин по другій. На добраніч, пане.

Пан Рибка провів комісара за ворітця; посеред вулиці ще виднів той недокінчений і незбагнений рядок кроків... Другим хідником наближався стражник.

— Мімро, — гукнув комісар, — маєте щось нового?

Стражник Мімра відсалютував.

— Анічогісінько, пане комісаре, — освідчив. — Там біля сімнадцятого номера нявкала надворі кішка; то я подзвонив, щоб пустили її додому. У дев'ятому номері не були зачинені ворітця. На розі розкопали вулицю і не поставили там червоного ліхтаря, а в крамаря Маршіка одвисла з одного боку вивіска; повинні вранці її зняти, щоб комусь не впала на голову.

— Це все?

— Це все, — сказав стражар Мімра, розмірковуючи. — Вранці ще муситимуть посипати хідники, щоб хтось не зломив собі ногу; слід би о шостій годині скрізь подзвонити...

— Добре, — сказав комісар Бартошек. — На добраніч!

Пан Рибка ще раз поглянув на сліди, що вели в невідоме. Але там, де був останній слід, видніли тепер два виразні відбитки службових чобіт стражника Мімри; а звідтіля потяглися ті широкі сліди правильним і ясним порядком далі.

— Слава Богу, — відітхнув пан Рибка й пішов спати.

ОСТАННІЙ СУД

Славетний, багаторазовий, кількома наказами на арешт і цілою армією жандарів переслідований убійник Куглер освідчив, що його не зловлять, і його таки не зловили, принаймні живого. Останнє, дев'яте по ряду вбивство він учинив, застріливши жандаря, який хотів його арештувати. Хоч він і збавив жандареві віку, але сам дістав сім куль, що з них три були безумовно смертельні. В такий сумнівний спосіб він уникнув земного правосуддя.

Смерть його прийшла так швидко, що він навіть не встиг відчутти особливого болю. Коли ж його душа опустила тіло, вона могла би вразитися дивам того світу, хоч і просторого, але сірого й неомірно пустельного, — але не вразилася. Для людини, що побувала в тюрмі і в Америці, той світ — просто нове середовище, в якому, мавши крихту хоробрості, вона переб'ється, як і деінде.

Нарешті прийшов для Куглера неминучий останній суд. Оскільки на небі вічно триває надзвичайний стан, він став перед судом Сенату, а не присяжних, як то міг би сподіватися з огляду на свої вчинки. Судову залу було умебльовано просто, як і на землі, — доказами, що їх ви одразу й побачите; бракувало там хреста, біля якого присягають свідки. Суддів було троє, геть усі старі, заслужені радники з суворими й невдоволеними обличчями. Формальності були трохи

нудні: Куглер Фердінанд, безробітний, народився такого-то й такого дня, помер... Тут виявилось, що Куглер не знає дати своєї смерті; він одразу постеріг, що цей недогляд шкодить йому в очах суду, і затявся.

— У чому вас обвинувачують? — запитав голова.

— Ні в чому, — сказав Куглер уперто.

— Приведіть сюди свідка, — зітхнув голова.

Проти Куглера сів могутній, просто на диво здоровенний дідуган, убраний у синій плащ, золотими зірками всіяний; щойно він прийшов, судді повставали, разом з ними встав і Куглер, проти своєї волі, зачарований. Тільки коли старий усівся, сів суд знову.

— Свідку, — почав голова, — Боже Всевидущий, ось цей Останній Сенат вас закликав, щоб ви посвідкували у справі Куглера Фердінанда. Як найвищому Правдомовцеві, вам не треба присягати. Просимо вас тільки задля точного опису — триматися самої суті й не вдаватися до подробиць, що не мають характеру порушення законів. А ви, Куглере, не впадайте свідкові в мову. Він знає все, даремно б ви одмагалися. Прошу пана свідка давати покази.

Тее кажучи, голова зручно сперся ліктями об стіл і зняв золоті окуляри, очевидячки наготувавшись слухати, що скаже свідок. Найстарший член суду вмовився спати. Ангел-секретар розгорнув книгу життя.

Свідок Бог злегка відкашлявся й почав:

— Так, Куглер Фердінанд. Фердінанд Куглер, син фабричного службовця, був змалечку зіпсутою дитиною; ох і наробив ти, хлопче, тієї шкоди! Матусю ти страх як любив, але соромився це

показати; тому був бунтівливий і неслухняний. Пам'ятаєш, як ти вкусив татуса за палець — він хотів тебе відлупцювати за те, що ти крав рожі в нотаревім саду?

— То були рожі для акцизникової Ірми, — пригадував Куглер.

— Я знаю, — сказав Бог, — їй тоді було сім років. А ти не знаєш, що сталося з нею потім?

— Не знаю.

— Повінчалася, взяла собі Оскара, фабрикантового сина; він її заразив, і вона під час абортупомерла. Пам'ятаєш Руду Зарубова?

— Що з ним сталося?

— Він, чоловіче, пошився в моряки й загинув у Бомбеї. Ви обидва були найгірші хлопці в цілому місті. Куглер Фердінанд крав уже на десятому році життя і раз у раз брехав; він водився з непевними людьми, приміром, із п'яницею й жебраком Длаболою ділився своєю їжею.

Суддя кивнув рукою; либонь, це сюди не тицється; але Куглер сам запитався соромливо:

— А... що сталося з його дочкою?

— З Маржкою? — мовив Бог. — Та зовсім пустилася берега. В чотирнадцять років стала себе продавати, на двадцятому померла і згадала тебе на смертній постелі. У чотирнадцять років ти пиячив і тікав з дому. Твій батько зовсім згорювався, а твоя мати виплакала собі очі; ти зганьбив свій дім, і твоя сестричка, твоя гожа сестричка Мартічка не знайшла собі жениха, який би задля неї увійшов у дім злодія. Вона ще живе в самотині й нужді, караючись дрібними заробітками, що ними обдаровують її милосердні люди.

— Що вона робить оце тепер?

— Тепер оце вона в крамниці Влчків купує нитки, щоб шити до сутінків. Ти пам'ятаєш ту крамницю? Якось ти купив там собі скляну веселкову кульку, мав тоді тільки шість років; і відразу, першого ж дня загубив ту кулечку і ніяк не міг її знайти. Пам'ятаєш, як ти рюмсавав тоді з люті й жалю?

— Куди ж вона тоді закотилася? — запитав Куглер пожадливо.

— До стоку під жолобом. Чоловіче, вона й досі там лежить, ось уже тридцять років. Оце тепер на землі йде дощ і скляна кулька тремтить у холодній дзюркотливій воді.

Куглер схилив чоло, зможений. Але голова начепив собі окуляри й мирно сказав:

— Свідку, треба вже братися до справи. Чи вбивав оскаржений?

Бог-свідок кивнув головою.

— Дев'ятеро чоловік убив. Першого — в бійці. За це сидів у тюрмі і там розбестився. Друга була зрадлива коханка. За це був рокований на смерть і втік. Третій був дід, якого він порабував. Четвертий був нічний сторож.

— Він помер? — скрикнув Куглер.

— Помер через три дні, — сказав Бог, — у страшних муках, зоставивши після себе шестеро дітей. П'ятий і шостий — то було старе подружжя; ти зарубав їх сокирою і знайшов тільки шістнадцять корон, а одначе у них було сховано понад двадцять тисяч.

Куглер підскочив.

— Скажіть, будь ласка, де саме?

— У солом'янику, — сказав Бог. — У полотняному ворочку під солом'яником, там вони ховали свої гроші, набуті лихварством і скнарістю. Сьому людину ти забив ув Америці; був то переселець, земляк, безпорадний, як дитина.

— Так вони були в солом'янику, — шепотів Куглер здуміло.

— Атож, — провадив далі свідок. — Восьма людина — перехожий, що заступив тобі дорогу, коли за тобою гналися. По тому захворів на запалення окістя й шаленів од болю. Чоловіче, ти багато перетерпів. Останній був жандар, якого ти вбив саме перед смертю.

— Пощо він убивав? — запитав голова.

— Як і всі інші люди, — відповів Бог, — зозла, від жадоби до грошей, умисно й випадком, часом із насолодою, а іноді з необхідності. Був щедрий і часом допомагав людям. Був добрий до жінок, любив тварин і додержував свого слова. Чи треба наводити його добродетель?

— Дякую, — сказав голова, — не треба. Оскаржений, можете ви щось сказати на свій захист?

— Ні, — сказав Куглер байдуже; адже тепер йому вже все було однаково.

— Суд іде на раду, — освідчив голова, і четверо радників вийшли.

Бог і Куглер залишилися в судовій залі.

— Хто це? — запитав Куглер, показуючи головою на тих, що виходили.

— Люди, як і ти, — сказав Бог. — Були суддями у житті, отож судять і тут.

Куглер гриз собі пальці.

— Я гадаю... цебто, не клопотався тим, але... я чекав, що будете судити ви, оскільки... оскільки...

— Оскільки я Бог, — докінчив велетенний дід... — Але так найкраще, розумієш? Бо я все знаю і не можу взагалі судити. Ні, так не випадає. Чи ти, Куглере, не знаєш, хто тебе цього разу виказав?

— Не знаю, — мовив Куглер здивовано.

— Луцка, кельнерша; виказала тебе з ревнощів.

— Пробачте, — наважився Куглер, — але ви забули сказати, що я застрелив у Чикаго того нікчому Тедді.

— Та де там, — заперечив Бог, — він видужав після того і живе ще й досі. Я знаю, що він виказувач; але в іншому він, чоловіче, добряк і страшно любить дітей. Ти не думай собі, що хтось інший зовсім уже нікчема.

— Чому, власне, ви... Чому ти, Боже, не судиш сам? — запитав Куглер замислено.

— Тому що я все знаю. Коли б судді все, геть чисто все знали, вони теж не могли б судити, а тільки розуміли б усе, аж серце б їм від того краялося. Ну як би я оце тебе судив? Суддя знає тільки про твої злочини, а я знаю про тебе все. Все, Куглере. І тому я не годен тебе судити.

— Гаразд, а чому судять... ті люди... і на небі?

— Бо людину належить судити людині. Як бачиш, я тільки свідок; але кару, розумієш, кару ухвалюють люди і на небі. Повір мені, Куглере, все тут гаразд, люди не заслуговують на інше правосуддя, крім людського.

У цю хвилину з наради повернувся суд, і голова Останнього Сенату дужим голосом прочитав:

— Куглера Фердінанда засуджено за десятикратно повторений злочин умисного вбивства, за душогубства й пограбування, за провини, за недозволене носіння зброї і за крадіж рожі на дожиттєву кару в пеклі. Кара спаде негайно. Розпочинаємо нову справу. Чи є тут оскаржений Махат Франтішек?

ЗЛОЧИН У ХАЛУПІ

— Встаньте, оскаржений, — мовив голова суду. — Вас обвинувачують у тому, що ви вбили свого тестя Франтішка Лебеду; на слідстві ви зізналися, що вдарили його тричі по голові сокирою з наміром убити його. То як, почуваетесь винним?

Виснажений хлоп затремтів і щось проковтнув.

— Ні, — ледве вимовив.

— Ви вбили його?

— Так.

— Отже, почуваетесь винним?

— Ні.

Голова суду мав ангельський терпець...

— Послухайте, Вондрачку, — сказав він, — вийшло наяв, що ви вже якось хотіли його отруїти, насипали йому до кави щурячої отрути. Це правда?

— Так.

— З цього видно, що ви вже давно важили на його життя. Зрозуміли мене?

Хлоп шморгнув носом і безпорадно знизав плечима.

— То все через конюшину, — мовив затинаючись. — Він продав ту конюшину, а я ж казав йому — тату, не руште конюшини, я куплю криликів...

— Стривайте, — урвав його суддівський голова. — То була його конюшина чи ваша?

— Ну, його, — забубонів оскаржений. — Але навіщо йому та конюшина? Я казав йому — тату, відступіть мені бодай те поле, де посіяли люцерну, але він одмовляє — як умру, то дістане його Маржка, моя жінка, а потім роби з ним, що хочеш, ти, голото ротата.

— За це й хотіли його отруїти?

— Ну, так.

— За те, що він вас вилаяв?

— Ні, за те поле. Він сказав, що те поле продасть.

— Але ж, чоловіче, — спалахнув голова, — його то було поле чи не його? Чому б він не мав права його продати?

Оскаржений Вондрачек докірливо подивився на голову.

— Я ж бо маю коло того поля смужку картоплі, — став пояснювати. — Я її тим і купив, щоб вона колись доточилася до того поля, а він сказав — що мені до твоєї смужки, я продам поле Йоудалові.

— Отож ви жили в незгоді, — взявся помагати голова.

— Ну, так, — сказав похмуро Вондрачек. — І все через козу.

— Через яку козу?

— Він видоїв мою козу. Я йому казав — тату, не руште тієї кози або ж дайте нам лучку коло того потоку. Але він цю луку віддав в оренду.

— А що він зробив з грішми? — запитався один із присяжних.

— Що б він зробив, — правив засмучено оскаржений. — Сховав їх у скриню. Як умру, казав, тоді візьмете. Та вмирати він не хотів. А мав уже десь за сімдесят.

— Отже, ви кажете, що в цих сварках завинив ваш тесть?

— Так, — сказав вагаючись Вондрачек. — Він нічого не хотів давати. Покіль мого життя, мовив, газдуватиму я — і край. А я йому й кажу — батечку, якби ви купили корову, то я б те поле зорав і не треба його продавати. Але він сказав — як умру, купуй собі хоч і дві корови, але я той свій пруг продам Йоудалові.

— Скажіть, Вондрачку, — мовив голова суворо, — ви вбили його, бува, не за ті гроші у скрині?

— Ті були на корову, — сказав Вондрачек затято. — Ми-но собі гадали, що як він умре, то буде корова. Хата не може обійтись без корови, от що. Де ж бо тоді взяти гною?

— Оскаржений, — впав йому у слово прокурор, — нам не про корову йдеться, а про людське життя. Пощо ви вбили свого тестя?

— А через те поле.

— Це ніяка не відповідь!

— Він хотів те поле продати...

— Але гроші після його смерті вам однаково б залишилися!

— Так, але він не хотів умирати, — мовив обурено Вондрачек. — Милостивий пане, коли б він умер по-доброму... Я б йому ніколи не зробив нічого злого. Ціле село вам посвідчить, я його мав за рідного батька, правду кажу? — мовив, звертаючись до публіки.

Аудиторія, де сиділо півсела, схвально зашуміла.

— Так, — озвався голова поважно. — І тому ви хотіли його отруїти, га?

— Отруїти, — забурчав обвинувачений. — Не треба йому було продавати поле. Милостивий

пане, вам тут кожний посвідчить, що конюшину слід залишати дома. Це ж зовсім не по-господарському, правду кажу?

Аудиторія загомоніла на знак згоди.

— Поверніться до мене, оскаржений, — крикнув голова. — Або я звелю вивести ваших земляків. Розкажіть нам, як сталося вбивство?

— Ну, — почав Вондрачек, вагаючись, — це було в неділю; я побачив, як він знову розмовляє з Йоудалом. Тату, кажу йому, не смійте продавати поле. Але він сказав — чи ба, ще тебе питатимусь, цегляре. Отож я й сказав собі, що вже пора, от що. І пішов собі колоти дрова.

— Он тією сокирою?

— Так.

— Розкауйте далі!

— Увечері я й кажу жінці — іди поодводь дітей до тітки. Вона одразу ж у плач. Не плач, кажу, я з ним ще спершу порозмовляю. Аж ось приходить він до повітки й каже — це моя сокирка, дай-но її сюди! Я сказав йому, що він видоїв мою козу. А він мені ту сокирку виривати. От я й цюкнув по ньому.

— За що?

— А через теє поле.

— А навіщо ви цюкнули його тричі?

Вондрачек знизав плечима.

— А то вже так... Милостивий пане, наш брат звик до тяжкої праці.

— А потім?

— Потім я пішов собі спати.

— І спали?

— Ні. Я прикидав, скільки коштуватиме корова, як я виміняю луку на той клаптик біля дороги. Тоді все було б укупі.

— А сумління вас не мучило?

— Ні. Мене мучило, що поля не вкупі. А потім ще треба було полагодити хлів для корови, це також коштувало б пару сот. Адже у тестя не було вже навіть і воза. Я йому казав — тату, хай вам Бог гріхи відпустить, але це не по-господарському. Ті два поля просилися одне до одного, це вже я почував.

— А до старого ви почуття не мали? — загримав голова.

— Коли ж він хотів ту смужечку продати Йоудалові, — мовив, затинаючись, обвинувачений.

— Отже, ви його забили з користолюбства!

— Це неправда, — боронився Вондрачек схвильовано. — То все через поле! Коли б ті поля та сточити...

— Почуваєтеся винним?

— Ні.

— Убити стару людину — це для вас нічого не значить?

— Кажу ж вам, що то все через поле, — вибухнув Вондрачек, майже схлиплюючи. — Адже це ніяке не вбивство! Пречиста Діво, це ж кожен повинен розуміти! Милостивий пане, це ж було в родині. Чужому я такого не заподіяв би... Я ніколи нічого не крав... Запитайтеся про Вондрачка... А вони мене забрали як злодія, як злодія, — стогнав Вондрачек, задихаючись від жалю.

— Ні, як батьковбійника, — сказав голова сумно. — Вондрачку, ви знаєте, що за це карають смертю?

Вондрачек сякався й мулився.

— То все через поле, — мовив довірливо, після чого судочинство точилося далі; свідки, промови оборонців...

Поки присяжні радилися, який присуд видати обвинуваченому Вондрачкові, голова задумано дивився крізь окуляри з вікна канцелярії.

— Загалом вийшло кволенько, — бурчав во-тант. — І прокурор якимось коло того не щировав, та й оборонець довго не розводився... Одне слово, справа очевидна, що й казати.

Голова суду засопів.

— Справа очевидна, — сказав і махнув рукою. — Слухайте, пане колего, цей чоловік почуввається так само невинним, як ви або я. Мені здається, ніби я маю судити різника за те, що він забив корову, або крота за те, що він робить кротовини. Чоловіче, часом я мав враження, що це взагалі не наше діло, розумієте, питання права або закону... — зітхнув і скинув мантию. — Треба відпочити від того на хвильку. Знаєте, я гадаю, що присяжні його пустять; це безглуздо, але, можливо, його пустять, бо... Я вам дещо скажу: я селянин з походження, і коли той чоловік сказав, що ті поля просяться одне до одного, то... я побачив дві смуги поля й відчув, що коли б ми мали судити... розумієте, за якимсь Божим законом... ми повинні були б судити ті два поля. Знаєте, що б я зробив радніше? Найрадніше був би встав, зняв берета й сказав: „Оскаржений Вондрачку, з Божого благословення, оскільки пролита кров волає до небес, ти засієш ті два поля блекотою; блекотою і глодом; і до смерті матимеш перед очима те поле ненависті...” Хотів би я знати, що на це сказав би прокурор. Пане колего, добре було б, якби іноді судив Бог; знаєте, він би міг наклада-

ти оті страшні й великі кари... Судити Божим іменем; але для цього ми надто безраді. Ну що, присяжні вже дійшли згоди?

Ліниво отягаючись, голова суду почав надягати мантію.

— Ну, то ходітьте! Запросіть присяжних!

ЗАМАХ НА ЖИТТЯ

Пан радник Томса того вечора саме раював зі слухавками на вухах і, любенько усміхаючись, слухав, як йому радіо прегарно грає Дворжакові танці — прецінь то музика, казав собі вдоволено, — коли це раптом надворі двічі бабахнуло, і з вікна над його головою з брязкотом посипалося скло; пан Томса, зауважмо, сидів у кімнаті на першому поверсі. Тут він учинив те, що, мабуть, учинив би кожен із нас: найперше хвильку зачекав, що буде далі, потім зняв слухавки і майже по-діловому став досліджувати, що то було, і тільки тоді злякався; адже він побачив, що хтось йому у двох місцях прострелив вікно, біля якого він сидів; там навпроти, в дверях, відщепилася тріска і під нею зав'язла кулька. Перший порух був — вибігти на вулицю і голіруч схопити того негідника за комір; але коли людина вже в літах і має якусь гідність, вона, звичайно, припізнюється з тим першим порухом і піднімається на другий; отож пан Томса побіг до телефону й викликав поліцейний комісаріат:

— Алло, пошліть до мене мерщій кого-небудь; щойно вчинено замах на моє життя.

— Де це? — озвався сонний і байдужий голос.

— У мене, — розхвилювався пан Томса, ніби в цьому завинила поліція. — Це скандал, отак із доброго дива стріляти в мирного громадянина, що сидить дома! Пане, цю справу треба якнайретельніше розслідувати! Це не забавка...

— Гаразд, — урвав його сонний голос. — Я туди вам когось пошлю.

Пан радник шаленів з нетерплячки; йому здалося, що збіжить вічність, поки хтось прилізе; але насправді вже за двадцять хвилин прийшов до нього вельми розважливий поліційний інспектор і цікаво оглянув прострілену шибу.

— Вам сюди хтось вистрелив, пане, — сказав діловито.

— Я це знаю й без вас, — вибухнув пан Томса. — Я ж тут сидів біля вікна!

— Калібр сім міліметрів, — мовив інспектор, виколупуючи ножем кульку з дверей. — Схоже на те, що стріляли зі старовинного армійського револьвера. Гляньте, той хлопака, очевидно, стояв на плоті: коли б він стояв на хіднику, ця кулька зав'язла б вище. Це значить, що він цілився у вас, пане.

— Чи бач, — сказав саркастично Томса, — а я замалим не подумав, що він хотів улучити в ті двері.

— І хто ж це зробив? — запитав інспектор, пускаючи тее повз вуха.

— Даруйте, — відказав пан радник, — що не можу вам дати його адреси; я того пана не бачив і забув його покликати в дім.

— Зле, — спокійно сказав інспектор. — А на кого у вас підозра?

Панові Томсі урвався терпець.

— Яка там підозра? — почав він роздратовано. — Чоловіче, адже я того розбійника не бачив; а якби він навіть там заждав був ласкаво, поки я йому пошлю у вікно поцілунок, то я був би його в п'їтьмі не впізнав. Пане, коли б я знав, хто це такий, то не завдавав би вам клопоту, вам не здається?

— Ну, так, — відповів інспектор заспокійливо. — Але, може, ви когось собі пригадаєте, хто, приміром, мав би пожиток від вашої смерті, або, може, хотів би вам за щось помститися... Зважте, це не був грабіжницький замах; грабіжник не стрілятиме, поки його не змусять до того. Одначе, може, хто-небудь має на вас зазлість. Про це, пане, повинні сказати ви, а ми розслідуємо.

Пан Томса вразився: такого він досі не брав під увагу.

— Не маю зеленого поняття, — мовив він нерішуче, одним поглядом передивляючи своє тихе життя службовця й старого парубка. — Хто б це міг мати на мене таку злість? — дивувався він. — Їй-богу, я не знаю нікого, хто годився б мені в вороги! Це цілком відпадає, — розважав він, хитаючи головою. — Я прецінь ні з ким нічого не маю; пане, я живу сам для себе, нікуди не ходжу, ні до чого не втручаюся... Завіщо ж мав би мені хтось помщатися?

Інспектор знизав плечима:

— Цього я не знаю, пане, але, може, ви до завтраго собі пригадаєте. Не страшно вам буде тут залишатися?

— Ні, — сказав пан Томса замислено.

„Диво дивне, — казав він собі знічено, коли вже лишився на самоті, — за яким лихом, так, за яким лихом хтось би в мене стріляв? Таж я майже самітник; відбуду свою працю в установі і йду додому — таж я власне ні з ким не маю до діла! За яким же тоді лихом хочуть мене застрелити? — дивувався із щораз більшою гіркотою такій невдячності; і ось йому вже стало жаль самого себе. — Людина надсаджується, мов той кінь, — мовив до себе, — і папери бере додому,

нічого не тратить, нічого не заживає, живе, як слимак у своїй хатці, — і торох! Хтось прийшов її вколошкати. Боже, й що воно за диво ота людська злоба, — дивувався радник знічено. — Що я кому зробив? За яким лихом хтось мене так страшно, так шалено ненавидить?”

„Може, це якась помилка, — заспокоював сам себе, сидячи на ліжку з одним роззутим чоботом у руці. — Певна річ, хтось помилився особою. Той чоловік просто взяв мене за когось іншого, на кого мав храп! Так воно й є, — сказав з полегшенням, — бо за що, за що хтось так би ненавидів мене?”

Чобіт випав з рук пана радника. „Ну, так, — пригадав собі раптом трохи збентежено, — днями я таки утнув одну дурницю, але то я прохопився ненароком; розмовляв із приятелем Роубалом, і тут мені з рота вилетів якийсь неподобний натяк на його пані. Увесь світ прецінь знає, що та жінка з ким тільки його не зраджує, і він об тім знає, але не хоче показати на людях. А я, я телепень, узяв та по-дурному й ляпнув про це...” Пан радник згадав собі, як той Роубал тільки наче щось ковтнув і запустив нігті собі в долоні. „Боже, — сказав я собі з жахом, — як того чоловіка це вразило, адже він любить ту жінку, як божевільний! Видима річ, я потім намагався перемінити розмову, але як той чоловік кусав собі губи! Той, напевне, має за що ненавидіти мене, — журно подумав пан радник. — Я знаю, що він у мене не стріляв, це відпадає; але я не здивувався б навіть...”

Пан Томса вражено втупився в підлогу: „Або он той кравець, — згадав він, і до горла йому підступила нудота. — П'ятнадцять літ я обшивався в нього, а потім мені сказали, що він тяж-

ко хворий на сухоти. Певна річ, людина якось боїться носити одягу, закашляну таким от сухотником; от я й перестав у нього шити... Коли це приходить він просити — ні в що, мовляв, ткнути голкою, жінка у нього слабує, ото ж треба віддати кудись дітей, от якби я знову вшанував його своєю довірою. Господи, який був той чоловік блідий і як він хворобливо пітнів! „Пане Колінський, — сказав я йому, — бачте, на разі не випадає, мені потрібний ліпший кравець; я вами був незадоволений”. — „Я старатимуся, пане”, — почав заїкатися той чоловік, пітніючи від страху й збентеження, і трохи не заплакав. А я, — згадував собі пан радник, — я його відшив з отим відчипним „побачимо”, що його так добре знають оті бідолахи. Цей чоловік міг би мене ненавидіти, — вжахнувся пан радник, — адже це так страшно: йти до когось багати впрост про життя і бути так байдуже відтрученим! Але що я мав з ним почати? Я знаю, що він цього не зробив, але...”

Панові раднику дедалі важчало на душі. „Так само було зле, — згадував він, — коли я прошпетив якось служника нашої установи. Я не міг знайти одного паперу, ото ж закликав того старого і ну кричати на нього, як на хлопчака, та ще й перед людьми! Що це, мовляв, за порядок у вас, ви, ідіоте, завели такий свинушник, хочете, щоб я вас вигнав. А потім я той документ знайшов у власній шухляді! І той дідок навіть не писнув, тільки трясся і моргав очима. — Пана радника обсипало пекучим приском. — Ніхто прецінь не вибачається перед підлеглим, — мовив собі невдоволено, — хоч би його трохи й скривджено. Одначе, як же підлеглі мусять ненавидіти своїх

панів! От що, я дам тому дідусеві яку стару одіж; але, власне, й це для нього принизливе...”

Пан радник уже не годен був лежати, ковдра його душила. Він сів на ліжку, обнявши коліна, і задивився в пітьму. „Або та оказія з молодим Моравком у нашій установі, — прошила його болюча гадка. — Він же така освічена людина і пише вірші. Та коли він мені недбало оформив отой документ, я сказав йому: „Переробіть, пане колего”, — і хотів йому той папірець кинути на стіл; але папірець упав йому під ноги, і він за ним нагнувся, весь червоний, з червоними вухами. Дати б оце собі з кілька ляпасів, — бурчав пан радник. — Адже я люблю того юнака, і так його принизити, хоч і мимоволі... — Пану радникові навинулося на думку ще одне обличчя: бліде й обрешклене обличчя колеги Ванкла. — Бідолашний Ванкл, — мовив він собі, — той хотів бути начальником установи замість мене; мав би тоді на одну-дві сотки більше в рік, у нього шестеро дітей... Мовляв, хотів би віддати свою найстаршу дочку навчатися співу, але ні за що; а я його випередив, бо він такий собі роззявкуватий тюхтій і роботяй — жінка в нього лиха, страшенно худа і злюща від вічної ошадливості; в обід він давиться сухою булочкою... — Пан радник журливо задумався. — Бідолаха Ванкл, певне, йому непереливки, коли бачить, що я, без родини, маю більше, ніж він; але чи ж я тут винен? Мені завжди стає майже моторошно, коли той чоловік на мене так тяжко й докірливо дивиться...”

Пан радник потер собі чоло, зрошене потом пригнічення. „Так-так, — сказав він собі, — якось мене одурив кельнер на кілька корон; я покликав господаря, і він того кельнера тут же вигнав. „Ви,

злодію, — сичав на нього. — Я вже постараяся, щоб вас ніхто в Празі не взяв до пиварні!” І той чоловік не мовив ні слова й пішов... Йому ще так випиналися лопатки під фрачком...”

Пан радник таки не влезав у постелі; він сів до свого радіо й начепив слухавки; але радіо німувало, німувала ніч, німували нічні години; і пан радник сперся головою на долоні і пригадував людей, що їх зустрічав, отих дивних і малих людей, з якими ніяк не міг порозумітися і про яких ніколи не думав.

Уранці він зайшов до комісаріату; був трохи блідий і збентежений.

— Ну, що? — запитав його поліційний інспектор.

Згадали кого-небудь, хто, може, ненавидить вас?

Пан радник замотав головою.

— Я не знаю, — сказав непевно. — Тобто, тих, котрі могли б мене ненавидіти, є стільки, що... — І махнув безпорадно рукою. — Слухайте, людина навіть не здогадується, скількох людей вона скривдила. Знаєте, я вже не сидітиму коло того вікна. Я прийшов вас попросити, щоб ви ту справу припинили.

ОПОВІДАННЯ З ДРУГОЇ КИШЕНІ

УКРАДЕНИЙ КАКТУС

— Ось я вам розповім, — казав пан Курбат, — що мені цього року пригодилося влітку.

Був я на дачі, а знаєте, які ті літнівки: без води, без лісу, без риби, взагалі без усього, зате там є вельми численна народна партія¹, товариство декоративного озеленення з діяльним секретарем, перламутровий промисел і поштовий відділ зі старою носатою начальницею; одне слово, там достоту як скрізь. Вже близько чотирнадцяти днів віддавався я доброносному й гігієнічному впливові тамтешньої нічим не порушеної нудьги. Отож почав відчувати, що місцеві плетухи і взагалі громадська думка перетирають мене на зубах. А що листи мені надходили напрочуд добре заліплені, аж увесь конверт на звороті блищав гуміарабіком, я сказав собі: „Ага, хтось розліплює мою пошту; грім би побив ту поштмейстерську бабу”. Бачте, ті поштарі, мовляв, уміють розліплювати будь-який конверт. „Чекай-но”, — сказав я собі, сів одразу ж і почав своїм найкраснішим письмом виводити: „Ти, страховисько поштарське, ти, носата фухтле², ти, комето, ти, брехачко цікавоноса, ти, гадюко, ти, рашпіле, ти, бабо-яго”, — і так далі, „зі щирою пошаною — Ян Курбат”. Послухайте, чеська мова багата й точна; я одним духом висипав на папір тридцять чотири вирази, що їх

¹ Політична партія в Чехословацькій республіці.

² Батіг (з нім.).

відвертий і чесний чоловік може прикласти до кожної дами, не ризикуючи стати брутальним або набридливим; потім я спокійно заліпив листа, написав на конверті свою адресу й поїхав до найближчого міста, щоб кинути його до скриньки. День перегода біжу я на пошту і стромляю з найлюб'язнішою усмішкою голову до віконця:

— Пані поштмейстерко, — кажу, — чи нема там мені якогось листа?

— Я на вас скаржитимуся, нікчемо, — вивірилася на мене пані поштмейстерка і глянула такими страшними очима, яких я ще ніколи не бачив.

— Одначе, пані поштмейстерко, — кажу я їй спочутливо, — невже ви прочитали щось неприємного? — та й поїхав якнайхутчіше.

— Пусте, — мовив критично пан Голан, старший садівник Голбенового саду, — ті хитрощі були надто прості. Коли хочете, я вам розкажу, як я спіймав злодія, що крав кактуси. Знаєте, старий пан Голбен — завзятий кактусівник, і його колекція кактусів, щоб я з цього місця не встав, коштує десь тисяч триста, коли не лічити унікатів. Старий пан дуже хоче, щоб ту колекцію могли оглядати люди. „Голане, — каже, — це шляхетна пристрасть, і її треба плекати в людях”. Але я собі гадаю так: коли який дрібний кактусівник бачить, скажімо, якого-небудь золотого Грусона на дванадцять соток, то йому тільки марно ятриться серце, бо він його не має. Ну та коли старий пан цього хоче, то й хай. Аж ось торік почали ми примічати, що нам пропадають кактуси; і то не ті, приємні для ока, що їх кожен хоче мати, а саме раритянки; одного разу то був *Echinocactus Wislizeni*, другого — *Graessnerii*, по-

тім одна *Wittia*, завезена просто з Коста-Ріки, потім один рідкісний новий, що його надіслав Фріч, потім один *Melocactus Leopoldii*, унікат, що його ніхто в Європі не бачив уже п'ятдесят років, і, нарешті, *Pilocereus fimbriatus* із Сан-Домінго, перший екземпляр, що потрапляв будь-коли до Європи. Слухайте, той злодій був неабиякий знавець! Ви не уявляєте собі, як лютував старий пан.

— Пане Голбене, — кажу йому, — ви просто замкніть свої теплиці, та й годі.

— Ні, — кричав старий пан, — до такої благородної пристрасті мають доступатися всі; ви повинні впіймати мені того паскуду злодія; по-виганяйте наглядачів, найміть нових, повідомте поліцію і різні магазини.

Це важка справа: коли у вас аж тридцять шість тисяч горщиків, ми не можемо поставити до кожного по наглядачу. Отож я найняв бодай двох окружних інспекторів поліції, щоб вони пильнували; і саме тоді нам пропав *Pilocereus fimbriatus* і зосталася нам по ньому тільки ямка в піску. Мене взяло зло, і я почав сам сочити злодія.

Аби ви знали, ті справдешні кактусівники — то щось ніби секта дервішів; я гадаю, в них замість вусів ростуть остюки та глохиди, так вони цим захоплені. У нас є дві такі секти: спілка кактусівників і товариство кактусівників, — чим вони різняться, я не знаю, — гадаю, одні вірять, що в кактусів не смертельні душі, тоді як інші складають їм криваві жертви; коротко кажучи, обидві ті секти ненавидяться навзаєм і переслідують одне одного огнем і мечем на землі й у повітрі. Отож я зайшов до голів тих двох сект

і щирісінько запитав їх, як на їхню думку, хто б — скажімо, з тієї другої секти — міг украсти Голбеніві кактуси. Коли я їм сказав, які цінні кактуси нам пропали, вони освідчили з цілковитою певністю, що їх не міг украсти жодний член тієї ворожої секти, бо там тільки самі коростявці, партачі й невігласи, котрі навіть не мають поняття, що таке Віслізен або Гресснер, не кажучи вже про *Pilocereus fimbriatus*; а щодо їхніх власних членів, то вони ручаються за їхню чесність і шляхетність; вони, мовляв, не здатні що-небудь украсти, звісно, крім якогось там кактуса; але коли б хтось із них такого Віслізена мав, то неодмінно показав би й іншим для поклоніння та набоженських оргій, одначе про це їм, головам, нічого не відомо. Відтак обидва ці пошани гідні пани сказали мені, що, крім тих двох загально-визнаних або принаймні дозволених сект, є ще дикі кактусівники, і ті, мовляв, з усіх найгірші; це ті, що через свою пристрасність не змогли поладнати з їхніми поміркованими сектами або взагалі сповідають ересь і насильство. І ці дикі кактусівники, мовляв, здатні на все. Отож, упіймавши облизня від тих двох панів, я виліз на один гарнісінький явір у нашому парку й задумався. Аби ви знали, найкраще думається в короні дерева; там людина ніби звільняється, її трохи гойдає, і до того ж ви дивитесь на все з вищої точки; на мій погляд, філософи повинні жити на деревах, як дятли. І ось на тому яворі я собі обміркував один план. Передовсім я оббігав своїх знайомих садівників, кажучи їм: „Молоді люди, чи не гниють вам які-небудь кактуси? Старому панові Голбену вони потрібні для його дослідів”. Таким робом я настягав пару сот

недужих і вночі повстромлював їх до Голбенової колекції. Два дні я сидів тихцем, а на третій день дав до всіх газет таке оголошення:

**„Голбенові всесвітньовідомі колекції
під загрозою!**

Як ми довідалися, в багатьох рідкісних Голбенових теплицях поширилася нова і досі невідома хвороба, занесена, найімовірніше, з Болівії. Хвороба вражає зокрема кактуси, якийсь час перебігає непомітно, а потім призводить до загнивання коріння, шийки і тіла. Можна гадати, що ця хвороба дуже заразлива і швидко розноситься недослідженими досі мікроспорами, отож Голбенові колекції зачинено”.

Днів за десять — протягом тих десятих днів ми змушені були ховатися, щоб нас кактусівники не роздерли самими тільки розпитами, — я послав до газет друге оголошення:

**„Чи пощастить врятувати
Голбенову колекцію?**

*Як ми довідалися, професор Мікензі в К'ю визначив хворобу, що опала всесвітньовідомі Голбенові колекції, як особливу тропічну цвіль *Malacorrhiza Paraguayensis Wild* і порадив оббризкувати уражені екземпляри тинктурою Гарвард-Лотсена. Випробування цих ліків, що досі широко провадилися в Голбенових колекціях, дали позитивні наслідки. Гарвард-Лотсенову рідину можна дістати і в нас на такій-то й такій фабриці”.*

Коли це повідомлення з'явилося в газетах, один таємний агент уже сидів на тій фабриці, а я догідно влаштувався біля телефону. Через дві години тайняк мені зателефонував: „Так, пане Голане, він уже в нас”. За десять хвилин я тримав за комір такого собі маленького чоловічка і трусив його, як грушу.

— Пане, — протестував той чоловік, — що це ви мною тріпаєте? Я прийшов сюди лиш купити ту відому Гарвард-Лотсенову тинктуру...

— Я знаю, — кажу я йому, — тільки ж її зовсім нема, як нема також ніякої нової хвороби; а от ви ходили до нас красти кактуси з Голбенової збірки, ви, чортів злодюжко!

— Хвала Богові, — вигукнув той чоловічок, — то, виходить, ніякої хвороби нема? А я десять ночей не спав зі страху, що вона вразить мої останні кактуси!

Отож я виніс його за комір до авто і поїхав з ним і з тим тайняком до його помешкання. Слушайте, такої колекції я ще не бачив; той чоловік мав лиш комірчину на горищі у Височанах, ну, десь три на чотири метри, в кутку на підлозі ковдра, столичок і стільці, а решта — самі кактуси; але які екземпляри і в якому порядку — треба тільки пошукати.

— Які ж саме екземпляри він вам украв? — каже тайняк.

А я дивився на того злодюжку, як він трусить-ся й ковта сльози.

— Слушайте, — сказав я тайнякові, — вони не такі цінні, як ми гадали; скажіть дирекції, що той пан виніс на п'ятдесят корон і що я сам із ним те залагоджу.

Коли ж тайняк пішов, я й кажу:

— Так, друже солоденький, передусім спакуйте мені все, що ви од нас винесли.

Той чоловічок заморгав, бо був надто тонко-сльозий, і прошепотів:

— Прошу вас, пане, чи не міг би я краще за це відсидіти?

— Ні, — кричу я на нього, — найперше ви повинні повернути те, що в нас накрали.

І ось він почав вибирати один горщик за другим, відставляючи їх набік; їх було щось із вісімдесят, — ми навіть поняття не мали, що нам їх стільки бракує; але він, мабуть, виносив їх уже багато років. Для певності я на нього гримнув:

— Що, оце й усе?

Тут йому бризнули сльози; вибрав він ще один біленький De Laitii, ще один корнігер, додав їх до решти і захлипав:

— Йй-богу, пане, більше ваших уже нема.

— Це ще буде видно, — гримав я, — але тепер скажіть мені, як ви їх від нас винесли?

— Це було так, — мимрив він, і борлак йому при тім скакав від хвилювання. — Я... я, власне, вбрався в ту одягу...

— Яку одягу? — кричу я.

Тут він почервонів, страшенно ніяковіючи, й пробелькотів:

— Даруйте, в жіночу одягу.

— Чоловіченьку, — дивуюсь я, — а чому саме в жіночу одягу?

— Тому що, — заїкався він, — вибачаюся, на яку-небудь стару жінку ніхто не зверне особливої уваги, а потім, — додав майже переможно, — видима річ, ніхто не буде підозрювати в чомусь такому стару жінку! Пане, жінки можуть мати які завгодно пристрасті, але вони зроду не збирали колекцій. Чи бачили ви коли-небудь жінку, яка мала б колекцію марок, або жуків, або інкунабул, або чогось такого? Ніколи, пане! У жінок немає такої ретельності... і... такого завзяття. Жінки страшенно розважливі, пане! Бачите, найбільша відмінність між нами і ними в тому, що тільки ми збираємо колекції. У мене така думка, що

всесвіт — це тільки колекція зірок; існує якийсь чоловічий бог і він складає колекцію світів, тому їх така тьма. Господи Боже, коли б я мав стільки місця й засобів, як він! Чи ви знаєте, що я собі вигадую нові кактуси? А вночі вони мені ввижаються вві сні; приміром, такий собі кактус із золотим волоссям і магнієвими квітами — я його назвав *Cephalocereus nimpha aurea Raček* — моє прізвище також Рачек, з вашого дозволу; або *Mamillaria Colubrina Raček*; або *Astrophytum Caespitosum Raček*; пане, тут такі дивовижні можливості! Коли б ви знали...

— Почекайте, — урвав я його, — а в чому ви кактуси виносили?

— З вашого дозволу, за пазухою, — відказав соромливо, — воно так гарно коле.

Слухайте, мені вже перейшла охота ті кактуси йому забирати.

— Знаєте що, — сказав я йому, — я відвезу вас до старого пана Голбена, а той уже намне вам вуха.

Людоньки, от комедія була, коли вони вдвох зустрілися! Цілу ніч зоставалися в теплиці, аж поки не обійшли всі тридцять шість тисяч горщиків.

— Голане, — сказав мені старий пан, — це перша людина, здатна оцінити кактуси.

Не збігло й місяця, як старий пан Голбен з плачем і благословеннями випровадив того Рачка до Мексики — збирати кактуси; обидва свято вірили, що десь там росте *Cephalocereus nimpha aurea Raček*. Менш як через рік одержали ми дивну звістку, що пан Рачек там загинув прекрасною й мученицькою смертю. Він прийшов до якихось індіан подивитися на їхній священний кактус Чі-

кулі, який, аби ви знали, рідний брат бога-отця, — і чи то йому не вклонився, чи просто його вкрав; коротко, милі індіани пана Рачка зв'язали й посадили його на *Echinocactus visnaga* Hooker, завбільшки зі слона й обсипаного остюками завдовжки з російські багнети, наслідком чого наш земляк, полишений на власну долю, визівнув дух. Такий кінець кактусокрада.

1929

ОПОВІДАННЯ СТАРОГО КРИМІНАЛЬНИКА

— Це пусте, — сказав пан Яндера, письменник. — Вганяти за злодіями ми знаємо; але дивина, коли злодій шукає сам того, кого, власне, він обікрав. Аби ви знали, таке сталося зі мною. Якось я написав оповідання й віддав до друку; а коли читав його в друкові, закралася мені прикра підозра. „Чоловіче, — сказав я собі, — щось подібне я вже десь колись читав. Грім побий, у кого я вкрав сюжет?” Три дні я ходив, мов окаянений, і ніяк, ну ніяк не міг надуматися, в кого я цей сюжет, як то кажуть, запозичив. Нарешті я зустрів товариша й кажу йому:

— Чоловіче, мені все здається, що своє останнє оповідання я в когось украв.

— Я це одразу зауважив, — сказав товариш, — ти вкрав у Чехова.

Тут мені враз одпустило, а коли пізніше я розмовляв з одним критиком, я казав йому:

— Пане, ви, певне, не повірите, але іноді людина допуститься плагіату і навіть не знає про це; наприклад, моє останнє оповідання було крадене.

— Я знаю, — каже той критик, — воно з Мопассана. Так я обійшов усіх своїх добрих приятелів: знаєте, коли людина збочить на похилу дорогу злочину, то не відає, коли спинитися; уявіть собі, те ж саме оповідання я вкрав ще у Готфріда Келлера, Діккенса, д'Аннунціо, з „Тисячі й одної ночі”, у Шарля-Луї Філіппа, Гамсуна, Шторма,

Гарді, Андрєєва, Банделло, Розеггера, Реймонта і цілої шерєги інших. З цього видно, як людина дедалі глибше впадає в зло.

— Це пусте, — заперечив, відкашлюючись, пан Бобек, старий кримінальник. — Це мені нагадує один випадок, коли знали вбійника, але не могли допасувати до нього жодного вбивства. Не подумайте випадком, що це сталося зі мною; просто я півроку жив у тій самій тюрмі, де перед тим сидів той убійник. Це було в Палермо, — пояснив пан Бобек і скромно додав: — Я туди дістався тільки через якийсь чемодан, що потрапив мені до рук на кораблі з Неаполя. Цю притрапку з убійником мені розповів головний дозорець з того дому; я, власне, його вчив грати у *francesfus*, хрестовий мар'яж і Боже благословення, зване також *gotysek*; він, власне, був дуже побожна людина, той дозорець.

Отож якось уночі укмітили польди¹ — вони в Італії завжди ходять по двоє, — як по *Via Butera*², що веде до засмердженої пристані, щодуху жене один чоловік. Ну й схопили його, а він, *rogso dio*³, тримає в руках закривавлений кинджал. Видимаріч, привели його в поліцію, — а тепер, хлопче, скажи, кого ти заколов. Той молодик заплакав і розповідає: забив людину, але більше вам нічого не скажу; як скажу більше, знещасливлю ще й інших людей... Так від нього нічого й не домоглися. Звісно, зараз же почали шукати трупа, але жодного не знайшли. Тоді заходилися обстежувати всіх померлих, що про них на той час було оголошено як про небіжчиків, але всі, як виявилось, померли по-християнському, на малярію й таке інше. Тоді

¹ Поліція в Італії.

² Дорога Бутера (*итал.*).

³ Свиня божа (*итал.*).

знову напослилися на того молодика. Він освідчив, що його звать Марко Бяджо з Кастроджованні і що він — столярський підмайстер; далі сказав, що завдав близько двадцяти ран християнській людині й забив її, але кому це він заподіяв, не скаже, щоб не спричинитися до нещастя інших людей. І все. Відтак лиш накликав на себе Божу кару і товкся головою об землю. Таких жалощів, казав той дозорець, зроду ніхто не бачив.

Знаєте, польди не вірять жодному людському слову; вони вирішили, що той Марко, мабуть, нікого не вбив і тільки понавибріхував. Отож послали той кинджал до університету, а там сказали, що кров на лезі людська і що ним, либонь, прокололи серце. Даруйте, я не знаю, як це так можна дізнатися. Ну так, але що вони мали тепер робити: убійник є, а вбивства нема; прецінь не випадає ставити на суд людину за незнане вбивство; знаєте, повинен бути *corpus delicti*¹. Тим часом той Марко все тільки молився, плакав і просив, щоб його вже віддали до суду, щоб він спокутував свій смертний гріх.

— Ти, роґсо, — сказали йому, — коли хочеш, щоб сотворилося правосуддя, то признайся, кого ти вбив; ми ж тебе не можемо повісити задурно; нам ти, клятий лошаче, назви яких-небудь свідків.

— Я сам свідок, — кричав Марко, — і я присягну, що вбив людину! — От як воно все склалося.

Той дозорець мені казав, що Марко був уродливий і поштивий чоловік; зроду-віку там не мали такого поштивного вбійника. Читати не вмів, але Біблію завжди тримав у руках, дарма що догори дригом, і плакав у неї. Тож йому прислали одного

¹ Встановлення злочину (*лат.*).

доброго патера, щоб його духовно покріпив і до того ж висповідав до пуття, що і як з тим убивством. Патер виходив від Марка, витираючи собі очі; казав, що коли Марко далі не зіпсується, то запевне сподобиться великого милосердя, що то душа, яка жадає правосуддя. Але, крім тієї мови й сліз, патер із нього також більш нічого не видобув.

— Хай мене повісять — і ділу кінець, — казав Марко, — щоб я вже мав одпокутувану свою тяжку провину; правосуддя повинне бути.

І так тривало з півроку; і до того часу ніде не знайдено жодного підхожого трупа.

Як їм це вже в'їлося в печінки, сказав поліційний президент:

— Мордіано, коли той Марко так дуже хоче висіти, даймо йому те вбивство, що сталося за три дні після його арешту там, в Аренелле, як ото знайшли вбиту бабу; це ж бо ганьба, тут маємо вбійника без убивства і без трупа, а там маємо таке прекрасне й очевидне вбивство без злочинця. Об'єднаймо це разом; коли Марко хоче присуду, так йому, мабуть, байдужки, за що саме; а ми йому гаразд віддячимо, коли він зізнається в убивстві тієї баби.

Ну, й запропонували це Маркові й пообіцяли йому, що натомість він неодмінно дістане в найкоротший час зашморг і матиме спокій. Марко хвильку вагався, а потім освідчив:

— Ні, коли вже я занапастив свою душу злочином убивства, то я не обтяжуватиму її ще такими смертними гріхами, як брехня, обман і лжесвідощтво.

Такий то був, панове, справедливий чоловік.

Так діло далі й не посунулось; тепер уже в тюрмі думали тільки про те, як би відкараскатися від того проклятушого Марка.

— Знаєте що, — сказали тому тюремникові, — зробіть як-небудь так, щоб він міг утекти; на суд ми його послати не можемо, бо тільки б зганьбилися, а пустити його на волю, коли він признався нам до вбивства, теж не випадає; вважайте, хай той *dio cane maledetto*¹ як-небудь тихенько зникне.

Так слухайте ж бо, від того дня посилали Марка без супроводу по чорний перець і по нитки; його камера і вдень і вночі стояла отвором, а Марко цілоденно бігав по костьолах і по всіх святих, але ввечері чкурив з висолопленим язиком, щоб йому о восьмій годині не зачинили ворота перед носом. Одного разу їх навмисне зачинили раніше, і він зняв таку ревняву і так гамселив у ворота, що мушили йому відкрити, аби зайшов до своєї камери.

Ось одного вечора і каже наглядач Маркові:

— Ти, *rocca Madonna*², сьогодні ти, либонь, у нас востаннє, коли не хочеш признатися, кого вбив, так ми тебе, бандите, звідси викинемо; іди собі до дідька, щоб тебе скарав.

Тієї ж ночі той Марко на вікні своєї камери повісився.

Слухайте, той патер казав, що коли хто накладе на себе руки, караючись сумлінням, він може тим тяжким гріхом спастися, тому що помер у стані правдивого каяття. Але, очевидячки, патер не знав цього з цілковитою певністю, бо це питання й досі суперечне; словом, повірте мені, що той Марко в тій камері відтепер живе приви́дом. Власне, ось що діялося. Коли кого-небудь до тієї камери зачиняли, так у тої людини прокидалося сумління, і вона починала жаліти своїх вчинків, каялася й цілком наверталася. Звісно,

¹ Проклятий пес (*итал.*).

² Свиня Божої Матері (*итал.*).

один потребував на те більше часу, інший менше, хто трохи провинився, тому ставало ночі, хто переступив закон — двох чи трьох днів, а щоб навернувся злочинець, треба було близько трьох тижнів. Найдовше витримували зломщики кас, розтратники і взагалі ті, що заробляють великі гроші; кажу вам, великі гроші якось особливо за-пікають або ж присипляють сумління. Найкращі наслідки були завжди в річницю Маркової смерті. Отож вони там у Палермо з тієї камери зробили щось на зразок виправника, розумієте? Тобто зачиняли там арештантів, щоб ті каюлись у своїх вчинках і наверталися. Бачте, деякі мають у поліції протекцію, а деяких харцизяк польди взагалі потребують; тож, звісно, кожного туди не зачиняли, вряди-годи лишаяючи собі якого ненаверненого; я гадаю, що іноді декому з тих великих шахраїв вільно було й підмазати, щоб його не садовили до того чудодійного виправника. Не такий уже він і почесний, хоч і чудодійний.

Отаке мені, панове, розповів дозорець у Палермо, а колеги, що там були, все це засвідчили. Сидів там саме один англійський моряк за бешкети і бійку; так той Брігс¹ пішов з тієї камери просто на Формозу місіонером і, як я пізніше дізнався, прийняв там мученицьку смерть. То була якась дивовижа, жоден дозорець не хотів до тієї Маркової камери навіть пальця устромити: так боялися, щоб часом те милосердя не перейшло на них і щоб вони не почали каючись у своїх вчинках.

Так ось того головного дозорця, як уже вам казалось, я вчив грати в деякі з тих пристойніших ігор. Як же він скаженів, коли програвав! Але коли йому нагло впала надто вже кепська карта,

¹ Двощогловий корабель (від англ. *brig*).

то він осатанів і зачинив мене до тієї Маркової камери.

— *Per basso*¹, — кричав він, — я тебе навчу!

Ну, я ліг і заснув. Зрана той дозорець мене гукнув і каже:

— Ну, що, навернувся?

— Я нічого не знаю, синьйоре коменданте, — кажу йому, — я спав, як одуд.

— Тоді гайда назад, — закричав він на мене.

Але що тут довго розповідати: три тижні я був у тій камері і хоч би тобі що; жоден жаль мене не брав. І тут дозорець почав ламати над цим голову й каже:

— Ви, чехи, мабуть, жахливі безбожники або еретики, що вас нічим не діймеш!

І потім мене страшно вилаяв.

І знаєте, відтоді Маркова камера взагалі перестала впливати; хай хоч кого туди проторили, жоден і гадки не мав наvertатися, не ушляхетнювався і не каювся, ну ніякого тобі знаку; коротко, виправник перестав функціонувати. Боже милосердний, скільки там було того шелесту; мене погнали до дирекції, мовляв, щось я там їм попував і таке інше. Я ж тільки знизував плечима: яка ж тут моя вина, слушно? Ну, й далі мені дали щось днів зо три темного карцера, мовляв, за те, що пошкодив ту камеру.

1929

¹ На ягоди (*ital.*).

КИТАЙЦІ ТА ПТАХИ

— Гм, — сказав пан доктор Вітасек. — Знаєте, я трохи розуміюся на перських килимах; але я з вами згоден, пане Тауссігу: тепер вони вже не ті, що перше. Тепер шахраї зі Сходу вже не завдають собі праці забарвлювати вовну пурпуром, індиго, шафраном, верблюжою сечею, чорнильними горішками й усякими іншими шляхетними органічними барвниками; вже нема й такої вовни, що колись, а як казати про візерунок, то хоч сядь та й плач. Ті перські килими — це втрачене мистецтво. Тому лише старі килими, що були вироблені перед тисяча вісімсот сімдесятим роком, мають якусь вартість; але їх вам пощастить купити лиш тоді, як котрась стара родина „із сімейних причин” — так у кращих родинах кажуть на борги — продає антикварні речі по дідусеві. Слухайте, колись я бачив у замкові Рожмберку справжній семиградян, — це такі невеличкі килимки на моління, що їх виробляли турки в сімнадцятому столітті, коли сиділи в Семиграді; там, у тім замкові, по них ходять туристи в підкованих чоботях, і ніхто не знає, яку вони мають ціну — словом, можна від того заплакати. А один із найкоштовніших у світі килимів є в нас у Празі, і ніхто про нього не знає.

Отож було так: я знайомий з усіма нашими торговцями килимів і часом обходжу їх, аби подивитися, що вони мають на складі. Знаєте, ті агенти в Анатолії й Персії іноді таки хапають який-

небудь старий килимок, украдений з мечеті або звідки, і докладуть його до того іншого метрового краму; увесь той пакунок, хоч що б там у ньому було, продається потім на вагу. Я собі й думаю: „От якби доклали туди який Ладік або Бергамо!” Тим-то я часом заскакую до того чи іншого килимаря, сідаю собі на купу килимів, покурюю й пантрую, як продають гавам Оті з Бухари, Саруки й Тавріза; і від часу до часу озиваюся: „Що це там у вас насподі, он те жовте?” Придивляюся, аж то Гамадан. Отак часом заходжу й до однієї пані Северинової — вона має крамничку в дворі там, на Старому Місті, — і знаходжу в неї інколи гарні Карамани й Келіми. Це така собі кругла й весела пані, дуже балакуча; має вона сучку пуделя, таку товсту, що аж людині стає гидко. Ті товсті пси дуже дражливі і так дихавично й роздратовано дзявкають; я їх не люблю. Слухайте, чи з вас хто бачив молодого пуделя? Я ні; я гадаю, що всі пуделі, так само як і всі інспектори, ревізори й податкові службовці, старі; така вже прикмета їхньої породи. Але я хотів підтримувати приятні стосунки з пані Севериновою, отож завжди сідав собі в кутку, де хропла і сопла та сучка Аміна на великому, вчетверо складеному килимі, і чухав їй спину; Аміна це дуже любила.

— Пані Северинова, — кажу я одного разу, — зле торгуєте; цей килим, що на ньому я сиджу, лежить вам уже три роки.

— А ось цей іще давніший, — сказала пані Северинова. — Вже десять років, як покладено його в он тому кутку; але то не мій килим.

— Ага, — кажу я, — він належить Аміні.

— Де там, — засміялася пані Северинова, — він належить одній пані; вона каже, що вдома

їй ніде його подіти, і ось вона його поклала тут. Він мені тут непомалу заважає, але принаймні на ньому спить Аміна, еге ж, Аміно?

Я відгорнув ріжок того килима, хоч Аміна й почала люто гарчати.

— Це якийсь старий килим, — кажу я, — чи можна на нього подивитися?

— А чому ні, — сказала пані Северинова і взяла Аміну на руки. — Йди, Аміно, пан лиш подивиться і потім знову Аміні простеле. Цить, Аміно, не смій гарчати! Годі вже тобі, дурна!

Я тим часом розкинув той килим, і мені аж закалатало серце. Це був білий анатолійський сімнадцятого віку, місцями вже наскрізь прочовганий, але, коли б ви бачили, це був так званий „пташиний килим” з вигаптуваними китайцями та птахами, тобто з божественним і заповітним узором. То, коли хочете знати, надзвичайний раритет; а тут такий великий клопоть, десь із п'ять на шість метрів завбільшки, знадливо білий з туркезово-синім і черешнево-рожевим... Я став собі коло вікна, щоб пані Северинова не бачила мого обличчя, і кажу:

— Це неймовірно стара ганчірка, пані Северинова, і вона тут вам геть поприє. Знаєте що, скажіть тій пані, що я куплю її, коли вона не має для неї місця.

— Це не так просто, — сказала пані Северинова. — Килим не для продажу, а та пані живе то в Мерані, то в Ніцці; я навіть не знаю, коли вона буває вдома. Але я спробую в неї запитати.

— Зробіть таку ласку, — сказав я якомога байдужіше й пішов додому.

Щоб ви знали, для колекціонера справа честі — дістати якусь коштовну річ на дурничку.

Я знаю одного дуже великого й багатого пана, який збирає книги; йому нічого не варто дати за якусь стару шартеку¹, скажімо, пару тисяч, але коли йому пощастить у якого-небудь лахмітника купити перше видання поезій Йозефа Красослава Хмеленського за дві корони, то він аж скаче з радощів. Це вже своєрідний спорт, як, приміром, полювання за гірськими сарнами. Отож я втовк собі в голову, що мушу той килим придбати за безцінь і що потім я подарую його музею, бо така річ належить лиш йому. От тільки щоб на ній була цидулка з написом: „Дарунок доктора Вітаска”. А що ж, кожна людина має своє честолобство, правда? Одначе, признаюся вам, мені від цього горіла голова.

Скільки ж я потратив тієї снаги, щоб перемогти себе й не бігти негайно ж на другий день за тим килимом з китайцями та птахами; ні про що інше я не міг і думати. „Ще день мушу витримати”, — казав я собі щоднини навмисне, собі на злість. Людина любить помордуватися часом. Але десь за чотирнадцять днів спало мені на гадку, що на той пташиний килим може там натрапити хтось інший, і я щодуху погнав до пані Северинової.

— Ну то що? — грякнув я у дверях.

— А що має бути? — запитала мене здивовано пані, і я спам’ятався.

— Пусте, — сказав я, — йшов я сам вашою вулицею і випадково згадав про той білий килим: чи продає його та пані?

Пані Северинова похитала головою.

¹Грамота (від франц. *charte*).

— Де там, — одказала, — вона тепер у Біарріці, і ніхто не знає, коли повернеться.

Тоді я поглянув, чи є там той килим; ну звісно ж, лежала на ньому Аміна, товстіша і зліша, ніж будь-коли, і чекала, щоб я почухав їй спину.

Котрогось дня по тому мусив я їхати до Лондона, а коли я вже там був, то зайшов до пана Кейта — знаєте, сер Дуглас Кейт нині найбільший знавець східних килимів.

— Пане, — мовлю йому, — скажіть, будь ласка, яку ціну може мати білий анатолійський з китайцями та птахами, завбільшки понад п'ять на шість метрів?

Сер Дуглас подивився на мене крізь окуляри і майже люто одрубав:

— Жодної!

— Як то жодної? — кажу я вражений. — Чому він не має жодної ціни?

— Тому що килима такого розміру взагалі нема, — почав кричати на мене сер Дуглас. — Пане, ви мали б знати, що найбільший килим з китайцями та птахами, який нам узагалі відомий, за-ледве має три на п'ять ярдів!

Я почервонів від радості.

— Але припустімо, пане, — сказав я йому, — що один килим такого розміру наявний; яку б він міг мати ціну?

— Я ж вам кажу: жодної, — крикнув пан Кейт. — Пане, той килим був би унікат, а як ви складете ціну унікатові? Коли якась річ унікат, вона може з однаковим успіхом коштувати і тисячу фунтів, і десять тисяч фунтів; то чи ж я смію щось знати? Зрештою, такого килима немає, пане. Здоровенькі були, пане!

Уявляєте собі, з якою радістю я повертався. Діво Маріє, той килим з китайцями та птахами я

мушу дістати! Оце-то подарунок буде для музею! Але тепер уявіть собі, будь ласка, що мені ніяк не випадало вочевидь наполягати, бо це не по-колекціонерському; що пані Северинова не була якось особливо зацікавлена в тому, щоб той старий килим, на якому валялася її Аміна, продати; і що та горезвісна жінка, якій належав килим, їздила з Мерана до Остенде і з Бадена до Віші — та жінка, певне, мала дома якийсь лікарський лексикон, що в неї було стільки хвороб; одне слово, їздила без передиху по всіх курортах. Отож я, може, раз на чотирнадцять днів ходив до пані Северинової глянути одним оком, чи є ще там у кутку той килим з усіма своїми птахами; чухав ту гидомирну Аміну, що аж вищала від утіхи, і, щоб це не впадало увіч, купував щоразу який-небудь килим; слухайте, в мене дома тих Шіразів, Шіріванів, Моссулів, Кабрістанів та іншого метрового мотлоху цілі купи — але між ними був один класичний Дербент, пане, цього так відразу не побачиш; і один старий синій Хорасан. Але що я за ті два роки пережив, це зрозуміє тільки колекціонер. Куди там муки кохання — вони ніщо проти мук колекціонера; але от диво — ще жоден колекціонер не вкоротив собі віку, а навпаки, він здебільша доживає до глибокої старості; очевидно, це здорова пристрасть.

Одного дня нагло мені й каже пані Северинова:

— Пані Занеллі, якій належить цей килим, тут була: я їй сказала, що мені трапляється покупець на її білий лежак і що він тут однак їй ізлежить-ся; але вона сказала, що це, мовляв, родинний килим, і їй, мовляв, ні для чого його продавати, і хай, мовляв, він тут лежить.

Я, певна річ, побіг сам до тієї пані Занеллі. Я гадав, що то бозна-яка великосвітська дама, а вона була просто бридка баба з фіалковим носом, перукою і таким дивним тиком, що рот їй усе їздив по лівій щоці аж до вуха.

— Милостива пані, — кажу я, а сам дивлюся й дивлюся, як їй той рот танцює по обличчю, — я хотів би купити ваш білий килим; він уже, правда, потріпаний, але мені акурат би прийшовся до... передпокою, знаєте?

Чекаю я на її відповідь і відчуваю, що мені також почав рот тремтіти й відскакувати лівобіч; чи то її тик був заразливий, чи то було від хвилювання, не знаю, але я не міг дати тому ради.

— Що це ви собі дозволяєте? — розлементувалася пискляво та страшна жінка. — Негайно забирайтеся геть, негайно, негайно, — вищала вона. — То мій родинний килим після Grosspara!¹ Коли ви не заберетеся геть, я покличу поліцію! Я не продаю ніяких килимів, я — фон Занеллі, пане. Мері, хай цей чоловік забереться геть!

Слухайте, я з'їхав із сходів, як хлопчак; я був би заплакав з люті й прикрості, але що б це допомогло? Я знову цілий рік ходив до пані Севериної; тим часом Аміна навчилася хрюкати, стала ще товстіша і майже зовсім полисіла. Через рік пані Занеллі повернулася знову; на цей раз я спасував і зробив таке, чого, як колекціонер, мав би до смерті соромитися: я послав до неї свого товариша, адвоката Бімбала — чоловік він дуже делікатний і має бороду, що будить безмежну до нього довіру в жінок, — щоб тій шановній дамі

¹ Дідуся (з нім. і франц.).

запропонував за її пташиний килим якусь розумну ціну. Тим часом я чекав унизу, схвильований, як жених, що чекає відповіді. Через три години вийшов з будинку Бімбал, заточуючись і витираючи собі піт.

— Ах ти, анциболоте, — накинувся він на мене. — Я тебе задушу! І як тільки я до такого дійшов, щоб ради тебе три години слухати історію родини Занеллі? Аби ти знав, — розгримався він мстиво, — ти не дістанеш того килима: сімнадцять Занеллів на Ольшанах перевернулися б у могилі, якби та родинна пам'ятка мала перейти до музею! Пречиста Діво, оце так халепа! — Із тим покинув мене остовпілого.

Але знаєте, коли хлоп забере собі щось у голову, то не поступиться так нагло; а коли це колекціонер, то він піде навіть на вбивство; колекціонування — цілком героїчний чин. Так ось, я собі поклав, що той килим з китайцями та птахами просто вкраду. Передусім я огледівся навколо: крамниця пані Северинової стоїть у дворі, але вхід о дев'ятій годині вечора замикається, а я не хотів нічого відмикати по-зłodійськи, бо не вмію. Краще було до дев'ятої дістатися до підвалу, де можна сховатися, поки не зачиниться дім. У двіркові є ще сарайчик; коли б ви видряпалися на дах того сарайчика, то могли б перелізти до сусіднього двірка, який належить до пиварні, а з пиварні людина вже вибереться завжди. Отож це було досить просто, йшлося лиш про те, як відчинити вікно крамниці. Щоб упорати цю роботу, я купив собі склярський діамант і заходився вчитися на власних вікнах, як вирізується скляна платівка.

Слухайте, ви не думайте, що красти — така проста річ; це важче, ніж оперувати передміхурову

залозу або випатрати у людини нирку. Передусім важко людині залишитися ніким не поміченою. По-друге, з цим пов'язане безконечне вичікування й інші незручності. І, по-третє, так непевно при тім почуваетесь; ви не знаєте, куди вскочите. Кажу вам, це важке й маловдячне ремесло. Коли б я застав грабіжника в своїм помешканні, я взяв би його за руку і м'яко йому б сказав: „Чоловіче, охота ж вам отак гарувати; подумайте, чи не могли б ви обкрадати людей у який інший, зручніший для вас спосіб?”

Я, звісно, не знаю, як крадуть інші; але мій досвід не дуже втішний. Критичного, як то кажуть, вечора я скрався до будинку і сховався на сходах, що ведуть до підвалу. Так би записали в поліційному рапорті; насправді ж мені довелося з півгодини простовбичити під дощем перед ворітьми, і дехто, звісно, це помітив. Нарешті, вкинувшись у відчай, я зважився на рішучий крок, як зважується людина дати собі вирвати зуба, і увійшов до коридора; і, певна річ, наскочив на якусь служницю, що йшла до сусіднього шинку по пиво. Щоб заспокоїти її, я миркнув їй, що вона пуп'яночок, чи кішечка, чи щось такого; це так її перелякало, що вона кинулася тікати. Тим часом я сховався на сходах до підвалу; та свинота наставила там діжок з попелом та іншого мотлоху, і майже все це при моєму так званому скраданні з великим гуркотом попадало. Потім повернулася служниця з пивом і збуджено освідчила двірникові, що до будинку заліз якийсь чужий хлоп. Але ця чудова людина не квапилася турбуватися і мовила, що то, мабуть, якийсь п'яниця заблуdivся, йдучи до сусіднього шинку. За чверть години, позіхаючи й кашляю-

чи, він замкнув ворота, і стало тихо. Лиш іноді нагорі голосно й самотньо гикала служниця, — дивна річ, як ті служниці гучно гикають; певне, то з журби. Мене пройняло холодом, а крім того, тут так пахло кислощами й пліснявою; я став мацати круг себе руками, але все, до чого я доторкався, було якесь слизьке. Боже мій, от де мусило назалишатися відбитків з пальців доктора Вітаска, нашого видатного фахівця з хвороб сечових шляхів! Коли я подумав, що вже північ, була лиш десята година. Я замірявся почати своє вламування опівночі, але об одинадцятій годині терпець мені увірвався, і ось я пішов красти. Ви не повірили б, який гуркіт зчиняє людина, коли хоче підповзти потемки; але той дім поринув у благословенний сон. Нарешті я опинився біля вікна й почав із страшливим скреготом різати скло. Всередині заглушено загавкало — Пречиста Діво, вона там, Аміна!

— Аміно, — шептав я, — ти, потворо, тихше будь; я йду до тебе почухати тобі спину.

Але, знаєте, збіса важко в темряві потрапити діамантом на ту ж рису, яку ви зробили перед цим; отож я тим діамантом їздив по шибі туди й сюди, нарешті трохи дужче натиснув, і ціла шибка з дзвоном тріснула. „Так, тепер назбігається людей”, — сказав я собі й дивлюся, де б сховатися; аж воно нічого. Тоді уже з якимсь звироднілим спокоєм я видавив ще одну шибку й відчинив вікно; всередині Аміна хвилинами по-змовницькому й лиш на півпащі погавкувала, ніби вдаючи, що справляє свою повинність. Отже, я вліз у вікно і кинувся передусім до тієї огидної сучки.

— Амінко, — шепчу їй гаряче, — де твоя спина? Бачиш, золотко, пан — твій приятель, ти, по-

творо, це тобі подобається, так? — Аміна солодко скурчилася, наскільки, звісно, мішок може скурчитись; а я їй по-дружньому кажу: — Ну, а тепер пусти, дворняжко.

І хотів з-під неї витягти той неоціненний пташиний килим. Тепер Аміна, певне, вирішила, що робиться замах на її майно, і почала ревіти; то було не гавкання, то був рев.

— Пречиста Діво, Аміно, — умовляю її мерщій, — тихше будь, ти, бестіє! Почекай, я тобі простелю щось краще! — І хресь! Зірвав зі стіни огидний, блискучий Кірман, що його пані Северінова мала за найкоштовніший килим у своїй крамниці. — Глянь, Аміно, — шепчу, — тут ти будеш люлі, люлі!

Аміна дивилася на мене з цікавістю; та ледве я сягнув рукою до її килима, зчинила нове ревище; я думав, що його буде чути аж на Кобилісах. Отож я те страховисько знову довів до екстазу, чухаючи його в найприємніший спосіб; відтак узяв його в обійми; але щойно я схопив білий унікат з китаїцями та птахами, вона захарчала ядушно й почала гавкати.

— Бога ради, ти, бестіє, — мовив я розпачливо. — Я тебе мушу вбити!

А тепер слухайте, я сам цього не збагну; дивився я на ту паскудну, товсту, підлу суку з тією найдикішою ненавистю, яку тільки коли-небудь у собі почував, а от убити ту потвору не міг. Я мав доброго ножаку, мав на штанях ремінець; я міг її зарізати й задушити, але не те було в мене серце. Сидів я коло неї на тому божественному килимі й чухав їй за вухами. „Ти, боягузе, — шептав я собі, — варт лиш зробити один-два рухи — і буде по всьому; ти ж оперував стількох людей і бачив

їх, як вони помирають нажахані та зболені; чому б тобі не забити пса?” Я скреготів зубами, щоб додати собі відваги, але намарне; і тут я заплакав — гадаю, що з сорому. Тоді Аміна заскавчала й облизала мені лице.

— Ти, мізерне, свинське, нікчемне стерво, — забуркотів я до неї, поплескав її по облісілій хребтині і виліз через вікно в двірочок; була то поразка й відступ.

Потім я хотів вискочити на сарайчик, щоб дахом добутися до другого двірочка і через шинок вийти на вулицю, але я геть знесилився або ж дах був вищий, ніж я перше думав; словом, я не зіпнувся на нього.

І я знову забрався на сходи біля підвалу і стояв на них до ранку напівмертвий з утоми. Я йолоп, я міг спати на тих килимах, але мені це не прийшло в голову. Ранком я почув, що двірник відчиняє ворота. Хвилину я зачекав, а потім попрямував просто на вулицю. У воротях стояв двірник; він так здивувався, побачивши, як чужий чоловік спускається сходами, що забув навіть зчинити веремію. Днів за кілька я пішов провідати пані Северинову. У вікні було пороблено ґрати, а на священному узорі з китаїцями, певна річ, валялася та мерзенна псяча ропуха; побачивши мене, вона замолола радісно тією грубою ковбасою, що в інших псів називається хвостом.

— Пане, — саяйнула до мене усмішкою пані Северинова — це наша золота Аміна, наш скарб, наш дорогий песик; знаєте, нам сюди нещодавно вламався вікном злодій, і його наша Аміна прогнала! Пане, я не віддала б її ні за що в світі, — освідчила вона з гордощами. — Але вас во-

на любить, пане, бо пізнає чесну людину, еге ж, Аміно?

От і все. Той унікальний пташиний килим там лежить і донині — по-моєму, це один з найкоштовніших килимів у світі; і донині на ньому хрюкає з розкоші бридка, капосна, смердюча Аміна. Гадаю, що якогось дня вона залетється са-лом, і тоді я, може, спробую знову; але спершу я повинен навчитися пиляти ґрати.

1929

ПРИГОДИ ЗЛАМУВАЧА КАС І ПАЛІЯ

— Ну, що ж, — правив пан Ілек. — Красти треба вміючи. Те саме казав і пан Балабан, отой, що недавнечко випатрав касу фірми „Шолле і компанія”. Балабан був освічений і обачний грабіжник; а що пожив уже на світі, то й розуму набрався, такий досвід не кожен має. Молодик радше захоплюється і, коли не з похлибих, часом чого й доскочить, але щойно чоловік набуде розважливості, він звичайно втрачає сміливість і тому йде на справу обмірковано. Це слушне й для політики і для всього.

Так ось той Балабан казав, що кожне ремесло має свої приписи; що ж до вогнетривких кас, то зламувач повинен працювати завжди сам, бо покладатися на когось не випадає; по-друге, він не повинен ніколи довго працювати на одному місці, бо згодом його руку впізнаватимуть; по-третє, він повинен потрапляти духові часу і вивчати все, що є нового в його фахові; але заразом він мусить триматися певних традицій і золотієї середини, бо що більше людей у такий спосіб працює, то скрутніше для поліції. Тому Балабан користувався ломом, хоч мав електричне свердло і вмів поводитися з термітом. Він казав, що братися за модерні панцерні сейфи — зайве марнославія і шанолубство; він радніше працює в тих старих і солідних фірмах, які мають старі крицеві каси, де лежать чесні гроші, а не оті чеки. Він усе собі до-

бре розмислив, ще й печаткою прибив, той Балабан. Крім того, він торгував старою латунню, був посередником у справах нерухомого майна, манджував кіньми і взагалі почувався досить добре. Отож Балабан казав, що він випатрає іще одну касу, та й годі, але це буде чиста робота, мовляв, молоде покоління тільки очима кліпатиме. Головне, мовляв, не те, щоб заробити великі гроші, головне, казав Балабан, не дати себе злапати.

Так ось, остання каса, яку собі вподобав Балабан, належала фірмі „Шолле і компанія”, знаєте оту фабрику в Бубнах. І те, на що він там здобувся, виявилось таки справді чистою роботою; мені розповідав об тім один поліційний агент на прізвище Піштора. Він туди вліз вікном із двору, як оце наш лікар Вітасек, але змушений був виламати ґрати; ото була втіха дивитися, казав Піштора, як чисто він ті ґрати вийняв, навіть ніде не насвинячив, так гарно працював цей чоловік.

А касу він відчинив на тому ж таки місці, де її й почав; не було там ані жодної зайвої діри або борозенки, ані жодної подряпини чи розколини, ба навіть фарби на касі дурно не обдер. Знати було, казав Піштора, з якою любов'ю той чоловік робив своє діло. До речі, ця каса стоїть тепер у поліційному музеї як узірець митецької роботи. Потім він вибрав гроші, щось із шістдесят тисяч, з'їв кавалок піддимленого сала з хлібом, що його приніс із собою, і знову вийшов вікном; він, отой Балабан, казав, що полководець і зламувач кас повинні дбати головне про відступ. Потім він одніс гроші до своєї сестри в перших, причандалля сховав у якогось там Лізнера, пішов додому, почистив собі одержу й чоботи, вмився й заліз у постіль, як усяка порядна людина.

Ще не було й восьмої години ранку, як хтось постукав у двері й загукав: „Пане Балабане, відчиніть!” Балабан дивується, хто то може бути, але йде зі спокійним сумлінням відчиняти; а у двері влазять два поліцаї і з ними той агент Піштора. Я не певен, чи ви його знаєте — це такий собі невеличкий чоловік, зуби має як у вивірки і все сміється. Він раніше служив у похоронному бюро, однак зостався без хліба, бо люди не могли утриматися від сміху, коли він ступав перед труною і все якимось так кумедно шкірився. Я вже помітив, що багато хто оскаляється від самої тільки ніяковості, атож, не знає тоді, що робиться з його ротом, як інший не знає, де подіти руки. Тому люди так ревно усміхаються, розмовляючи із якимсь великим паном, приміром, з королем або з президентом; це діється не так від радощів, як, радше, від якоїсь ніяковості. Та цур йому, я ж хотів розповідати про Балабана.

Коли той Балабан побачив двох стражників із Пішторою, він напустився на них, пойнятий справедливим гнівом:

— Пощо до мене шюди ліжете? Я іж вами не хочу нічого мати, — і теє кажучи, сам здивувався, що так шепелеє.

— Але ж бо, пане Балабане, — засміявся Піштора, — ми прийшли тільки глянути вам на зуби. — І рушив просто до мальованого горнятка, куди Балабан клав на ніч щелепу, — він-бо позбувся мало не всіх зубів, сплигнувши якимось із вікна.

— А так, пане Балабане, — сказав Піштора з великою втіхою, — воно-таки не держаться оті фальшиві зуби; вони вам, ті зуби, хилиталися під час свердління, тому ви їх вийняли й поклали на

робочий стіл; еге ж, але він був запорошений, пане Балабане, ви б таки мусили вже знати, що в бухгалтеріях завше багато пороху. То як же нам не приходити по вас, пане Балабане, коли ми там знайшли сліди від зубів; ви вже не гнівайтесь на нас. Але вам слід було спершу витерти порох.

— От чортова халепа, — здивувався Балабан. — Бачите, Пішторо, недарма кажуть, що однієї хиби допуститься і найхитріший босяк, це правда.

— Але ви допустилися двох, — вишкірився пан Піштора. — Паночку, варт нам лише було туди кинути оком, і ми вже подумали про вас, а знаєте чому? Кожний путящий грабіжник на місці злочину, даруйте, сходить до вітру, щоб його не впіймали, — це вже такий забобон. Тільки ви такий безвірник і розумник і не зважаєте на ці повір'я; ви собі гадаєте, що на все вистачить розуму. Звідси все й походить. Так, пане Балабане, красти треба вміти.

— Декотрі з тих людей вельми кмітливі, — розважливо мовив по тому пан Малий, — це треба їм визнати. Я колись читав про одну цікаву оказію, може, котрий з вас її не знає. Вона сталася десь у Штирії. Там жив майстер — сідляр і лимар — за хрещеним ім'ям Антон і за власним ім'ям Губер, чи Фогт, чи Мейер, як то німці звичайно звуться. Так ось той сідляр саме справляв іменини і сидів за святочним обідом, — але в Штирії гаразд не поїдять навіть у свято, не те, що в нас. Я принаймні чув, що там їдять і каштани. Отже, той сідляр сидів після обіду помежи своєї родини, коли це раптом йому хтось стукає до вікна:

— Бійтеся Бога, сусідо, адже вам горить над головою стріха!

Вибіг той сідляр — і справді, дах у полум'ї. Звісно, діти в крик, жінка, плачучи, виносить годинника — атож, я вже надивився тих пожеж і помітив, що люди звичайно втрачають глузд і починають виносити щось непотрібне: годинника, або кофейний млинок, чи канарейку в клітці; і тільки коли вже пізно, згадають, що там залишили бабусю, й одержу, й купу інших речей. Тим часом збіглися люди й почали не так гасити, як перешкоджати один одному; потім прийшли пожежники — а, знаєте, пожежник, перш ніж гасити, повинен переодягтися; отож зайнялася вже й друга будівля, а до вечора їх спопеліло п'ятнадцять. Хто хоче бачити путящу пожежу, хай іде на село або в мале місто; у великому місті це вже не те, тут ви дивитесь більше на фортелі пожежників, ніж на саму погориджу. Найкраще, якби ви змогли самі помагати гасити чи бодай радити іншим, як гасити. Гасити — красна праця, коли ж воно так сичить і стріляє; але носити воду з потоку — це ви робите неохоче. У людині криється щось дивне: коли вже вона бачить якесь лихо, то майже хоче, щоб воно було чимале. Велика пожежа або великий потоп людину якось збуджують; я сказав би, що вона має відчуття, ніби наспіла її година. Чи то якийсь поганський подив, не знаю.

Отож, звісно, на другий день там було — ну, як після пожоги: огонь — красна річ, але пожарище по тому — страшне. Це так само, як із коханням. Людина тільки безсило дивиться й мислить, що вже від цього ніколи не видужає. Ну, і був там один молодий жандар, з'ясовував причини пожежі.

— Пане вахмістре, — каже сідляр Антон, — я ладен закластися, що це підпал; бо чому дім за-

йнявся саме на мої іменини, коли я сидів за столом? Але я і в голову не покладу, чому б це хтось хотів наді мною помщатися, адже я нікому нічого лихого не чиню і щоб політикою цікавився, теж не сказав би. Я просто й не знаю, хто б міг на мене мати таку страшну зазлість.

Стояло полудне, і пражило сонце; жандар ходить по тому згарищу й думає собі: тепер і дідько не розшолопає, як воно зайнялося.

— Пане Антоне, — каже він раптом, — а що то у вас блискає, онде вгорі, на тій бантині?

— Там було дахове вікно, — мовив сідляр, — либонь, то якийсь цвяшок.

— На цвяшок не схоже, — каже жандар, — це скорше дзеркальце.

— А де б там узятися дзеркальцю, — мовив сідляр, — прецінь у тому ванькирчику була тільки солома.

— Ні, таки дзеркальце, — каже жандар, — і я вам його покажу.

Відтак він приставив пожежну драбину до тієї обгорілої бантини, виліз нагору й каже:

— Аби ви знали, пане Антоне, це ані цвях, ані дзеркальце, а кулясте скельце, припасоване до бантини. Чи не скажете, навіщо воно?

— Але ж і дурень я, — сказав сідляр, — це чи не діти з ним гралися.

Раптом жандар дивиться-дивиться на те скельце, а потім як крикне:

— Ай! Лишенько, таж воно пече! Що б це таке? — І почав обмацувати собі носа. — Господи Боже! — заревів удруге. — А тепер мені обпалило руку! Швидше, пане Антоне, подайте мені якогось паперу! — Тут йому сідляр подав аркушик зі свого нотатника, і жандар підставив клаптик па-

перу під скельце. — Так, — каже по хвилі, — пане Антоне, бачиться мені, річ ясна. — І вже злазить по драбині додолю і стромляє той аркушик паперу сідляреві перед очі: а в ньому — пропалена дірка, і з неї ще куриться. — Пане Антоне, — мовив жандар, — аби ви знали, це скельце не що інше, як збірна лінза, або лупа; а тепер я хотів би знати, хто її припасував до цієї батини акурат над купою соломи; запевняю вас, пане Антоне, хто це вчинив, той піде звідси в наручниках.

— Христа ради, — сказав сідляр, — ми ж бо ніякої лупи вдома не мали... Halt¹— гукнув він раптом. — Стривайте, в мене навчався один хлопець, Зеппом звався; то він усе бавився такими цяцьками! Я його тим і вигнав, що він не брався до розумної праці, а мав у голові такі дурниці й інші витребеньки! Або то був цей капосний хлопець? Та, певне, ні, пане вахмістре. Адже я прогнав його на початку лютого; бозна — де він тепер, але відтоді він так і не з'являвся.

— А ми вже дізнаємося, чи то його лінза, — сказав жандар. — Пане Антоне, зателеграфуйте до міста, хай сюди пришлють ще двох жандарів; цієї лінзи щоб ніхто не смів рушити й пальцем. Найперше ми повинні знайти цього хлопця.

Певна річ, його таки знайшли; він був учнем якогось чинбаря зовсім в іншому місці; і ледве жандар увійшов до майстерні, як той хлопець затремтів, як лист.

— Зеппе, — гукнув йому жандар, — де ти був тринадцятого червня?

— Тут, прошу пана, — затремтів той хлопець ще дужче, — я тут від п'ятнадцятого лютого і не

¹Стій! (нім.).

відгоджувався нікуди навіть на півдня, мені можуть посвідчити.

— Це правда, — сказав чинбар, — я сам тому свідок, бо він живе в мене й доглядає моїх найменших.

— Чортова халепа, — сказав жандар, — значить, це не він.

— А що з ним мало бути? — спитав чинбар.

— Так, — каже жандар, — на нього впала підозра, що тринадцятого червня він якоїсь трясці підпалив дім сідляра Антона, а з ним і півсела.

— Тринадцятого червня? — сказав чинбар вражено. — Слухайте, чи не дивно: тринадцятого червня цей хлопець запитав: „Яке нині число? Тринадцяте червня? Цебто святого Антоніна, так? Згадаєте моє слово, сьогодні десь щось станеться”.

Тої ж миті цей хлопець Зепп скочив з місця і хотів дати драла; але жандар уже тримав його за комір. По дорозі хлопець зізнався жандареві, що мав серце на майстра Антона, бо сідляр бив його за досліди по голові, як пса, і що він поклав за це помститися; отож вирахував, де стоятиме тринадцятого червня, на іменини майстра Антона, точно опівдні сонце, і, взявши це під увагу, так приладнав ту лінзу, щоб запалила солому, коли він уже буде бозна-де; все це він підготував ще в лютому і потім покинув службу.

Слухайте, подивитися на ту лінзу потім покликали якогось звіддаря з Відня, і той попосушив собі голову над тим, як її точно було наставлено: якраз під полуденне сонце, ще й на тринадцяте червня. Він сказав, що кмітливість п'ятнадцятилітнього хлопця просто неймовірна, адже він не мав жодного астрономічного приладу на вимірювання ку-

тів. Що з тим Зеппом сталося далі, не знаю; але я мислю собі: який би з того вуличного хлопця міг зробитися звіздар або фізик. Адже клятуший хлопець міг бути другим Ньютоном абощо! Це ж скільки на світі марнується живого ума і чудовних здібностей. Знаєте, людям стає терпіння шукати діаманти в піску або перли в морі; але пошукати в людях коштовних і дивоглядних дарів від Бога, аби вони не марнувалися, нікому навіть не спаде на гадку.

І це велика вада.

1929

УКРАДЕНЕ ВБИВСТВО

— Це мені нагадує одну оказію, — сказав пан Гоудек, — теж добре обмірковану й підготовлену, але, мабуть, вона вам не припаде до смаку, бо в ній нема кінця й роз'язку. Коли б вам не сподобалася, скажіть, і я перестану.

Ви, певно, знаєте, що я мешкаю на Круцем-бурзькій вулиці, на Виноградах. Це одна з тих куценьких перехрещених вулиць, що на них нема навіть шиночка, ба навіть пральні чи крамниці для продажу вугілля і де о десятій годині вже облягаються, крім тих розпутників, котрі слухають удома радіо і, отже, залазять до ліжка аж об одинадцятій годині. Що ж до людності, то живуть там здебільша спокійні платники податків або урядовці до сьомого класу, якісь акваристи¹, один цитрист², двоє філателістів, один вегетаріанець, один спірит і один комівояжер, за переконаннями, звісно, теософ; решта ж усі — господарі помешкань, у яких кожен із щойно згаданих наймає чистий, елегантно вмебльований покій, із сніданком, як то пишуть в оголошеннях. Раз на тиждень, завжди в четвер, приходив той теософ додому аж опівночі, бо мав якісь спіритуалістичні сеанси; у вівторок поверталися близько півночі двоє з тих акваристів, бо мали збори в товаристві „Акваріум”, і, ставши під ліхтарями, сперечалися про живоплодних риб. Перед трьо-

¹Члени товариства „Акваріум”.

²Музика, що грає на цитрі.

ма роками пройшов цією вулицею навіть один п'яничка; але гадають, що він був з Кошірж, а сюди лиш заблукав. Зате щоднини о чверть на дванадцяту тудою простував додому якийсь росіянин, на прізвище Коваленко чи Копитенко, невеличкий чоловік, зарослий якоюсь ріденькою бородою, що жив у пані Янської в сьомому номері. На що той росіянин жив, невідомо; але аж до п'ятої години вечора він валявся вдома, потім ішов з текою до найближчої трамвайної зупинки і їхав униз до міста; точно о чверть на дванадцяту знову на тій самій зупинці виходив з трамвая і звертав на Круцембурзьку вулицю. Хтось потім правив, що від п'ятої години вечора той росіянин сидить у котрійсь кав'ярні й свариться з іншими росіянами. Але інші знов кажуть, що він не міг бути росіянином, бо росіяни ніколи не приходять так рано додому.

Якось, це було сей рік у лютому, я вже був задрімав, коли це нагло бабахнуло п'ять пострілів. Спершу мені наснилося, що я малий хлопець і що вдома на подвір'ї хвиськаю пугою, і мені було радісно, що пуга так ляскає; але потім я враз прокинувся й зрозумів, що то хтось на вулиці стріляв з револьвера. Отож я лечу до вікна, відчиняю його й бачу, що внизу на хіднику саме проти сьомого номера лежить долілиць якийсь чоловік із текою в руці. Але ось уже почувся тупіт, і з-поза рогу вигулькнув стражник, біжить до того чоловіка і пробує його підняти; потім знову його опустив, сказав: „Прокляття!” — і засюрчав. Тої ж миті з-за іншого рогу показався ще один стражник і побіг до того першого.

Видима річ, я мерщій надів теплі туфлі й зимове пальто й гайнув униз. З інших будинків ви-

бігли той вегетаріанець, цитрист, один із акваристів, двоє двірників і один філателіст; решта лиш гляділа з вікон, цокотіла зубами й казала собі: „Кат його зна, ще там зі мною щось трапиться”. Тим часом двоє стражників перевернули того чоловіка навznak.

— Це ж той росіянин, Копитенко чи Коваленко, що мешкає тут у пані Янської, — кажу, видзвонюючи зубами. — Він мертвий?

— Не знаю, — мовив один із стражників безпорадно. — Треба покликати лікаря!

— Пощо ви його тут залишаєте? — трясся з обурення цитрист. — Вам слід його відвезти до шпиталю!

Нас там уже згурмилося чоловік із дванадцятро, і всі ми тремтіли від холоду й перестрашу, а тим часом стражники вклякли перед застріленим і почали розстібати йому навіщось комірець. В ту хвилю зупинилося на розі головної вулиці таксі, і водій підійшов до нас подивитися, що там таке; певне, він сподівався, що то котрийсь перепійця, якого відвезе додому.

— А що тут у вас, хлопці? — запитав він нас по-дружньому.

— 3-3-застрілили людину, — задзвонив зубами вегетаріанець. — Чоловіче, покладіть його д-д-до машини й відвезіть на станцію швидкої допомоги! Може, він ще живий!

— Холера ясна, — сказав шофер. — Не до вподоби мені такі пасажири. Ну, та заждіть, я сюди під'їду! — Потім він пішов помалу до своєї машини й під'їхав до нас. — Кладіть його сюди, — сказав.

Двоє стражників підняли того росіянина і з чималими зусиллями вмостили його в таксі; хоч

то був чоловік швидше малий, але мертвому важко дати раду.

— Так, пане колего, — сказав той перший стражник тому другому, — ви з ним їдьте, а я запишучу свідків. Водію, їдьте на станцію швидкої допомоги, але трохи шибкіш.

— Еге, шибкіш, — пробурчав шофер, — коли в мене кепські гальма. — І поїхав.

Тоді перший стражник витяг із нагрудної кишені нотатник і каже:

— А назвіть-но мені свої прізвища, панове; будете свідками.

І потім нас, страх як повільно, одного по одному, взявся записувати собі до нотатника; може, йому задубіли пальці, але ми при тім померзли, як прокляті. Коли ж я вернувся до своєї кімнати, було чверть на дванадцяту і ще десять хвилин; все це дійство тривало десять хвилин.

Я знаю, пане Тауссігу, ви оце думаєте, що в цій окаяні нема нічого особливого; але, пане Тауссігу, на такій добропристойній вулиці така окаяні — велика подія. А найближчі вулиці ще й примазуються до її слави й кажуть, що це сталося зараз за рогом; ті ж вулиці, що лежать трохи далі, вдають із себе байдужих, але, щоб ви знали, то все лиш від лютости й заздрощів, що це сталося не в них. За другим рогом уже тільки махнуть рукою й скажуть: „Ходять чутки, що когось там убили, але хто його зна, скільки в тому правди”. Це вже якесь нице ремство.

Отож можете собі уявити, як то другого дня усі люди, жителі тієї вулиці, накинулися на вечірні газети; одне те, що нам хотілося прочитати щось нового про наше вбивство, а друге — ми взагалі тішилися, що там писатимуть про нашу вулицю

і про нашу оказію. Відомо ж бо, люди читають у газетах найрадніше про те, що самі бачили і чому були, як то кажуть, живими свідками; приміром, повідомлення, що на Уезді впав кінь і через це на десять хвилин завмер вуличний рух. А коли про це газети мовчать, тоді на той денник злостяться й молотять ним об стіл, бо, мовляв, нема чого читати. Людей майже ображає, що газети не беруть наповажно ту оказію, яку вони вважають ніби за свою власність. По-моєму, рубрику різних повідомлень газети заводять тільки для оцих, власне, живих свідків, щоб вони з тої злості не відмовилися взагалі купувати газети.

Ми ходили як не свої, коли жодна вечірня газета і слівцем не обмовилася про наше вбивство. Всілякі афери і та проклятуща політика там є, бурчали ми, і що якийсь трамвай наскочив на ручний візок, а такого вбивства вони не дають; ці газети взагалі перевелися, адже там сама гола корупція! Але потім філателісту свінуло, що, може, поліція попросила газети, щоб в інтересах слідства покіль про ту справу не писали. Це нас заспокоїло і тим дужче розвогнило; ми були горді з того, що живемо на такій знаменній вулиці і що, може, нас покличуть свідкувати у цій вочевидь загадковій справі. Але назавтра в газетах знову не було нічого, і ніхто з поліції не прийшов допитувати нас; і що нас найпаче здивувало — ніхто не заглянув навіть до пані Янської, щоб потрусити чи запечатати кімнату того росіянина. Це нас уже почало майже лякати; цитрист сказав, що, може, поліція хоче затасувати справу; хто ж його пак знає, про що тут ішлося. А коли вже й на третій день не було про наше вбивство ані згадки, почала наша вулиця бурхотіти, мовляв, цього так

не можна залишити, той росіянин був один із нас, і ми вже подбаємо про те, щоб справа ця ви-йшла на світло; все одно нашу вулицю вочевидь кривдять, у нас погана бруківка й погане освітлення, і це, мовляв, переінакшилося б, якби тут жив який-небудь депутат або хтось із газети; але то ж бо й воно, що за добропристойну вулицю ніхто не заступиться. Словом, знялося стихійне невдоволення, і сусіди звернулися до мене, щоб я, будши старшою і незалежною людиною, пішов до поліційного комісаріату і звернув там увагу на це неподобство з убивством.

Отож я пішов до комісара Бартошка; я його трохи знаю; це такий собі понурий чоловік, що, кажуть, ніяк не спам'ятається після якогось нещасливого кохання; кажуть, тільки та журба й погнала його на службу до поліції.

— Пане комісаре, — кажу йому, — я прийшов до вас лиш запитати, як там з убивством на Круцембурзькій вулиці; ми-бо підозрюємо, що ви тримаєте його в таємниці.

— З яким убивством? — мовив комісар. — Ми там жодного не маємо; адже це наш район.

— Ну, та як же, недавно застрелили на вулиці росіянина Копитенка чи Коваленка, — пояснюю йому. — Там ще було двоє стражників, один позачисував нас як свідків, а другий відвіз того росіянина на станцію швидкої допомоги.

— Не може того бути, — каже комісар, — нас ніхто не повідомив. Певне, зайшла помилка.

— Але ж бо, пане комісаре, — починаю я хвилюватися, — труп бачило сливе п'ятдесят людей, і всі ми це посвідчимо! Пане, ми чесні громадяни; якби ви нам сказали, щоб ми держали язик за зубами про це вбивство, то ми б і подержали трохи,

навіть не знаючи навіщо. Але отак давати вбивать людину негоже; і ми про це повідомимо газети.

— Стривайте, — сказав пан Бартошек і так споважнів на виду, що я аж перелякався. — Прошу вас, пане, розкажіть мені гаразд усе, що там було.

Отож я йому все по ряду й описав, а він став аж фіалковий, як те почало в ньому кипіти; коли ж я дійшов до того місця, де той перший стражник сказав тому другому: „Пане колего, ви з ним їдьте, а я тим часом позаписую свідків”, — коли я це сказав, то він ураз голосно зітхнув і заволав:

— Слава Богу, то були не наші люди! Пречиста Діво, пане, чому ви на тих поліцаїв та не покликали поліцаїв? Адже всім відомо, що стражники в однострої ніколи не казатимуть один одному: „Пане колего!” Можливо, так кажуть тайняки в цивільному, але люди в однострої зроду. Ви, клятий цивільнику, ви, пане колего, ви повинні були тих людей арештувати!

— Чому, дозвольте запитати? — затинався я знічено.

— Тому що вони того росіянина застрелили, — визвірився на мене комісар. — Або принаймі помагали це вчинити! Пане, чи давно ви живете на Круцембурзькій вулиці?

— Дев'ять років, — сказав я.

— То могли б уже знати, пане, що об одинадцятій годині п'ятнадцять хвилин найближчий поліцейний патруль пробуває аж на Ринку, другий — на розі Слезької і Перунової, третій іде службовим кроком за порядковим числом 1388 і так далі. Пане, з-за того рогу, звідки той ваш стражник вибіг, може вибігти н а ш стражник або о 10 годині 48 хвилин, або потім аж о 12 годині й 23 хвилини, але під інший час — ні, бо там під

інший час його нема! Христа ради, адже це знає кожний злочинець, а місцеві жителі не знають! Ви гадаєте собі, що наші поліцаї стоять за кожним рогом? Пане, якби під ту хвилину, як ви говорите, вибіг з-за того вашого проклятушого рогу наш чоловік в однострої, то це було б страхіття, по-перше, тому, що під ту пору він за наказом має крокувати біля Ринку, а по-друге, тому, що він нас про вбивство не сповістив. То, звісно, була б дуже поважна справа.

— На Бога, — сказав я, — а як же те вбивство? Комісар очевидно заспокоївся і сказав:

— То щось інше, це, мабуть, якась дуже гидка історія, пане Гоудку; за нею стоїть якийсь хитрун і якась більша афера. Кляті люди, вони її добре обмірковували! Передусім, вони знали, коли той росіянин приходить додому, по-друге, знали маршрут наших людей, по-третє, їм потрібно було, щоб поліція принаймні два дні не довідувалася про вбивство — певне, вони хотіли вчасно зникнути або щось приховати. Тепер ви тямите?

— Якось не зовсім, — кажу.

— Ну, то дивіться, — пояснював мені терпляче комісар. — Вони одягли двох своїх людей за стражників, і ті чекали за рогом, щоб або самим пристрелити того росіянина, або щоб хтось третій його упорав. Ви, звичайно, заспокоїлися, коли побачили, що наша взірцева поліція так шпарко прибула на те місце. Слухайте, — пригадав він нараз, — як звучав той свисток, коли той перший стражник засюрчав?

— Якось неголосно, — кажу я. — Одначе я подумав, що тому стражникові перехопило горло.

— Ага, — мовив комісар задоволено. — Одне слово, вони хотіли досягти того, щоб ви про

вбивство не сповістили поліцію. Вони цим виграли час, щоб утекти за кордон, тямите? І водій був із ними в спілці; часом не пам'ятаєте номера машини?

— Ми не звернули уваги на номер, — сказав я засоромлено.

— Не біда, — мовив комісар. — Однак він був неправильний; але так їм пощастило прибрати й труп того росіянина. Зрештою то був зовсім не росіянин, а якийсь македонець, на ім'я Протасов. Отож дякую вам, пане; але тепер я б вас і на правду прохав помовчати про всю цю справу; знаєте, так вимагає слідство. Певна річ, тут пахне якоюсь політикою; але стоїть за тим усім якийсь дуже хитрий чоловік, бо звичайно, пане Гоудку, такі політичні замаху робляться по-свинському погано. Політика — це навіть не чесний злочин, це тільки жорстока бійка, — мовив той комісар з відразою.

Пізніше справу трохи розслідувано; чому дійшло до вбивства, не відомо, але імена вбійників відомі, тільки вони давно за кордоном. Отож і сталося так, що наша вулиця геть позбулася свого вбивства; це так, ніби хтось вирвав найславніший аркуш з її історії. Коли ж туди випадком зайде який чужинець, то мешканець Фохового проспекту або ж хто-небудь аж із Вршовіць так собі мислить: „Фе, та й нуднюща ж та вулиця!” І ніхто нам уже не вірить, коли ми хвалимося, що в нас трапився такий таємничий злочин. Бачте, інші вулиці нам того не зичать.

ОКАЗІЯ З ДИТИНОЮ

— Коли вже тут зайшла мова про комісара Бартошка, — мовив пан Кратохвіл, — так я пригадую собі одну оказію, яка залишилася невідома для загалу; це — оказія з дитиною. Одного разу прибігла в комісаріат до Бартошка молода собі пані, жінка одного радника з державних маєтків, якогось пана Ланди, з таким тяжким плачем, що не могла навіть духу звести. Бартошкові стало їй жаль, хоч у неї був розпухлий ніс і вона вся від ревного плачу вкрилася плямами; він заспокоював її, наскільки це може пощастити старому парубкові й до того ж поліцаєві.

— Але ж, на Бога, молодиче, — казав він їй, — годі вже вам, він-бо вам голову не відірве, виспитьесь після всього, і знову буде добре; а коли він надто вже розперезався, то з вами піде туди Гофман і мазне йому трохи по мармизі; але ви, панійко, не повинні давати своєму чоловікові приводу для ревнощів; ну, ось так.

Власне, щоб ви знали, таким робом у поліції залягоджують більшість подібних родинних трагедій. Але та пані тільки замотала головою і вибухнула таким плачем, що страшно на неї було глянути.

— Бісова віра, — спробував заїхати з іншого боку пан Бартошек, — то він вам утік, чи не так? Послухайте, він же знову повернеться, той злиденний босяк; не вартий він того, негідник, щоб ви так за ним побивалися!

— Па... пане, — заквилила молода жіночка, — адже мені на... на вулиці вкрали дитя!

— Та йдіть, — сказав пан комісар недовірливо, — кому потрібне те дитя? Може, десь забігло.

— Не забігло, — ридала нещасна матінка, — адже Руженці лиш три місяці!

— Ага, — мовив пан Бартошек, який не мав зеленого поняття, коли така дитина починає ходити. — А як вам її, вибачте, могли вкрати?

Потроху він з неї те видобув, але попереду, аби її заспокоїти, заприсягся всіма присягами, що дитину неодмінно знайде. Отож було це так. Пан Ланда саме їздив у справах по державних маєтках, а пані Ландова хотіла вишити Руженці гарненький слинявчик; поки вона в ниткарській крамниці вибирала шовк на слинявчик, коляска з Руженкою стояла надворі, коли ж вона вийшла з крамниці, по колясці з Руженкою і слід пропав. Оце і все, що він зміг дізнатися за добрих півгодини від схлипуючої матері.

— Ну, так, пані Ландова, — сказав нарешті комісар Бартошек, — все буде добре; подумайте самі, хто ж би крав дитину? Це швидше за все якийсь голінник сюди й туди катав, така okazія мені вже траплялася. Я гадаю, що такий малюк не має жодної ціни, він здебільша не годиться для продажу; але візочок має ціну, і перинки — були там перинки, так? — також мають ціну; ця річ варта того, щоб її вкрати. У мене думка, що хтось украв тільки візочок і перинки; я б сказав, що то була жінка, бо чоловік з коляскою, мабуть, якось впадав би у вічі. Отож та жінка дитину десь покладе, — сказав пан Бартошек заспокійливо. — Справді, що б вона з нею зробила? У мене думка, що ми вам те немовлятко ще сьогодні принесемо, як тільки його десь знайдуть.

— Але ж Руженка буде голодна, — бідкалася матінка, — вона вже тепер мала б пити!

— Ми їй дамо напитися, — пообіцяв комісар, — лиш ідіть уже додому. — І покликав одного цивільника, щоб ту бідолашну пані відвів додому.

Після обід подзвонив сам комісар до тієї молододі пані.

— Ось що, пані Ландова, — сказав він, — коляску ми вже маємо; тепер бракує тільки дитини. Візочок знайдено порожній у коридорі одного дому, де зовсім нема дітей. До двірнички там приходила одна жінка, казала, що хоче тільки погодувати грудьми дитину; ну, і потім пішла. От халепа, — мовив він, похитуючи головою, — та особа хотіла вкрасти-таки того пуцьвірінка і нічого іншого. У мене думка, дорога пані, що коли тій особі так залежало на дитині, то її вона не скривдить і не з'їсть; словом, можете не турбуватися, оце і все.

— Але я хочу повернути свою Руженку, — кричала пані Ландова розпачливо.

— Тоді, пані, ви повинні нам дати фотографію або опис дитини, — сказав пан комісар офіційно.

— Але ж бо, пане комісарє, — плакала молода пані, — знаєте, дітей до одного року не фотографують! Це, кажуть, не добре, кажуть, дитина після того не ростиме...

— Гм, — сказав комісар, — тоді нам того малюка хоч точно опишіть.

Матінка, отже, не шкодувала слів; мовляв, у Руженки таке прегарне волосся й носик і такі гарні оченята, і важить чотири тисячі чотиреста дев'яносто грамів, і має такий гарний задочок і бганочки на ніженьках...

— Які бганочки? — запитав комісар.

— Для поцілунків, — плакала матінка, — і такі солодкі пальчики, і так вона до мами сміялася...

— Але ж, на Бога, панійко, — гримів пан Бартошек, — за тим ми її не зможемо точно впізнати! Чи має вона якісь особливі прикмети?

— Має рожеві стрічечки на шапочці, — схлипувала молода пані. — Кожна дівчинка має рожеві стрічечки! Ради всіх святих, пане, знайдіть мені мою Руженку!

— А які в неї зуби? — питав пан Бартошек.

— Ніяких, адже їй ледве минуло три місяці! Коли б ви бачили, як вона до мами сміялася! — Пані Ландова впала на коліна: — Пане комісарє, скажіть, що ви мені її знайдете!

— Ну, будемо шукати, — буркотів пан Бартошек збентежено. — Прошу вас, устаньте! Бачте, постає запитання, чому та особа її вкрала. Ви можете мені сказати, навіщо їй немовля?

Пані Ландова витріщила на нього очі.

— Адже воно найкраще в світі, — почала пояснювати. — Пане, невже у вас нема жодних материнських почуттів?

Пан Бартошек не хотів признатися до такого ганджу і хутко сказав:

— У мене думка, що це малятко могла вкрати тільки мати, яка втратила власну дитину й хоче мати іншу. Знаєте, це те саме, що в шинку хто-небудь візьме ваш капелюх; ви собі вибираєте інший і йдете. Та я вже дещо зробив, подав запит; де в кого у Празі помер тримісячний пуцьввірінок; наші люди туди підуть подивитися, тямите? А за вашим описом, даруйте, ми її не впізнаємо.

— Але я її впізнаю, — хлипала пані Ландова.

Пан комісар знизав плечима.

— Але попри це, — сказав він замислено, — я дав би голову до пня, що та жінка вкрала цього шалапуту заради якогось матеріального зиску. Дорога пані, з любові крадуть дуже рідко; здебільшого це робиться ради грошей. Але, Господи Боже, годі вже вам плакати! Ми зробимо для вас усе, що зможемо.

Повернувшись до комісаріату, пан Бартошек сказав своїм людям:

— Слухайте, хто з вас має тримісячне маля? Пришліть мені його сюди.

От одна пані стражникова й принесла йому свого найменшого; пан комісар звелів те добро розгорнути й сказав:

— Таж воно мокре. Ага, волосся на голові у нього є, і бганочки також є... це буде ніс, так? і зубів у нього також нема... Прошу вас, панійко, по чому впізнається таку грудну дитину?

Пані стражникова притиснула свого найменшого до грудей.

— Адже це моя Манічка, — сказала гордовито, — або ви не бачите, пане комісарє, що це — викапаний тато?

Пан комісар подивився непевно на стражника Гофмана, який, повернувши побрижене обличчя з найжаченою бородою до свого нащадка, шкірився на нього і робив йому товстим пальцем „ті-ті-ті” і казав: „Цюця, гав, гав...”

— Ну, я не знаю, — забурчав комісар, — цей ніс здається мені трохи не таким, але, мабуть, він їй ще наросте. Стривайте, я ще піду в парк подивитися, які з себе немовлята. Отак воно й виходить, всіляких кишенників і волоцюг наш брат вмить розгадає, але цю малечу в перинках — ні, з такими ми не знаємо, що робити.

Через годину Бартошек повернувся геть пригнічений.

— Слухайте, Гофмане, адже це жахіття, всі ці діти однакові! Ну як мені скласти той опис? „Розшукуємо тримісячну крихітку жіночої статі, має волоссячко, носик, оченята і на гузнечку бганочки; особливі прикмети: важить чотири тисячі чотиреста дев'яносто грамів”. Чи досить цього?

— Пане комісарє, — сказав Гофман поважно, — я б тих грамів не давав; таке малятко важить коли більше, а коли менше, залежно від того, який воно має стільчик.

— Пречиста Діво, — бідкався комісар, — звідки мені все це знати? Немовлята — це прецінь не наш відділ! Слухайте, — сказав він раптом з полегкістю, — а що, якби ми переклали тєє на карк комусь іншому, скажімо, Охороні матерів і немовлят?

— Але ж воно в нас значиться як крадіжка! — заперечив стражник.

— Це правда, — бурчав комісар. — Боже, якби украли годинник або іншу розумну річ, то я б тому дав раду; але, чоловіче, я не маю анінайменшого поняття, як шукати крадених дітей!

У ту хвилю відчинилися двері і один стражник увів пані Ландову в сльозах.

— Пане комісарє, — освідчив він, — ця панійка хотіла в одної пані на вулиці вирвати з обіймів груднячка і при тім учинила великий бешкет і бійку. От я її й забрав.

— Ради Ісуса Христа, пані Ландова, — почав комісар, — що це ви нам робите?

— Адже то була моя Руженка, — заквилила молода пані.

— Яка там Руженка, — мовив стражар. — То була пані Роубалова з Будецької вулиці, а та дитина — її тримісячний хлопець.

— От бачите, ви, нещасна жінка, — почав гримати пан Бартошек... — Коли ви будете й далі плутатись у нас під ногами, то ми відмовимося від справи, тямите?.. Чекайте, — згадав він раптом, — на яке ім'я озивається ваша дитина?

— Ми їй кажемо Руженка, — схлипувала матінка. — Дудочка, ди-ди-ди, крихітка, плисочка, сороченятко, янголятко, татусева, мамина, замазура, ротик, лялечка, жучок, пташечка, золотко...

— І на все це вона озивається? — запитував комісар вражено.

— Вона все розуміє, — запевняла матінка з плачем. — І так уже ж сміється, коли ми їй кажемо: гав-гав, бу-бу-бу, тидлі-мидлі або ті-ті-ті...

— Це нам мало придасться, — сказав пан комісар. — На жаль, я мушу вам сказати, пані Ландова, що ми вже впіймали облизня. У тих родинях, де, як нас повідомлено, повмирили діти, вашої Руженки нема; наші люди вже всюди оббігали.

Пані Ландова дивилася безтямно просто себе.

— Пане комісаре, — скрикнула вона з раптовим проблиском надії, — я дам десять тисяч тому, хто мені знайде Руженку! Призначте нагороду в десять тисяч тому, хто наведе вас на слід моєї дитини!

— Я б цього не робив, дорога пані, — сказав пан Бартошек скептично.

— Ви зовсім не маєте серця, — вибухнула молода пані. — Я віддала б цілий світ за свою Руженку!

— Ну, як хочете, — бурчав пан Бартошек досадливо. — Я дам оголошення, але, ради Бога, не втручайтеся нам більше до цього!

— Марудна справа, — зітхнув він, щойно за нею зачинилися двері. — Я вже, здається, знаю, що тепер буде.

Так воно й сталося; на завтра принесли йому троє тайняків кожен по верескливій тримісячній дівчинці, а один — то був Піштора — лиш устроїв у двері голову й мовив, шкірячись:

— Пане комісарє, а хлопчик би не здався? Хлопчика я б дістав, і то дешево!

— То все та нагорода боком вилазить, — лаявся пан Бартошек. — Невдовзі матимемо тут дитячі ясла. Чортова халепа!..

— Чортова халепа! — сказав він собі розгнівано, повертаючись до свого парубоцького помешкання. — Хотів би я знати, як ми тепер знайдемо те маля.

Коли ж він прийшов додому, то побачив, що його служниця, така собі злюща пащекувата баба, променіє втіхою.

— Ось підіть подивіться, пане комісарє, — сказала вона замість привітання, — на ту вашу Барину!

Щоб ви знали, панові Бартошку подарував пан Юстіц чистокровну суку-боксерку, Барину, яка крутила амури з якоюсь вівчаркою. Знаєте, я завше дивуюся, як тільки пси різних порід взагалі визнають одне одного за псів; я не розумію, з чого який-небудь хорт висновує, що такса також пес. Це лиш ми, люди, коли тільки й різниці між нами, що інша мова або віра, ладні один одного зжертити. Так ось, та Барина мала з вівчаркою дев'ятерко щенят і тепер коло них лежала, молола хвостиком і щасливо усміхалася.

— Ви тільки подивіться, — жєбоніла служниця, — як вона пишається цими щенятами, як

ними величається, повійниця така! Ну, як кожна тобі мама!

Пан Бартошек замислився й каже:

— Матко, це правда? Так роблять мами?

— Роблять, — освідчила служниця. — Спробуйте лиш похвалити якійсь мамі її дитину!

— Цікаво, — пробурчав пан Бартошек. — Може, й справді спробувати.

На другий день усі матері Великої Праги просто не тямалися з захвату. А що тільки вони вийдуть на вулицю з дітьми в колясках або на руках, до них підскакував поліцай в уніформі або який-небудь пан у капелюшку, усміхався до їхньої солодкої дитини і лоскотав їй під бородою.

— Гарне маєте дитячко, пані, — казав він привітно, — скільки йому місяців?

Ну, словом, був то для всіх матерів день радощів і пишань. І вже об одинадцятій ранку привів один тайняк до комісара Бартошка якусь жінку, бліду й тремтячу.

— Ось вона, пане комісаре, — заклопотано освідчив він. — Я здибав її з візочком, а коли я сказав їй: „Єй-ей, гарне маєте дитячко, скільки йому місяців?“ — вона на мене так лихо стрельнула очима і сховала дитину за завіскою. От я й сказав їй: „Ходіть, панійко, зі мною і не робіть галасу“.

— Скочте по пані Ландову, — сказав комісар. — А ви, шановна, скажіть, ради Христа, навіщо ви вкрали дитину?

Та особа навіть довго не відмагалася — зараз і заплуталася. Вона була незаміжня і мала дівчинку від одного пана. Та дитина в останні дні трохи слабувала на животик і дві ночі кричала. На третю ніч та жінка дала дитині грудь у постелі і в

цей час заснула; коли ж вона вранці прокинулася, дитина вже була синя й мертва.

— Я не знаю, як це могло статися, — сказав пан Кратохвіл з якимсь сумнівом.

— Могло-могло, — упав йому в слово лікар Вітасек. — По-перше, ця мати не виспалася, по-друге, в тієї дитини, мабуть, був катар і вона пару днів не брала грудей. Від того груди були надміру важкі, і коли мати заснула, вони зсунулися на носик дитині, і дитина задихнулася. Так, безперечно, може статися. А що далі?

— Тоді, напевне, так воно й було, — провадив далі пан Кратохвіл. — Коли ж уранці жінка побачила, що її дитина мертва, вона пішла сказати про це священикові; але по дорозі угледіла візочок пані Ландової, і тут їй спало на думку, що коли вона матиме іншу дитину, то їй той пан і далі платитиме аліменти. А ще, мовляв, — сказав пан Кратохвіл збентежено й почервонів, — їй страх як давило молоко.

Лікар Вітасек кивнув головою.

— Це також правда, — мовив він.

— Знаєте, — виправдувався пан Кратохвіл, — на таких речах я не розуміюся. Отже, для цього вона й украла дитину з коляскою, і потім коляску залишила в коридорі чужого дому, а Руженку принесла додому замість своєї Зденічки. Але вона, певне, була не сповна розуму або просто дивачка, бо свою мертво дитину потім поклала до льодовні; мовляв, хотіла її вночі десь закопати або підкинути, однак не зважилася на це.

Потому прийшла пані Ландова.

— Ну от, молода матінко, — каже їй пан Бартошек, — тепер ви маєте своє дитинча.

Пані Ландова залилася слізьми.

— Це ж бо не моя Руженка, — скрикнула вона. — Руженка мала інший чепчик!

— На зламану голову, — гукнув комісар, — розв'яжіть її!

І коли дитину поклали йому на письмовий стіл, він узяв її за ніжки й сказав:

— Гляньте-но, які в неї на задочку бганочки!

Але пані Ландова вже стояла навколішки на підлозі й цілувала тому маляткові рученьки й ніженьки.

— Ти моя Руженко, — кричала, плачучи, — ти моя пташко. Ди-ди-ди, ти замазура, ти мамин курдупелик, ти моє золото...

— Прошу вас, пані, — сказав пан Бартошек з досадою, — доволі вже, або я, присяй-бі, ожешюся. А тих десять тисяч віддайте на незаміжніх матерів, тямите?

— Пане комісаре, — сказала пані Ландова урочисто, — почукикайте дитину і благословіть її.

— А без цього не можна? — бурчав пан Бартошек. — Як її брати? Ага. Але ж бо дивіться, воно починає пхикати! Натє, візьміть її собі мерщій.

І це вже кінець okazji з дитям.

ГРАФИНЬКА

— Ті навісні жінки, — казав пан Полгар, — витівають часом таке, що просто віри не ймеш. Було то року дев'ятнадцятого чи двадцятого, словом, у ті літа, коли всюди в благословенній Середній Європі горіла куделя; всяк тільки й пильнував, з якого боку схопитися веремія. А що вже у нас тоді було шпигунів, ви й гадки не маєте. Я під той час у себе в відділі мав клопіт із контрабандистами й грошопідробниками, але військові часами запрошували мене до себе, щоб я про дещо поінформував. Тоді-то й випала ота okazія з графинькою... назвімо її Мігалі.

Я вже не знаю, як і яким побитом, але дістали тоді військові анонімного листа, де радженно їм звернути увагу на пошту, що посилається на адресу: Цюріх, до запитання, В. Манассесу. Відтак перехоплено одного листа: їй-богу, його зашифрували за кодом номер 11; і в ньому повідомлялося, що піхотний полк номер 28 заквартирував у Празі; що в Міловіцях є стрільбище і що наша армія озброєна не тільки рушницями, а й багнетами; одне слово, подібні дурнички. Але, ви знаєте, військові щодо цього дуже суворі; якби ви повідомили якій чужій державі, що наша піхота носить онучі з коленкору фірми Оберлендер, вас би за це притягнули до дивізійного суду й ви б дістали щонайменше рік за злочин шпіонажу. Такі вже приписи військового престижу.

Отож за тим разом показали мені військові той шифрований лист і анонімну доказку. Слухайте, я зовсім не графолог; але варт мені було кинути на них оком, і я сказав собі: „Що за чортівня, прецінь обидва ті листи мають такий вигляд, ніби вийшли з-під одної руки”. Хоч анонімну доказку і було написано олівцем — більшість анонімних листів пишуть, власне, олівцем, — однак знати було, що шпигун і викажчик — та сама людина.

— Знаєте що, — сказав я воякам, — не здавайте собі клопоту, цей розвідник — якийсь аматор; оті його військові таємниці може кожний прочитати в „Політиці”.

Ну, та гаразд.

Десь так через місяць прийшов до мене один капітан з контррозвідки, такий собі гарний і стрункий юнак.

— Пане Полгаре, — каже він мені, — що за проява? Недавно я танцював з одною гарною смаглявою графинею; по-чеському вона не вміє, але танцює — любо глянути. І сьогодні я від неї одержую сентиментального листа. Хто ж так робить?

— Радійте з того, молодий чоловіче, — сказав я йому. — Це зветься успіхом у жінок.

— Але ж бо, пане Полгаре, — сказав мені капітан на те знічено. — Коли ж її лист писано таким самим письмом і чорнилом і на такому самому папері, що й ті шпигунські звідомлення до Цюриха! Я тепер просто не знаю, що й робити. Знаєте, як то мужчині виказувати жінку, котра... гм, котра до нього... і взагалі, адже це дама, чоловіче, — скрикнув він схвильовано.

— Так, капітане, — сказав я йому, — оці мені лицарські почуття. Ви повинні допомогти заарештувати цю жінку, і, з огляду на поважність справи, ми її

засудимо на кару смерті; а ви матимете ту честь, що дасте команду дванадцятьом солдатам: „Стріляйте!” Таке вже, бачте, романтичне життя. Але, на жаль, тут є одна завада: ніякого Манассеса в Цюріхові нема, і на його ім'я лежать і досі на цюріхській пошті чотирнадцять шифрованих листів до запитання. Чоловіче, не переймайтеся тим, ідіть і танцюйте з тією смаглявою графинею, поки молоді.

Отож три дні той капітан мучився докорами сумління, аж від того схуд, а потім усе-таки доповів про оказію своєму шефові. Певна річ, шість солдатів поїхало в авто заарештувати графиню Мігалі й обшукати її папери; знайшли там код і різні листи від закордонних політичних агентів, змістом яких була, як то кажуть, державна зрада. При тім графиня відмовлялася будь-що відповідати, а її сестра, шістнадцятирічна дівчина, сіла на стіл, підперши коліньми бороду, щоб усе було видно, палила сигарети, фліртувала з офіцерами й сміялася, як божевільна.

Почувши, що Мігалічку заарештували, я побіг до вояків і кажу їм:

— На Бога, випустіть ту істеричку, бо не оберетесь сорому!

Але вони мені сказали:

— Пане Полгаре, графиня Мігалі зізналася, що вона закордонна шпигунка; а це річ поважна.

— Таж ця жінка бреше, — кричу я на них.

— Пане Полгаре, — сказав мені суворо полковник, — не забувайте, що ви говорите про даму; графиня Мігалі каже правду.

Знаєте, так та жінка вояків заворожила.

— Побий вас грім, — лаюся я, — ви ж її із самої лише галантності засудите! До дідька ваші лицарські почуття! Або ви не бачите, що ця жінка

сама і навмисне навела вас на слід своєї анти-державної зрадницької діяльності? Адже це неподобство, не вірте жодному її слову!

Але вояки тільки знизували плечима з трагічним жалем. Звісно, всі газети тільки й писали, що про це, за кордоном також. Шляхта всього світу була на сполох і збирала підписи під протестом, дипломати робили демарші, нащо вже Англія далеко, а й там громадська думка збурилась, але правосуддя, як знаєте, непохитне; одне слово, уроджена графиня, згідно з військовим станом, опинилася перед дивізійним судом. Я ще раз пішов до вояків — у мене була своя інформація — і кажу їм:

— Оддайте її мені, я її покараю.

Де там, і слухати не хотіли. Але суд був пишний; я там сидів і розчулився, як на „Дамі з камеліями”. Графинька, тонка, як стріла, і смаглява, як бедуїн, признавалася до своєї вини.

— Я пишаюся з того, — казала вона, — що змогла прислужитися ворогам цієї країни.

Суд як не переривався від увічливості й суворості, та марна річ; тут були листи, що містили відомості про державну зраду, й інші дурниці; і суд, навіть узявши на увагу вельми пом'якшувальні й вельми обтяжливі обставини, не міг учинити інакше — лиш засудити графиню Мігалі на рік ув'язнення. Я сказав уже, що такого пишного суду зроду не бачив. Потім графиня встала і ясним голосом освідчила:

— Пане голово, я вважаю за свій обов'язок ствердити, що під час слідства й ув'язнення всі чехословацькі достойники поводитися зі мною як справжні джентльмени.

Тут уже я плакав від хвилювання майже вголос. Але так уже людину створено: коли вона знає

правду, то в неї свербити́ть язик; просто вона мусить з кимсь поділитися. Я гадаю, що люди кажуть правду не через злочи́ливість або глупоту, а з якоїсь потреби чи з нездоланної спонуки. Отож уявіть собі, та Мігалічка десь у Відні познайомила́ся з горезві́сним майором Вестерманом і закохалася в нього. Ви, либонь, знаєте, хто той Вестерман: це — хлопака, що герої́ство зробив свої́м ремесством; ордени на ньому просто бряжчать: Марія-Терезія, Леопольд, Залі́зний хрест, турецькі зірки з діамантами — я вже й не знаю, чого ще там він під війну назбирав; отже, цей Вестерман є провідником усіх можли́вих нелегальних організацій, змов і путчів, якщо йдеться про монархістів. Отож графиня й закохалася в того героя і, певне, хотіла зискати собі лицарські остроги, щоб бути гідною його; одне слово, з кохання до нього вона вдавала шпигунство і сама себе виказала, аби зажити мученицької слави. На таке здатна тільки жінка.

Отож я пішов до в'язниці, де вона сиділа, і звелів її покликати.

— Мадам, — кажу їй, — подумайте, це ж таки нудота — сидіти цілий рік у тюрмі; можна було б подати прохання про перегляд справі, коли б ви зволили зізнатися, як там було насправді з вашим удаваним шпигунством.

— Я вже зізналася, пане, — мовила графиня крижаним тоном, — і більш не маю що казати.

— Але ж, Господи Боже мій, — скрикнув я, — облиште вже ті дурощі; адже майор Вестерман уже п'ятнадцять років як одружений і має трьох дітей.

Графинька посиніла, як попіл; я ще не бачив жінки, що так відразу могла б поганіти.

— Що... що мені до того? — добула вона з себе, але зуби їй цокотіли.

— А ще вам, певне, цікаво було б знати, — кричав я, — що той ваш майор Вестерман, власне, зветься Вацлав Малек і що він — пекар з Простейова, тямите? Ось вам його стара фотографія; ну, пізнаєте його? Боже, Боже, графине, і задля такого дурисвіта ви пішли до криміналу?

Мігалічка сиділа, як дерев'яна; нараз я побачив, що це, власне, стара панна, якій розвіялась її життєва мрія. Мені стало їй шкода, і я якось засоромився.

— Мадам, — кажу їй хутко, — отож домовились: я вам пришлю сюди вашого адвоката, і ви йому розповісте.

Мігалічка випросталася, бліда, але напружена, як лук.

— Ні, — видихнула, — не треба; нікому я нічого не скажу.

І пішла. Але за дверима впала; їй мушили випростувати пальці, бо вони їй задубіли в судомі.

Я кусав собі губи. Ну, але слово сказане, подумав я собі, правда врятована. Одначе, Господи Боже, хіба це вся правда? Адже всі оті розвінчання й розчарування, оті терпкі правди, втрачені ілюзії та гіркий досвід — це тільки крихта правди; вся правда більша; вся правда полягає в тому, що кохання, гордощі, пристрасть і шанобство — це великі й безумні речі, що кожна жертва — то геройство і що людська істота у своїм коханні — це щось прекрасне й дивне. Це — ота друга, ота велика половина правди; але людині треба бути поетом, щоб могли це бачити й сказати.

— Цілком слушно, — сказав поліційний стражник Горалек, — воно завжди важить, як ту правду сказати. Торік ми запопали одного розтратника й привели його до кабінету дактилоскопії, щоб

узяти відбитки пальців, а той хлопчина — шусть, вискочив із вікна другого поверху на вулицю й ну тікати. Наш дактилоскопіст уже немолода людина, одначе ту мить забув про це і — шусть! вискочив слідом за ним і зламав собі ногу. Це нас озлило, як завжди, коли щось станеться нашій людині; і коли ми того хлопчину піймали, то трохи затримали його в себе.

Коли ж перегодом відбувався суд присяжних і ми були покликані за свідків, адвокат того хлопця нам і каже:

— Панове, я не хочу ставити вам неприємні запитання, і, коли вам це немиле, ви можете мені не відповідати, — знаєте, той адвокат був гладенький, як пляшечка з отрутою. — Але коли мій клієнт спробував утікати, ви в поліції його потовкли, адже так?

— Де там, — сказав я, — ми тільки дивилися, чи він собі тим скоком чого не пошкодив, а як побачили, що ні, то видали йому догану.

— Це мусила бути неабияка догана, — мовив той адвокат, увічливо осміхаючись. — За свідченням поліційного лікаря, у мого клієнта після тієї догани троє зламаних ребер і щось близько семисот квадратних сантиметрів кривавих синяків, найбільш на спині.

Я знизав плечима.

— Це він так узяв ту догану до серця, — сказав я, і все обійшлося добре.

Знаєте, воно все може бути правдою, треба лиш знайти для неї слушне слово.

СМЕРТЬ БАРОНА ГАНДАРИ

— Слушайте, — мовив по тому пан Меншік, — ліверпульські польди, запевне, схопили того убійника; це був професійний злочин, а такий звичайно розплутують. За такої okazji збирають усіх зареєстрованих босяків, що саме бігають на волі, і... ану, хлопче, розкажи, яке ти маєш алібі. І коли нема алібі, то це він.

Поліція не любить працювати з незнайомими множниками чи величинами; вона, сказати б, прагне звести їх до відомих або зареєстрованих величин. Коли вже хто їм потрапляє до рук, то вони його зміряють, візьмуть у нього відбитки пальців, і тоді це вже їхня людина; від того часу до нього звертаються довірливо, як тільки щонебудь скоїться; ідуть до нього як старі знайомі, як люди ходять до свого голяра чи до своєї тютюнової крамниці. Гірше буває, коли якогось злочину допуститься нефахівець або новачок, скажімо, ви або я; до нього вже поліції важче дістатися.

Я маю в поліційному управлінні одного родича, зветься радник Пітр, він дядько моєї дружини. Так от цей пан Пітр каже, що як станеться грабунок, то його вчинив якийсь фахівець; а як станеться вбивство, то до нього напевне причетний хто-небудь із родини. Він має усталені погляди, той пан Пітр; так, приміром, він запевняє, що людина рідко коли уб'є чужу людину, бо це не так просто; між знайомими нагода випадає скорше,

а вдома її видно, як на долоні. Коли йому дають розслідувати яке-небудь убивство, то він спершу допитається, кому б це було учинити найлегше, а потім іде.

— Знаєш, Меншіку, — каже, — я не маю ні крихти фантазії або дотепу, в нас кожний тобі потвердить, що я в управлінні найбільший телепень. Розумієш, я такий же примітивний, як той убійник; а те, що мені спадає в голову, таке ж буденне, звичайне й дурне, як його мотиви, план і дія; і я тобі скажу, що саме це найчастіше стає мені в пригоді.

Я не знаю, чи пам'ятає хто з вас про вбивство чужоземного барона Гандари. Це був такий собі таємний авантюрист; волосся мав, як гайворон, і гарний був, як Люципер; він жив на одній віллі у Гребовки, і що там часом діялося, важко навіть розповісти. Отож якось під ранок почувися в тій віллі два постріли з револьвера, зчинився переполох, а потім знайшли того барона в саду вілли застреленого. Його нагрудний гаман, в якому зазвичай зберігають документи й гроші, зник, але більше там не було жодного путящого сліду; одне слово, загадкова притрапка першої величини. Отже, це вбивство дісталось моєму дядькові Пітру, бо саме нічого іншого не мав; але його шеф йому попереду мовби ненароком і каже:

— Пане колего, така історія хоч і не у вашому звичайному стилі, але постарайтеся довести, що вам ще рано іти на пенсію.

Дядько Пітр на це пробурчав, що постаріється, і подався на місце подій. Певна річ, він нічого не знайшов, вилаяв детективів і знову сів за стіл, запаливши свою гіпсовку. Якби хто його побачив у тому смердючому диму, то подумав би, що пан

Пітр обмірковує свою притрапку, але це була б помилка; дядько Пітр не обмірковував, бо принципово відкидав обмірковування. „Убійник також не обмірковує, — казав він, — йому або стрельне в голову або не стрельне”.

Іншим з управління було жаль дядька Пітра; ця okazія — не для нього, говорили між собою, шкода такого гарного матеріалу для Пітра; Пітр годиться для старих баб, котрих убив їхній небіж або кавалір їхньої служниці. Отож один колега, комісар Мейзлік, зайшов якось ніби мимохідь до дядька Пітра, сів на стілець і каже:

— То що, пане раднику, що нового в справі Гандари?

— Певно, в нього є якийсь небіж, — припустив дядько Пітр.

— Пане раднику, — сказав доктор Мейзлік, щоб йому допомогти, — це, мабуть, трохи не та okazія. Коли хочете, барон Гандара був великий міжнародний шпигун; хто зна, які дива тут можуть критися, — мені з голови не йде, що в нього пропала тека. Я б на вашому місці постарався зібрати інформацію.

Дядько Пітр замотав головою.

— Пане колего, — сказав він, — кожен з нас має свою методу. Найперше треба розслідувати, чи нема тут яких родичів, котрі після його смерті могли б одержати спадщину.

— По-друге, — провадив д-р Мейзлік, — нам відомо, що барон Гандара був тяжко запеклий гравець; ви не буваєте в товаристві, пане раднику, ви тільки граєте в доміно у Меншіків і не маєте знайомств; хочете, я спитаю, хто з ним останніми днями грав, — знаєте, тут могло йтися про так званий борг честі...

Дядько Пітр спохмурнів.

— Слухайте, — сказав він, — для мене це нічого не варте; я ніколи не працював у тих вищих колах і на старість не буду вже переучуватися. Дайте мені спокій з тим боргом честі, такої okazji мені зроду не траплялося. Коли це не родинне вбивство, то вбивство грабіжницьке; і до нього конче причетний хтось із хатнього люду. Можливо, у куховарки є небіж.

— Або Гандарів водій, — докинув Мейзлік, щоб допекти дядькові.

Дядько Пітр похитав головою.

— Водіїв, — сказав він, — за моїх часів ще не було; я не пригадую, щоб водій учинив убивство задля грабунку. Водії пиячать і крадуть бензин; але щоб вони вбивали, я ще з таким не стикався. Юначе Мейзліку, я тримаюся власного досвіду. Як матимете стільки літ, як я...

Д-р Мейзлік сидів як на голках.

— Пане раднику, — мовив він хутко, — тут є ще й третя можливість. Барон Гандара мав стосунки з однією заміжною жінкою; паночку, то найвродливіша жінка в Празі. Можливо, це вбивство з ревнощів.

— Таке буває, — погодився дядько Пітр. — З подібним убивством я мав до діла п'ять разів. А хто чоловік тієї панійки?

— Оптовий торговець, — сказав пан Мейзлік, — дуже велика фірма.

Дядько Пітр замислився.

— І це ні до чого не веде, — сказав він. — Я ще не знаю випадку, щоб оптовик застрілив когонебудь. На шахрайство вони вдатні; але вбивство з ревнощів — таке трапляється в інших верствах. Де там, пане колего!

— Пане раднику, — провадив далі д-р Мейзлік, — знаєте, чим перебувався барон Гандара? Шантажем. Він знав страшні речі про... ну, про багатьох дуже багатих людей. Варто б подумати, хто міг бути зацікавлений у... гм, у тому, щоб його позбутися.

— Бачте, — сказав на це дядько Пітр, — таку оказію я вже раз мав, але ми не могли довести вини, і вийшло чисте стидовище. Хоч би там що, але вдруге обпікатися на подібних речах я не хочу. Мені стане й звичайного вбивства задля грабунку; я не люблю отих сенсацій і загадкових афер. Коли я був у вашому віці, то теж думав, що коли-небудь розплутаю якусь славнозвісну кримінальну оказію; то, знаєте, шанолюбство. Голубчику, з роками в людини це минає; пізніше вона вже бачить, що випадають тільки звичайні оказії.

— Барон Гандара — то не звичайна оказія, — заперечив комісар Мейзлік. — Пане, я його знав: пройдисвіт, чорний як циган — найвродливіший халамидник, якого я коли бачив. Загадкова людина. Демон. Фальшивий гравець. Фальшивий барон. Слухайте, така людина не вмирає в звичайний спосіб; не вмира і від звичайного вбивства. Тут ідеться про щось більше. Про дуже загадкові речі.

— То хай мені такого не дають, — бурчав дядько Пітр знеохочено. — Моя голова не для загадкових речей. Начхати мені на загадкові речі. Я люблю звичайні і ясні вбивства, як, приміром, убивство продавачки тютюну. Чоловіче, я вже не вчитимуся нових метод. Коли це доручено мені, то я зроблю все по-своєму, і вийде звичайне вбивство з пограбуванням. Коли б це доручили вам, то вийшла б кримінальна сенсація, любов-

ний роман або політичний злочин — у вас, Мейзліку, романтичний смак; ви б із цього матеріалу зробили казкову пригоду. Шкода, що справу додано не вам.

— Слухайте! — скрикнув д-р Мейзлік. — Ви б не заперечували, якби я... цілком приватно... заходився коло цієї справи? Знаєте, в мене стільки знайомих, котрі щось та знають про Гандару... Звісно, свої відомості я передав би вам, — додав Мейзлік притьмом. — Оказія зосталася б вашою — то як?

Дядько Пітр роздратовано заперхав.

— Красенько дякую, — сказав він, — але так не випадає. Пане колего, ваш стиль інший, ніж мій; вам би із цього вийшло щось зовсім інше, ніж мені. Не треба мішанини. Що б я почав із вашими шпигунами, гравцями, панійками і тому подібними бонзами? Друже, мені це ні до чого. Коли вже маю працювати я, то з цього вийде моя буденна й брудна історія... Кожен робить, як уміє.

У ту хвилю постукав і ввійшов один із детективів.

— Пане раднику, — доповів він. — Ми з'ясували, що двірник із Гандарової вілли має небожа. Це — двадцятирічний хлопчина, ніде не працює, живе у Вршовіцях, номер 1451. Він часто бував у того двірника. А тамішня служниця має коханця-вояка; одначе він тепер на маневрах.

— Чудово, — мовив дядько Пітр. — Тепер біжіть подивіться за тим двірниковим небожем, зробіть трус і приведіть його сюди.

За дві години дядько Пітр уже тримав у руках Гандарів гаман, що його знайшли в постелі того молодика; вночі хлопця схопили на гулянці, а

ранком він зізнався, що застрелив Гандару, аби його пограбувати; у гамані вбитого було понад п'ятдесят тисяч корон.

— От бачиш, Меншіку, — сказав мені передгодом дядько Пітр, — це достоту така притрапка, як із тією бабою з Кржеменцовой вулиці: тут також убив двірників небіж. Але, дідько б його взяв, хлопче, я іноді собі думаю: якби цю справу перебрав доктор Мейзлік, от би вже наробив із неї матеріалу! Але мені бракує на це фантазії, от що.

1929

ПРИГОДИ ШЛЮБНОГО ШАХРАЯ

— Це таки правда, — мовив детектив Голуб і скромно відкашлявся. — Нам, поліцаям, не до смаку екстравагантні й небувалі оказії; не до смаку нам також і нові люди. Який-небудь старий, випробуваний злочинець — то зовсім інший клопіт. По-перше, ми одразу знаємо, що це зробив він, бо такий його фах; по-друге, знаємо, де його знайти, і, по-третє, він перед нами зовсім не церемониться і не відмагається, бо вже зна, що все це даремно. Панове, працювати з такою досвідченою людиною — чиста радість. І я вам скажу, що і в тюрмі професійні злочинці тішаться особливою приязністю та довірою; ті новачки й випадкові винуватці — найбільші скиглії й ренітенти¹, і все їм не до вподоби; а от який-небудь старий кримінальник знає, що арешт — це ризик його праці, і тому він дурно не завдає прикрощів ні собі, ні іншим. Але це вже, власне, сюди не стосується.

Якось, п'ять років тому, нам почали надходити з усіх країв і закутків повідомлення, що в чеських селах розперезався невідомий шлюбний шахрай. За описом, це був літній чоловік, гладкуватий, лисий, з п'ятьма золотими зубами в роті; він прибирав собі ймення Мюллер, Прохазка, Шіmek, Шебек, Шіндерка, Білек, Громадка, Пів-

¹ Упертюхи (з *итал.*).

ода, Бергр, Бейчек, Сточес і всілякі інші. Дідько б його взяв, той опис не приходився до жодного з наших шлюбних шахраїв; то, мабуть, хтось новий. Отож мене покликав наш пан радник і каже:

— Голубе, ви вартуєте в потягах; і вже як кудись їдете, пантруйте, чи не спіткаєте якого хлопаку з п'ятьма золотими зубами.

Ну, гаразд, почав я в потязі заглядати людям у зуби і за чотирнадцять днів натрапив на трьох панів з п'ятьма золотими зубами; вони мушили мені показати посвідки, але, Пречиста Діво, один із них був шкільний інспектор, а один навіть депутат, і ви вже не питайте, панове, як за це мене вилаяли вони, а потім і в нас. Я, звісно, роззлюстився і тільки тепер твердо собі поклав зловити того крутія. Хоч то й не була моя okazія, але я заповзявся йому помститися.

Отож я об'їздив приватним коштом усіх тих одурених сиріток і вдів, у котрих отой золотозубий махляй виманив гроші, обіцявши одружитися. Ви б не повірили, скільки плачу й нарікань наслухався я від бідолашних сиріт і вдів. Всі сходилися принаймні на тому, що то був інтелегентний і поважний пан, що в нього золоті зуби і що він так гарно, доброчесно і палко обстоював родинне щастя; але жодна з них не взяла у нього навіть відбитка пальців — це просто жах, які жінки легковірні. Одинадцята жертва — це було в Каменіці — мені в сльозах розповіла, що той пан був у неї тричі; завше приїздив потягом о пів на одинадцятю ранку, а коли наостанку відходив з її грішми в кишені, то подивився на порядковий номер її будиночка і вражено мовив:

— Слушайте, пані Марженко, хіба ж це не Божа воля, щоб ми побралися: у вас номер дому 618, і я

до вас завжди виїжджаю о 6 годині 18 хвилин; чи ж це не добрий знак?

Почув я це й кажу:

— Пані, їй-богу, це добрий знак.

І негайно витяг розклад руху потягів та й почав шукати, з яких станцій від'їздить потяг о 6 годині 18 хвилин і чи причетний він до потяга, що прибуває до Каменіці о 10 годині 35 хвилин. Коли я все це порівняв і систематизував, то побачив, що найімовірніше то був потяг зі станції Бистржіце-Нововес. Знаєте, потяговий детектив повинен знатися на потягах.

Певна річ, першого ж вільного дня я поїхав до станції Бистржіце-Нововес і запитав, чи не їздить звідси надто часто один опасистий пан із золотим ротом.

— Їздить, — сказав мені начальник станції. — Це пан Лаціна, комівояжер, що живе онде на долішній вулиці; саме вчора ввечері він звідкись приїхав.

Так отож я йду до того пана Лаціни; в коридорі я натрапив на таку собі дрібну та чистеньку пані й кажу їй:

— Чи тут живе пан Лаціна?

— Це мій чоловік, — мовила вона, — але він тепер спить після обіду.

— Це не вадить, — кажу їй і йду досередини.

На канапі лежить чоловік без піджака й каже:

— Єй-ей, це пан Голуб; матусю, подай йому стільця. У ту ж мить уся моя злість вивітрилася: адже це був старий лотерейник Пліхта, знаєте, той, що шахрує лотереями; цей Пліхта вже сидів щонайменше десять разів.

— Дай Боже здоров'я, Вінцку, — кажу я. — То ти вже не ходиш коло лотерей?

— Ба ні, — сказав Пліхта й сів на канапі. — Пане Голубе, таке потребує багато біганини, а я вже не юнак. У п'ятдесят два роки чоловік уже любить трохи посидіти; ходити від одного дому до другого — то вже не для нашого брата.

— Тому ти й перекинувся на шлюбне шахрайство, чи не так, шелихвосте? — кажу я йому.

Пліхта тільки зітхнув.

— Пане Голубе, — мовив він, — щось чоловік та повинен робити. Знаєте, коли я сидів наостанку, мені попсувалися зуби; певне, від сочевиці. Отож я мусив їх поремонтувати; а ви й гадки не маєте, пане Голубе, як винагороджуються чоловікові золоті зуби. Вони будять довіру, а, крім того, чоловікові починає краще травитися їжа, і він гладшає. Далєбі, наш брат мусить користати з того, що має.

— А де твої гроші? — кажу я йому. — Ось у мене занотовано одинадцять твоїх шахрайств, це становить нетто двісті шістнадцять тисяч корон. Де вони?

— Але ж бо, пане Голубе, — мовив Пліхта, — знаєте, тут усе належить моїй жінці. Комерція є комерція. У мене нема нічого, опріч того, що маю при собі: це шістсот п'ятдесят корон, золотий годинник і золоті зуби. Матусю, я поїду з паном Голубом до Праги. Пане Голубе, я за ці зуби ще повинен заплатити; вони коштують триста корон, і я їх тут залишаю.

— А сто п'ятдесят корон треба віддати твоєму кравцеві, — нагадала матуся.

— Твоя правда, — мовив Пліхта. — Пане Голубе, я люблю справедливість. Нема краще, як у всьому мати лад. Той лад потім віддзеркалюєть-

ся людині на пиці. Коли не маєш боргів, можеш кожному дивитись у вічі. Цього вимагає мій гешефт, пане Голубе. Матусю, почисть мені трохи пальто, щоб я тебе не осоромив у Празі. Тепер можемо йти, пане Голубе.

Тоді Пліхта дістав п'ять місяців, мало не всі ті жінки перед судом присяжних свідчили, що вони давали йому гроші своєю волею і що вони прощають йому. Тільки одна баба не подарувала нічого, то була багата вдова, з якої він випомпував лишень п'ять тисяч.

Півроку перегода почув я, що знову об'явилися якісь два шлюбні шахраї. „Це, мабуть, Пліхта”, — сказав я собі, але далі об тім не турбувався. Під той час я мав доволі роботи в Пардубіце, на вокзалі, бо там діяв один чемоданник, знаєте, з тих, що крадуть на пероні валізи. А що в одному селі, десь на годинку їзди від Пардубіце, жила моя родина на літнівці, то я взяв для неї до валізки сосисок і копченої шинки; в селі це, знаєте, коштовність. Їдучи, я обійшов за звичкою всі вагони; і от в одному купе сидить пан Пліхта з якоюсь уже немолодою дамою і розводиться про те, який зіпсутий цей світ.

— Вінцку, — кажу я, — ти вже знову комусь обіцяєш узяти шлюб?

Пліхта зашарівся і хутко вибачився перед тією дамою, мовляв, має тут комерційні перемови з цим паном; а вийшовши зі мною в коридорчик, сказав докірливо:

— Пане Голубе, вам не слід би мене ганьбити перед чужими людьми; ви тільки моргніть мені, і я вже йду. Пощо ви мене шукаєте?

— Маємо, Пліхто, знову дві притрапки, — кажу йому. — Але в мене сьогодні інша робота, отож віддам тебе жандарям у Пардубіце.

— Пане Голубе, не чиніть цього; я вже до вас звик, ви мене також знаєте, я піду радніше з вами. Атож, пане Голубе, за старим знайомством.

— Не випада, — кажу я. — Мені ще треба поїхати до своєї родини, це — година їзди. Що я тим часом робитиму з тобою?

— Я вам товаришитиму, пане Голубе, — запропонував Пліхта. — Принаймні не нудитиметеся в дорозі.

Гаразд, отож пішов той Пліхта зі мною; а коли ми вже були за містом, він і каже:

— Дозвольте, пане Голубе, я понесу вашу валізу. Бачте, пане Голубе, я вже немолода людина; і коли ви мені тикаєте перед людьми, то це справляє якесь дивне враження.

Отож я його відрекомендував своїй дружині й своячці як свого давнього приятеля, пана Пліхту. Слухайте, моя своячка — досить вродлива дівчина, до того ж їй двадцять п'ять років, але Пліхта так гарно й повагом розмовляв, ще й дав дітям цукерок, — одне слово, коли ми випили кави, пан Пліхта освідчив, що міг би піти з дівчиною та з дітьми на прогулянку, і лиш мені підморгнув; мовляв, ми, хлопи, порозуміємося, кожному втямки, що вам є про що поговорити зі своєю старою. Такий то був шляхетний мужчина. А коли вони за годину повернулися, діти вели пана Пліхту за руки, своячка була як рожа і на прощання дуже довго тиснула йому руку.

— Слухай, Пліхто, — кажу йому потім, — що це тобі спало крутити голову нашій Манічці?

— Це вже така звичка, — мовив Пліхта майже зажурено. — Пане Голубе, я вже тому й не винен, це роблять зуби. Мені від цього самі тільки прикрощі, правду кажу. З жінками я ніколи не

балакаю про любов, таке не личить моїм літам; і бачите, саме на це вони вабляться найбільше. Я часом кажу собі, що мене вони люблять навіть не заради мене, а з грошлюбності, бо я скидаюся на заможну людину.

Коли ж ми знову добулися до Пардубіцького вокзалу, я мовив йому:

— Пліхто, я все-таки повинен віддати тебе жандарям, бо маю тут розслідувати одну крадіжку.

— Пане Голубе, — почав проситися Пліхта, — то посадить мене покіль отут у ресторації; я вип'ю чаю і прочитаю газети — ось мої гроші, тут чотирнадцять тисяч із чимось; я без грошей не втечу, адже мені нічим сплатити рахунок.

Отож я посадовив його у вокзальній ресторації й пішов у своїх справах. За годину я заглянув у вікно; він сидів на своїм місці, на носі золоте пенсне, і читав газети. Десь за півгодини я звільнився і пішов по нього. Тепер він уже сидів за сусіднім столом з якоюсь вельми крихкотілою блондинкою і з гідністю картав кельнера за те, що той подав їй каву з піною. Коли ж він мене побачив, попрощався з панійкою й підійшов до мене.

— Пане Голубе, — сказав він, — чи не могли б ви мене забрати через тиждень? Саме трапляється деяка робота.

— Дуже багата? — питаю його.

Пліхта тільки махнув рукою.

— Пане Голубе, — зашепотів він, — вона має фабрику і дуже потребує досвідченої людини, щоб давати їй раду. Саме тепер вона хоче поставити деякі нові машини.

— Ага, — кажу я, — ось ходім, я тебе відрекомендую. — І йду до тієї панійки. — Бог з тобою,

Лойзічко, — кажу я їй, — ти й досі ловиш таких ось підстарків?

Блондинка почервоніла аж до лопаток і сказала:

— Пречиста Діво, пане Голубе, я не знала, що цей пан — ваш приятель!

— Отож вимітайся, — кажу я їй. — Пан радник Дундр хотів би з тобою поговорити; знаєш, він це називає шахрайством.

Пліхта був знищений.

— Пане Голубе, — сказав він, — я зроду не повірив би, що та панійка також шахрайка!

— Так, — кажу я йому, — і до того, жінка легкої поведінки; уяви собі, вона виманює в старих безженців гроші під обіцянку шлюбу.

Пліхта просто зблід.

— Тьху, — сплюнув він, — як же після цього вірити жінкам? Пане Голубе, це вже перевершує все!

— А тепер зажди, — кажу я йому на це, — я куплю тобі квиток до Праги. Другого класу чи третього?

— Пане Голубе, — боронився Пліхта, — шкода грошей. Як арештований, я маю право на безкоштовний проїзд, чи не так? То вже якось відвезіть мене на казенні гроші. Наш брат мусить берегти кожен шестак¹.

Всю дорогу аж до Праги Пліхта лаяв ту жінку; такого глибокого морального обурення я ще ніколи не бачив. Коли ж ми прибули до Праги, Пліхта сказав:

— Пане Голубе, я знаю, за цим разом мені дадуть сім місяців; а мені тюремна їжа вадить. Зна-

¹ Дрібна монета (шість крейцерів).

єте, я хотів би ще раз до смаку попоїсти. Ті чотирнадцять тисяч, що ви взяли в мене, — це все, що я зискав на тій останній оказії, — то чому б за них не врядити бодай одну вечерю; я хотів би вам віддячити за каву.

Отож ми пішли удвох до однієї із кращих пиварень; Пліхта замовив ростбіф і випив п'ять кухлів пива, а я заплатив за це з його гаманця, але ще раніше він тричі перевірів рахунок, щоб нас не одурив кельнер.

— Так, а тепер до управління, — кажу я.

— Хвилиночку, пане Голубе, — сказав Пліхта. — За останньої оказії я мав чималі додаткові витрати. Чотири подорожі туди й назад по сорок вісім корон становлять триста вісімдесят чотири корони. — Тут він начепив пенсне й почав рахувати на клаптиковій паперу. — Потім добові, скажімо, тридцять корон у день — я ж повинен якось пристойно жити, пане Голубе, так вимагає гешефт. Отже, це становить сто двадцять корон. Потім ще я дав тій дівчині букет за тридцять п'ять корон, знаєте, треба бути чемним. Обручка на заручини коштувала двісті сорок — вона була тільки позолочена, пане Голубе, коли б я не був чесною людиною, то сказав би, що вона золота, і порахував би шість сотень, аякже; потім я купив їй торт за тридцять корон; далі маємо п'ять листів по короні кожний, і оголошення, за яким я з нею познайомився, коштувало вісімнадцять корон. Так от, усього вісімсот тридцять дві корони, пане Голубе. Прошу вас ті гроші мені відрахувати, і я їх покіль залишаю у вас. Я люблю у всьому лад, пане Голубе; принаймні ці витрати треба відшкодувати. Так, а тепер можна йти.

А коли ми вже були в коридорі поліцейного управління, Пліхта раптом пригадав:

— Пане Голубе, прецінь я тій дівчині подарував також пляшечку парфумів; то докладіть іще двадцять корон до тих відрахованих.

Потім він старанно висякався і спокійно дав себе відвести.

ОПОВІДАННЯ ПРО ВТРАЧЕНУ НОГУ

— Дехто навіть не повірив би, — сказав пан Тиміх, — що тільки людина може інколи витерпіти. Чекайте, це було під війну, коли я служив у тридцять п'ятому; у нас там був один воячок, яке пак його ймення, чи то Динда, чи то Отагал, чи Петерка, але ми його звали Пепком; взагалі дуже годна людина, одначе такий страхополох, що хоч плач. Ну, поки нас ганяли на муштру, він робив, що міг, і терпів, як ягня; але коли нас повезли на фронт — він пролягав тоді за Краковом, — то вибрали для нас одне кепське місце, що обстрілювалося російською артилерією. Пепек тримався собі нічого, тільки моргав; але як підійшов до одного коня з розпанаханим животом, а той қінь ще форкав і намагався встати, тут Пепек зблід, вдарив кашкетом об землю, допустився образи величності, поклав на землю рушницю й заплічник і накивав п'ятами.

Як він добувся додому за п'ятсот чи скількись там кілометрів, я, бігме, не вмю собі уявити; але якось уночі він постукав до своєї хати й каже своїй жінці:

— Мамо, це я, я вже назад не повернуся; але коли мене тут знайдуть, то мені амінь; я дезертир. Виплакалися вони посполу, а тоді жінка й каже:

— Пепку, я тебе не віддам, я тебе сховаю в гною, там тебе ніхто не шукатиме.

От вона загребла його в гнойовиську й закри-
ла дошками, і Пепек просидів у цій норі п'ять
місяців; панове, такого не витримав би жодний
мученик за віру.

Потім його виказала їхня сусідка через якусь
там курку, і прийшли жандарі — відкопали Пепка
з гною; слухайте, вони змушені були доточити де-
сять метрів мотузки, щоб не нюхати, вівши його
зв'язаного до міста.

Коли отож той Пепек трохи видихався, по-
ставили його перед військовим судом. Тоді був
аудитором якийсь Діллінгер; дехто каже, що то
був собака, а інші — що то був молодець; але ж
як він умів лаятися — слухайте, це треба визна-
ти: за Австрії вмiли лаятися! Тут знати було стару
традицію. Тепер ніхто не вмiє як слід вилаяти,
але образити — це потраплять. Отож, той аудитор
Діллінгер звелів поставити Пепка в дворі і судив
його з вікна; ближче до себе не хотів його пус-
тити. Знаєте, Пепкова справа була кепська: де-
зертирство під війну означає смертну кару через
розстріл, і навіть Господь Бог тобі не допоможе; а
Діллінгер ні з ким не панькався — він таки справ-
ді був собака. Та коли вже дійшло до присуду,
Діллінгер кричить з вікна:

— А що, Пепку, коли ти був там загребений, чи
не ходив іноді вночі до своєї старої переспати?

Пепек збентежено переступав з ноги на ногу,
а потім увесь червоний крикнув:

— З вашого дозволу, пане аудиторе, іноді хо-
див, як же інакше.

Тут аудитор зачинив вікно й сказав:

— Господи Боже мій! — Потім з хвилину хитав
він головою й бігав по кімнаті, а коли заспоко-
ївся, сказав: — Хай мене переведуть на пенсію,

але я цього хлопчину не пошлю на смерть; хоча б уже заради тієї жінки; дідько б його взяв, оце подружня любов! — І якось там виторгував три роки фортеці.

У фортеці Пепкові як арештанту доручено було доглядати комендантів сад; був то якийсь полковник Бабка. І той Бабка потім казав, що зроду не мав таких гарних і здорових овочів, як у ту пору, коли їх викохував Пепек. Кат його зна, мовив той командир, чому вони так йому ростуть.

— Під війну, — зауважив пан Крал, — яких тільки okazій не випадало; і якби зібрати до купи все те, що люди робили, аби не воювати за Австрію, то повстало б більше фоліантів, ніж Acta sanctorum¹, що їх видають отці болландисти. В мене є небіж, на ім'я Лойзік, у нього там у Радлічах пекарня; і коли в час війни був призов, він мені мовив: „Дядечку, кажу вам, на фронті мене не побачать, я собі скорше ногу відрубую, ніж піду їм допомагати, отим німецьким щурам”.

Лойзік був спритний хлопець; поки новобранці вправлялися в квергрифах², начальники вже вбачали в ньому майбутнього героя або навіть майбутнього капрала; але як прочув, що за пару днів їх повезуть на фронт, то прикинувся хворим на гарячку, став хапатися за праву половину живота й жалісно охати. Його відвезли до шпиталю й випатрали йому сліпу кишку; а Лойзік уже постарався, щоб йому та рана повільно гоїлася. Та за яких шість тижнів черево йому сяк-так зрослося; хоч він його й роз'ятрював,

¹ Життя святих (лат.).

² Вправи з рушницею (з нім.).

як міг, а війна все ще не кінчалась. Я тоді відвідав його у шпиталі.

— Дядечку, — каже Лойзік, — тепер уже мені не допоможе навіть пан фельдфебель; я щохвилини чекаю, що мене звідси спровадять.

За старшого штабного лікаря був тоді в нас горезвісний Обергубер. Пізніше виявилось, що той чоловік, власне, зовсім божевільний, але, знаєте, війна є війна, і коли б ви дикій свині наділи золотий комірець, вона була б за командира. Певна річ, перед тим Обергубером усе тремтіло; він лишень бігав по шпиталях і ревів на кожного: „Марш на фронт”, — хай би в того була навіть відкрита форма сухот або прострілений наскрізь спинний мозок; і ніхто йому не смів перечити. Він навіть не дивився, що написано на табличці у хворого над ліжком, тільки здалека гляне і вже реве:

„Frontdiensttauglich! Sofort einrücken!”¹ І тоді вже не допоможе тобі жоден святий.

Отож той Обергубер прийшов обстежувати шпиталь, де Лойзік чекав своєї долі. Як тільки ще внизу у воротах почувся гамір, усі хворі, крім мерців, змушені були поставати у позиції „струнко” біля своїх ліжок, щоб вітати високого пана як годиться. Це чекання трохи затяглося, і Лойзік для більшої придобності скурчив одну ногу, обперся коліном об матрац і стояв на другій нозі. У ту мить туди вскочив Обергубер, фіалковий з люті, і заволав уже в дверях:

— Марш на фронт! Цього хлопа на призов! Tauglich!² Потім помітив, що Лойзік стоїть на одній нозі, і зчервонів ще більше. — Einbeinig, —

¹ Придатний для фронтової служби! Негайно відіслати! (нім.).

² Придатний! (нім.).

заревів, — „sofort”¹ послати додому! Himl², чому ви тримаєте тут цього одноногого хлоп'ягу? Хіба тут хлів для калік? Геть його! Мерзотники, за це я всіх вас відішлю на фронт! — Начальники, по-синілі від страху, белькотіли, затинаячись, що негайно усе залагодять; але Обергубер уже репетував біля іншого ліжка, що повинен іти sofort на фронт вчора оперований воячок.

Отже, під той час Лойзіка за власноручним підписом Обергубера було відпущено додому як одноногого каліку. Той Лойзік був дуже розумний хлопець; він зараз подав заяву, щоб його як постійного каліку викреслили зі списку військовозобов'язаних і щоб йому призначили інвалідну пенсію, мовляв, йому як пекареві потрібні обидві ноги, бодай і криві, як то кажуть про пекарів, а з однією офіційно потвердженою ногою він не може справувати свої обов'язки. Після належної урядової тяганини він одібрав ухвалу, що за нею визнано йому сорокап'ятипроцентну інвалідність, а, отже, йому тепер належало одержувати стільки-то і стільки корон інвалідної пенсії щомісячно.

Гаразд, отже, власне тепер і починається історія з утраченою ногою.

Відтоді одержував Лойзік інвалідну пенсію, допомагав батькові в пекарні і навіть оженився; от лиш часом помічав, що на ту ногу, якої не визнав йому Обергубер, він трохи ніби накульгує або припадає; але й тому був рад, бо мав тепер такий вигляд, ніби в нього протез. Потім настав край війни й прийшла республіка; але Лойзік вельми справно й сумлінно одбирав свою інвалідну пенсію й далі.

¹ Одноногий; негайно (нім.).

² Небо (з нім. *Himmel*).

Якось він прийшов до мене, і було знати, що він чимось стурбований.

— Дядечку, — скрикнув він по хвилі, — мені здається, що ця нога мені вкорочується чи всихає. — І негайно закасав штанину й показав мені ту ногу; вона була тонка, як палиця. — Я боюся, дядечку, — каже Лойзік, — що рішуся цієї ноги.

— То йди до лікаря, дурило, — раджу я йому.

— Дядечку, — зітхнув Лойзік, — я гадаю, це не хвороба; воно чи не від того, що цієї ноги я не повинен мати. Адже чорним по білому написано, що мені праву ногу відрізали аж до коліна, — чи не здається вам, що тим вона мені й усихає?

За якийсь час він прийшов до мене знову — тепер уже мусив спиратися на палицю.

— Дядечку, — мовив він боязко, — я — каліка; я вже на цю ногу не годен навіть стати. Лікар каже, що в мене атрофія м'язів і що тут очевидячки винні нерви. Він посилає мене лікуватися на води, але мені здається, що сам у те не вірить. Дядечку, помацайте, яка холодна ця нога, ніби мертва. Лікар каже, що це поганий кровообіг — чи не здається вам, що ця нога мені зогниє?

— Ось послухай, Лойзо, — сказав йому я. — Я тобі дам лиш одну раду: покажи цю ногу офіційно й зажадай, щоб тобі закреслили, що ти — одноногий.

У мене така думка, що твоя нога по тому одужає.

— Але ж бо, дядечку, — заперечив Лойзік, — вони тоді скажуть, що я брав інвалідну пенсію незаконно і що я одурив скарбницю на хуру грошей. Адже мені доведеться ті гроші повернути!

— Тоді зберігай ті гроші, скнаро ти пекарська, — кажу я йому, — але коли рішишся ноги, то не ходи більше сюди мені скімлити.

За тиждень він знову був у мене.

— Дядечку, — заторохтів ще в дверях, — вони мені на комісії не хочуть цю ногу визнати; кажуть, вона однаково усохла і не потрібна — що мені з ними робити?

Ви б не повірили, скільки було біганини, поки Лойзікові офіційно визнали, що він має обидві ноги; але, звісно, потім Лойзік мав тяганину за те, що одурив скарбницю на інвалідну пенсію, бо звинувачували його і в тому, що ухилився від військової повинності; бідолашний Лойзік попобігав від установи до установи, але нога почала йому укріплятися. Мабуть, укріпилася від того, що змушений був стільки бігати; але, на мій погляд, це сталося найскорше тому, що йому визнали її офіційно; вона, та офіційна ухвала, усе-таки має велику силу. Або, ще я гадаю, йому та нога всихала від того, що була, власне, незаконна; з нею не все було гаразд, а таке людині помщається. Я вам скажу, чисте сумління — це найліпша гігієна; і коли б люди були справедливі, може, їм би не доводилося й умирати.

ПРО ЛІРИЧНОГО ЗЛОДІЯ

— Бува, що все виглядає по-іншому, — озвався після деякої мовчанки пан Зах, редактор. — Як часто ми просто-таки не спроможні визначити, чи це нечисте сумління, чи, може, якась хвалькуватість і поза; а надто це стосується злочинців з покликання, вони, мабуть би, луснули, коли б не могли тут і там похвалитися вчиненим. Я гадаю, що багато злочинців вимерло б, якби суспільство їх ігнорувало, якого-небудь фахового злочинця просто-таки гріє та виняткова громадська увага, якою він тішиться. Я не кажу, що люди крадуть і грабують заради тієї слави; вони це чинять заради грошей, або з легковажності, або під впливом поганих друзів, але якщо вже коли нюхнуть отієї *aure popularis*¹, у них прокидається якась манія величі — так само буває в політиканів і взагалі в громадських діячів.

Так от, кілька років тому я редагував наш чудовий крайовий тижневик „Посланець Сходу”. Я, власне, народився на Заході, але ви не повірили б, з яким запалом я боровся за регіональні інтереси Східної Чехії. Її терен — невисоке узгір'я, гарне, мов намальоване, зі сливовими алеями й тихими потічками; але я щотижня будив „наш суворий гірський люд, що вперто бореться за скибку хліба з негостинною природою й неприхильністю уряду”, — панове, це так гарно й від серця писалося; тільки два роки я там співробітничав, але за ті два

¹ Народна любов (*лат.*).

роки я прищепив тамтешньому людові переко-
нання, що вони суворі верховинці, що їхнє життя
геройське й трудне, що їхній край хоч і бідний,
але сумовито прекрасний та гористий, — я гадаю,
що найвдячніша праця для журналіста — вича-
рувати з Часлава якусь відміну Норвегії. З цього
видно, які великі завдання здатні виконувати га-
зети.

Знаєте, такий крайовий редактор повинен пе-
редовсім дбати про місцеві події. Отож якимось зупи-
нив мене тамтешній поліційний комісар і каже:

— Цієї ночі якийсь вошивець пограбував крам-
ницю пана Вашати, що торгує мішаним крамом;
і, як вам таке подобається, пане редакторе, той
нікчема написав там і поклав на прилавку вірш;
це ж просто зухвальство, чи не так?

— Покажіть мені той вірш, — мовив я при-
тьмом, — він придасться для „Посланця”; поба-
чите, що за допомогою преси ми того злодюжку
схопимо. Крім того, зважте, пане, яка це буде
сенсація для нашого міста й цілого краю.

Словом, той вірш я після багатьох розмов
одержав і надрукував у „Посланці Сходу”. Я вам
його прочитаю; якщо мене не зраджує пам’ять,
він звучав приблизно так:

Один, два, три, чотири, п’ять, шість,
сім, вісім, дев’ять, десять,
одинадцять і дванадцять б’є;
це — злодійська година є.
Коли я двері виставляв,
саме хтось на вулиці гуляв,
я не був би злодієм, якби боявся
того, хто по вулиці тинявся,
коли ж людина в такій пільмі слуха,
вона чує, як у неї серце буха,

те серце — сирота, як я,
матуся б наді мною плакала,
комусь у світі не щастить,
я тут сам і чую, як миша шелестить,
миша і я — злодії обоє,
тому я їй покришив шматок хліба,
вона не хоче показати, де сховалась,
зłodійка зłodія боялась.

І так ішло далі, а наприкінці було:

Я міг би більше написати,
та свічка почала згасати.

Отже, я той вірш надрукував із широким психологічним і естетичним аналізом; я дослідив його баладні риси і вияскравив ніжні струни в злочинцевій душі. Була це своєрідна сенсація; преса інших партій та інших крайових міст правила, що то пуста і штучна підробка; натомість інші супротивники Східної Чехії оголосили вірш плагіатом, незграбним перекладом з англійської і таке інше. Але коли я дійшов вершка в полеміці за нашого крайового зłodія-поета, поліційний комісар сказав мені:

— Пане редакторе, може, вам уже годі носитися із тим вашим клятим зłodієм; бачте, на цьому тижні він знову обікрав два помешкання й одну крамницю і за кожним разом лишав на місці злочину довжелезного вірша!

— Дуже приємно, — кажу я. — Ми про це надрукуємо!

— Це не забавка, — пробурчав комісар. — Пане, ви потураєте злочинцям! Адже той парубок тепер краде з самого тільки розбудженого літера-

турного шанобливості! Треба якось його спинити, знаєте? Напишіть, що ті вірші нічого не варті, що їм бракує форми або настрою, що хочете; я гадаю, той негідник потім перестане красти.

— Гм, — кажу, — ми цього написати не можемо, бо ми вже його один раз хвалили; але знаєте що: ми не друкуватимемо більше його віршів — і годі.

Гаразд; чотирнадцять днів перегода вчинено п'ять нових крадіжок з відповідними віршами, але „Посланець Сходу” про них мовчав як риба. Я тільки боявся, щоб наш злодій з ображеного авторського марнославства не переселився на Турнів або Табор і не став матеріалом для тамтешньої крайової преси; подумайте, як би там ті газетярі задавалися! Ця мовчанка нашого злодія якось ніби збила з пантелику; десь зо три тижні панував спокій, але потім знову почалися крадіжки, тільки з тією різницею, що відповідні вірші були надіслані поштою просто до редакції „Посланця Сходу”. Але „Посланець Сходу” затявся; одне — те, що він не хотів сваритися з місцевою владою, а друге — вірші ставали щоразу слабші й слабші; автор повторювався й вигадував собі різні романтичні дурниці й витребеньки; одне слово, почав поводитись, як справжній письменник.

Якось уночі я прийшов з ресторану додому, посвистуючи собі, як шпачок, і черкнув сірником, щоб засвітити гасничку. В цю ж мить хтось у мене з-за спини дмухнув на сірника.

— Не світить, — сказав голос із темряви, — це я.

— Ага, — сказав я, — що вам треба?

— Я прийшов запитати вас, — сказав голос із темряви, — що з тими віршами.

— Чоловіче, — кажу я, все ще не знаючи, про що йдеться, — тепер не редакційні години. Приходьте завтра об одинадцятій.

— А ви звелите мене арештувати, — сказав голос гiрко. — Так не годиться. Чому ви вже не друкуєте моїх віршiв?

Тепер тільки я допетрався, що це наш злодій.

— То був би довгий роздiл, — сказав я йому. — Сядьте, молодий чоловіче. Коли хочете знати, я ваші вірші не друкую тому, що вони нічого не варті. Так-то.

— Я гадав, — сказав голос болісно, — що... що вони не гірші, ніж перші.

— Перші пішли, — мовив я суворо. — У них було щире чуття, розумієте? Мали вони якусь інтуїтивну свіжість, якусь безпосередність і силу переживання, мали настрої, мали все; але ті наступні, чоловіче, були про сірого бичка.

— Адже, — заплакав голос, — адже я їх писав так само, як і перші.

— Ото ж бо й воно, — сказав я твердо. — Ви в них тільки повторювалися. Знову в них було, що надворі ви чуєте кроки...

— Адже я їх чув, — боронився голос. — Пане редакторе, коли хтось краде, то мусить нашорозити вуха, щоб чути, хто ступає по вулиці!

— І знову в них було про мишу, — провадив далі я.

— Про мишу, — правив голос легкодухо. — Коли ж там завжди є миша! Але я писав про неї тільки в трьох...

— Словом, — урвав я його, — з ваших віршiв зробилася пуста літературна рутинa. Без оригінальності, без натхнення, без чуттєвої обнови. Друже мій, це не годиться. Поет не повинен повторюватися.

Голос хвилинку мовчав.

— Пане редакторе, — озвався він по хвилі. — Коли ж усе щоразу однакове! Спробуйте красти, воно одна крадіжка така, як і друга. Це важка справа.

— Так, — сказав я. — Вам би слід було заїхати із іншого боку.

— Може, мені обікрасти костюл? — запропонував голос. — Або цвинтар.

Я енергійно замотав головою.

— Це нічого не дасть, — мовив я. — Чоловіче, важить не так сюжет, як його використання. У ваших віршах, на мою думку, бракує якогось конфлікту. То щоразу тільки зовнішній опис звичайної крадіжки.

Ви б розкрили якийсь внутрішній мотив. Наприклад, сумління.

Голос хвилину роздумував.

— Ви маєте на увазі докори сумління? — мовив, вагаючись. — Гадаєте, що такі вірші будуть кращі?

— Видима річ, — скрикнув я. — Товаришу, тільки це їм дасть психологічну глибину й свіжість!

— Я спробую, — мовив голос замислено. — Я лиш не знаю, чи зможу тоді красти. Людина втратить упевненість, знаєте? Коли ж у неї нема певності, так її швидше хапнуть.

— Ну то й що! — закричав я. — Чоловіче золотий, що з того, що вас арештують! Ви навіть уявити собі не можете, які вірші ви б написали *in carcere et catenis*¹! Якби я показав вам один вірш із тюрми, ви б ахнули!

¹ У тюрмі і в кайданах (лат.).

— А він був у газеті? — запитав голос пожалувано.

— Хлопче, — кажу я. — Це один із найславніших віршів у світі. Засвітить, я вам його прочитаю.

Мій гість черкнув сірником і засвітив лампу. Виявилось, що це блідий, трохи вугруватий молодик, власне, такими бувають злодії й поети.

— Ось почекайте, — кажу я, — я вам умить його знайду.

І я витяг переклад Уайльдової „Балади Редінзької тюрми”. Знаєте, тоді вона була модною.

Я зроду не рецитовав нічого з таким почуттям, як тоді ту баладу, знаєте, ті вірші: „Так кожен убива, як може”. Мій відвідувач не зводив з мене очей; а коли там дійшло до того мужа, як він іде на шибеницю, він закрив собі обличчя й почав схлипувати.

Коли я дочитав, було тихо. Я не хотів порушувати своєрідну велич тієї хвилини. Я відчинив вікно й сказав:

— Найкоротший шлях он тудою через тин. На добраніч, — я погасив лампу.

— На добраніч, — мовив тремтливий голос у темряві. — То я собі вже якось спробую. Уклінно дякую.

Потім зник тихо, як кажан; це ж таки був промітний злодій.

За два дні його схопили в одній крамниці, до якої він вломився. Сидів там за прилавком над клаптем паперу й кусав кінчик олівця. На тому папері було написано тільки одне: „Кожний краде, як може...” — і далі нічого: певне, це мала бути варіація на „Баладу Редінзької тюрми”.

Тоді той злодій дістав півтора року тюрми за всі оті грабунки. За якийсь місяць мені передали від нього цілий зшиток віршів. Там були страхиття: без кінця вогка підземна камера, каземати, ґрати, громохкі кайдани на ногах, притхлий хліб, дорога на шибеницю і таке інше; я аж ужахнувся: такі страшні умови мусили бути в тій тюрмі. Бачте, газетяр пролізе всюди; і я домігся того, щоб начальник тієї тюрми покликав мене оглянути його заклад. То був цілком пристойний, людяний і майже новий кримінал; а того свого злодія я застав саме тоді, коли він виїдав із бляшаної миски сочевицю.

— То що, — кажу йому, — де ж ваші громохкі кайдани, що про них ви писали?

Наш злодій почервонів і подивився безрадно на начальника.

— Пане редакторе, — мовив він заникуючись, — адже про те, що тут є, годі написати бодай один вірш! Це — важка справа, от що.

— А ви задоволені? — запитую його.

— Якби не це, то був би, — пробурчав він розгублено. — А так нема тут про що писати.

З того часу я з ним не зустрічався. Ані в рубриці „З судової зали”, ані в поезії.

СУД ПАНА ГАВЛЕНИ

— Коли вже пан редактор почав тут про газети, — казав пан Беран, — то я вам дещо скажу: найбільше читачів шукають у газетах саме судову залу. Ніхто не відає, чи вони так пильно читають це з якоїсь потайної злочинності, чи для своєї, сказати б, моральної та правничої втіхи; певне тільки те, що її читають пристрасно. Тому який-небудь суд повинен бути в газетах щодень. А тепер уявіть собі, що оголошено судові канікули; суди зачинені, одначе й тоді рубрика „З судової зали” не сміє зникати з газет. Навіть коли в судах нема жодної цікавої справи, — а так буває часто, — судовий репортер повинен мати цікаву okazію, хоч з-під землі дістань. У таких випадках судові репортери змушені якусь цікаву карну притрапку просто виссати з пальця. Отож вони мають свою біржу таких вигаданих трапунків; купують їх там, продають, позичають і вимінюють на двадцять сигарет або й так. Я це знаю, бо в моєї господарки жив один такий судовий репортер; той молодик був п'яничка й лайдак, але мав хист, хоч і платили йому зле.

Якось у кав'ярні, куди звичайно приходили судові репортери, об'явився один дивний, підупалий, брудний і спухлий паруб'яга; він звався Гавлена. Це був недовчений правник і цілком пропаша людина; ніхто, ба навіть він сам, не знав, з чого він, власне, живе. Так ось той Гавлена, той ледар, мав якийсь особливий злочинницький чи

правничий хист; коли йому якийсь журналіст давав віргінську сигару й пива, він заплющував очі, робив кілька затяжок і починав йому розповідати найкращий і найдивовижніший кримінальний випадок, який тільки може собі хто вигадати; потім він наводив головні тези захисту й відповідну репліку прокурора, а тоді видавав іменем республіки присуд. Відтак розплющував очі, ніби пробудившись зі сну, і буркотів: „Позичте мені п'ять корон”. Яюсь вони виставили його на спробу: і він за одним присядом вигдавав двадцять одну кримінальну притрапку, одну кращу за іншу; і лиш на двадцять першій він спинився і сказав: „Стривайте, ця справа не для самосудця і не для сенату, цю справу годилося б віддати судові присяжних; а з судом присяжних я не маю до діла”. Він-бо засадничо не визнавав судів присяжних. Але треба віддати йому належне, його присуди були, щоправда, суворі, але юридично зразкові, до цього він мав особливий нахил.

Коли газетярі відкрили того Гавлену й побачили, що пригоди, які він постачав, не такі буденні й сумні, як ті, що справді відбуваються на Карлаку, вони організували якийсь картель: Гавлена одержував за кожную вигдану справу так звану судову таксу, тобто десять корон і віргінську сигару, і, крім того, за кожний місяць накладеного ним покарання — дві корони; воно, знаєте, що більша кара, то тяжча притрапка. Читачі газет зроду так не читали матеріалів „З судової зали”, як під той час, коли туди постачав Гавлена свої фіктивні судові оказії. Леле, тепер уже давно нема таких добрих газет, як у його добу; тепер це — сама лиш політика й самі лиш друковані процеси — я не знаю, хто їх має читати.

Отож якось той Гавлена вигадав і цю історію — у нього траплялися й набагато кращі, але жодна з них не була така голосна, як на цей раз. Справа, в коротких словах, була така: якийсь старий парубок посварився з чесною вдовою, що живе в будинкові навпроти; відтак він придбав собі папугу і навчив його, як тільки сусідка вийде на балкон, зіпати на неї на все горло: „Ти шльондра!” Вдова оскаржила цього пана за образу честі. Окружний суд визнав, що оскаржений узяв поштиву позивачку за допомогою папуги прилюдно на глузи, і засудив його ім'ям республіки на чотирнадцять днів умовного ув'язнення з відшкодуванням витрат. „З вас одинадцять корон і віргінська сигара”, — так закінчив Гавлена судочинство.

Ту Гавленову притрапку було видрукувано аж у шістьох газетах, звісно, в різному літературному опрацюванні. В одній газеті вона мала заголовок: „У тихому домі”. У другому листку вона звалася: „Старий парубок і бідна вдова”. Третій часопис назвав її так: „Оскаржений папуга”. І так далі. Та зненацька до всіх тих газет надійшов лист від міністерства юстиції, мовляв, міністерство просить повідомити, в якому окружному суді розглядався процес про образу честі, вміщений в такому-то й такому числі вашої шанованої газети; мовляв, наведені свідчення про вину оскарженого, як і присуд, плутані й незаконні, оскільки інкримінованого виразу допустився не оскаржений, а папуга; крім того, не можна зважати за доведене, що вираз згаданого папуги неодмінно стосувався особи позивачки; а отже, не можна вважати вищезгаданий вираз за образу честі, хіба що за брутальну непристойність або порушення

громадського спокою, а раз так, то можна було б обмежитися тільки поліційним зауваженням, дисциплінарним покаранням або наказом усунути вищезгаданого птаха. Отже, міністерство юстиції хоче з'ясувати, який окружний суд цю суперечку розглядав, щоб розпочати належне розслідування і таке інше; одне слово, така собі бюрократична писанина.

— Господи Боже мій, пане Гавлене, оце ви нам підвезли воза, — напустилися потому судові репортери на свого постачальника. — Гляньте, адже ваш присуд у справі того папуги плутаний і незаконний!

Гавлена зблід, як стіна.

— Як, — вигукнув він, — мій присуд незаконний? Дідько б його взяв, міністерство насмілюється таке мені правити? Мені, Гавленові? — Кажуть, журналісти зроду не бачили такої ображеної й обуреної людини. — Я утру їм носа, — кричав Гавлена несамовито. — Я їм покажу, чи мій вирок законний, чи ні! Я їм цього не подарую!

З досади й хвилювання він на тому ж місці набрався до нестями; після чого взяв аркуш паперу й написав міністерству юстиції розлеглий юридичний розбір, в якому боронив присуд: мовляв, коли той пан навчав свого папугу лаяти сусідку, то, звісно, мав очевидний намір її образити й принизити; отже, маємо до діла з явним *dolus*¹; мовляв, папуга не суб'єкт, а тільки інструмент наведеного злочину і таке інше; одне слово, кажуть, це був найблискучіший і найслухніший правничий розбір, який тільки бачили коли газетярі. Потім підписався: „Неслужний кандидат

¹ Підступ (лат.).

прав Вацлав Гавлена”, — і послав до міністерства юстиції.

— Так, — мовив він, — і поки справа не владнається, я не буду судити; мушу перше дістати сатисфакцію.

Певна річ, міністерство юстиції ніяк не реагувало на Гавленів лист; а Гавлена тим часом ходив насурмонений і роздратований, він підупав ще більше і навіть змарнів. Коли ж побачив, що від міністерства відповіді не дочекається, то засмутився, став мовчки плюватися або провадити бунтівливі розмови і нарешті заявив;

— Стривайте, я ще їм покажу, чия правда!

Два місяці ніхто його не бачив; а потім він прийшов розпроменілий, причесаний і освідчив:

— Отож, мене вже оскаржено! Ух, клятуща баба, наморочився я, поки її підмовив! Хто б міг подумати, що стара жінка матиме таку миролюбну вдачу; я мусив дати їй підписку, що за всіх обставин витрати їй відшкодную. Так, молоді люди, тепер цю справу розглядатиме суд.

— Цебто яку? — запитували журналісти.

— Та ту ж справу з папугою, — каже Гавлена.

Я ж вам казав, що цього не подарую. Знаєте, я купив собі папугу, щоб навчити його казати: „Ти шльондра! Ти паскудна баба!” Людоньки, та й мав же я клопоту! Шість тижнів не показував носа з дому і не мовив та не почув жодного людського слова, крім: „Ти шльондра!” Тепер уже той папуга вимовляє цей вираз цілком добре; тільки, товариюка така, гукає його з ранку й до вечора; не може ніяк звикнути, щоб гукати тільки до моєї сусідки через двір. То така собі бабуся, вчителька музики, з пристойної родини, дуже порядна особа; але оскільки в нас у домі

іншої жінки нема, я мусив для цієї образи вибрати саме її. Послухайте, легко вигадати якесь правопорушення, але здійснити його, бодай його чорт лизнув, це — інша річ. Я того бешкетника папугу не міг навчити, щоб він лаяв тільки її. Він лає просто кожного. Гадаю, він робить це зловмисно. — Потім Гавлена одним духом перекинув чарку і провадив далі: — Тоді я пустився на хитрощі: як тільки та стара пані з'являлася біля вікна або на дворикові, я притьмом відчиняв вікно, щоб здавалося, ніби той папуга кричить на неї: „Ти шльондра! Ти баба паскудна!” І щоб ви гадали: та бабуся почала сміятися, а далі й гукає до мене: „Єй-ей, пане Гавлена, втішний у вас птах!” Грім би побив ту бабу, — забурчав пан Гавлена. — Я мусив на неї гарикати чотирнадцять днів, поки на мене подала скаргу; але свідків я маю з цілого дому. А тепер нас слухатимуть у суді, — потер собі руки Гавлена. — Хіба сам дідько зробить так, що я не буду засуджений за образу честі. Я їм того не подарую, тим міністерським вашецям!

Аж до дня розгляду справи пив пан Гавлена, як не в себе, схвильований і нетерплячий. Перед судом тримався дуже поважно; виголосив сам проти себе гостру звинувальну промову, покликався на всіх мешканців дому, що та образа була обурлива й прилюдна, і пропонував найсуворішу покару. Суддя, розважливий старий радник, пошкрябався собі в бороді й оголосив, що хотів би того папугу почути, а отже, відклав слухання справи, звелівши панові підсудному принести на друге засідання вищевказаного птаха як речовий доказ і, можливо, як свідка.

Наступного разу прийшов пан Гавлена з кліткою й папугою. Той папуга вилупив очі на перелякану дівчину-секретарку й почав кричати на всю залу: „Ти шльондра! Ти баба паскудна!”

— Цього досить, — каже пан радник, — зі свідчень папуги Лори очевидно, що його слова не стосувалися просто й безпосередньо особи подавачки скарги.

Папуга подивився на нього й заревів: „Ти шльондра!”

— Крім того очевидно, — провадив далі пан суддя, — що він прикладає згадані слова до всіх осіб без огляду на їхню стать. Отже, бракує образливого наміру, пане Гавлене.

Гавлена підскочив, ніби його хто вколов.

— Пане раднику, — запротестував він збуджено, — образливий *dolus* був у тім, що я відчиняв вікно на появу пані позивачки, щоб папуга її зганьбив.

— Кепська справа, — сказав радник. — Що ви одчиняли вікно — у тім, очевидячки, є якийсь *dolus*, але сама від себе це не образлива дія. Я не можу засудити вас за те, що ви іноді відчиняли вікно. Ви не можете довести, що ваш папуга важив саме на особу позивачки, пане Гавлена.

— Але я на неї важив, — боронився Гавлена.

— На це ми не маємо ніяких свідоцтв, — заперечив суддя. — Від вас ніхто не чув інкримінованого виразу. Нічого не вдієш, пане Гавлене, я мушу вас звільнити.

Після цього він надів берет і видав виправдувальний вирок.

— А я оголошую касаційну скаргу й апеляцію проти виправдувального вироку, — вибухнув Гав-

лена, схопив клітку з птахом і погнався з суду, такий роз'юшений, що мало не плакав.

Потім його то тут, то там зустрічали, п'яного й опалого відчаєм.

— Скажіть самі, пане, — схлипував він, — хіба це правосуддя? Хіба ще є на світі якесь право? Але я цього так не подарую! Я подам до найвищої інстанції! Пане, я мушу допевнитися реабілітації за ту кривду. Навіть коли б я мав судитися до кінця життя... Я борюся не за свою справу, а за правосуддя!

Як там було в апеляційній інстанції, не скажу напевне; знаю тільки, що відповідний суд просто знехтував апеляцію пана Гавлени щодо виправдувального присуду. Від того часу Гавлена зник, ніби крізь землю запався; кажуть, дехто бачив, як він блукає вулицями, ніби тінь, і щось сам собі бубонить; чув я також, що й донині кілька разів на рік надходить до міністерства юстиції розлегла й полум'яна скарга in re¹ образи, папугою заподіяної. А притрапки пан Гавлена зовсім перестав постачати судовим репортерам; через те, очевидячки, що було підважено його віру в справедливість і правничий статут.

1929

¹У справі.

ГОЛКА

— Я ніколи не мав до діла з судами, — сказав пан Костелецький, — але я вам скажу, що мені в них, власне, подобається та надзвичайна акуратність і ті орації й церемонії, які в суді часом бувають, хоч би йшлося тільки про козячу вовну. Це викликає якусь довіру до правництва. Якщо вже юстиція має в руках вагу, то хай вона буде аптекарська, а якщо вже держить меч, то хай він буде гострий, як бритва. Ось мені пригадується один випадок, який стався на нашій вулиці.

Одна двірничка, якась пані Машкова, купила собі у дрібного крамаря булочку, почала її жувати, і раптом щось їй вколало в піднебіння; отож вона запхала пальці до рота і витягла голку, що їй застряла в піднебінні. Тільки тепер вона злякалася: „Господи Боже, адже я могла цю голку проковтнути, і вона б мені проколола шлунок! Тут ішлося про життя, і я не можу так цього залишити! Треба розслідувати, який поганець цю голку встромив у булку”. І вона віднесла голку й недоїдену булку до поліції.

Поліція допитала крамаря, допитала й пекаря, котрий ту булку пік, але, видима річ, ніхто не признався. Тоді поліція передала справу до суду, бо тут ішлося, щоб ви знали, про легку уразку тіла. Судовий слідчий, сумлінний, розпорядливий урядовець, знову допитав крамаря й пекаря; обидва божилися й присягалися, що в них голка не могла потрапити до булки. Судовий слідчий пішов на

звіди до крамаря і з'ясував, що жодної голки в крамниці нема. Потім пішов до пекаря подивитися, як печуться булки; сидів у пекарні цілу ніч і дивився, як замішується тісто, як йому дають зійти, як топлять піч і ліплять булки й садовлять їх у піч, поки вони не спечуться й не позолотіють. Таким робом він з'ясував, що, випікаючи булки, ніхто й на правду не вживає голок.

Ви не повірите, яка це люба праця — випікати хліб. Мій небіжчик дідусь мав пекарню, то я знаю. Цебто, щоб ви знали, випікаючи хліб, ви маєте три великі й майже священні таємниці. Перша таємниця — коли роблять закваску; наприпочатку усе вистоюється в діжі, і тут під віком заходить таємнича переміна: мусиш тоді чекати, поки з борошна й води зробиться жива закваска. Потім замішують тісто й місять його кописткою; це нагадує набоженський танець абощо. Відтак діжу запинають полотниною, даючи тісту зійти. Друга таємнича переміна — коли тісто урочисто сходить і піднімається, і ти не смієш зняти полотнину, щоб цікаво зазирнути, — я вам скажу, це таке щось прекрасне й дивне, як вагітність. У мене завжди було враження, буцім у тій діжі є щось жіноче. І третя таємниця — саме випікання, все те, що стається в печі з м'яким і блідим тістом; матінко рідна, коли ви потім виймете золотаво-брунатний буханець і він запахне так, що навіть мала дитина не може пахнути приємніше, тоді здається, мов яке диво діється, — я гадаю, що під час оцих трьох перемін у пекарнях годилося б дзвонити, як дзвонять у костьолі, коли підноситься чаша.

Але що я хотів сказати, так це те, що судовий слідчий опинився в тісній дірі; але він був не

з тих, котрі легко відступаються. Отож він узяв ту голку і послав її до хімічного інституту, щоб з'ясувати, чи та голка потрапила в булку перед випіканням, чи аж після нього, — судовий слідчий захоплювався науковими присудами. Тоді в хімічному інституті був якийсь професор Угер, дуже вчений і вельми бородатий пан. Одержавши голку, він почав страшенно лаятися: мовляв, чого всім отим судам від нього треба; він ще не забув, як йому прислали були такі попсовані нутрощі, що навіть прозектор не міг витримати; і чи ж випадає хімічному інституту морочитися з якоюсь там голкою? Але потім він трохи подумав, і справа почала його цікавити, звісно, з погляду наукового. „А й справді, — сказав він, — голка мусила б зазнати якихось змін, потрапивши до тіста або спікшися в ньому; коли тісто кваситься, в ньому утворюються якісь кислоти, чи що, коли випікається — також, отож голка могла зверху кришечку поруйнуватися або заіржавіти; зрештою, під мікроскопом було б видно”. І він узявся за діло.

Насамперед він накупив кілька сот голок, як зовсім чистих, так і більше чи менше іржавих, і почав у хімічному інституті пекти булки. За першої спроби він зараз поклав ті голки в закваску, щоб з'ясувати, як на них впливає процес квашення. За другого списку він поклав їх до свіжозамішаного тіста; за третього — до тіста, що сходить; за четвертого — до тіста, що вже піднялося. Потім поклав їх туди перед самим випіканням, далі — під час випікання. Потому він стромляв їх у ще теплі булки; нарешті — в булки вже готові. Далі всю ту низку дослідів він провів ще раз, для контролю. Словом, у хімічному інституті чотир-

надцять днів тільки те й робили, що пекли булки з голками; професор, доцент, чотири асистенти і служник день у день замішували, пекли і випікали булки; пізніше їх досліджували під мікроскопом і порівнювали відповідні голки. За цією працею збіг іще тиждень; але кінець кінцем точно з'ясовано, що вищезгадану голку було встромлено в уже спечену булку, бо під мікроскопом вона достоту відповідала дослідним голкам, що їх були повколювали в готові булки.

Ознайомившись із цим висновком, слідчий визнав, що голка потрапила до булки або в крамаря, або по дорозі від пекаря до крамаря. Тоді пекар собі згадав: „Грім би його побив, саме того дня я прогнав з роботи хлопчика — учня, що розносив у кошикові булки!” Отож викликали хлопця, і він признався, що встромив ту голку в булку, бо хотів помститися панові майстру. Хлопець був неповнолітній, тому його тільки попередили, але майстра пекаря суд умовно оштрафував на п'ятдесят корон, бо поручився за свій персонал. Ось вам приклад, яка точна й ретельна юстиція.

Але ця справа мала ще один бік. Я не знаю, ми, мужчини, маємо якусь особливу амбіцію, чи впертість, чи що: одне слово, коли вже в хімічному інституті почали пекти ті дослідні булки, то хіміки взяли собі в голову, що повинні пекти їх добре. Спершу були всякі, глевкуваті і якісь непоказні; але що більше їх пекли, то були вони ліпші. Потім їх уже посипали маком, сіллю й тмином і так гарно їх ліпили, аж любо глянути. Вкінці ті вчені почали хвалитися, що таких знаменитих, гарно випечених булок, як у хімічному інституті, нема ніде в цілій Празі.

— Ви звете це впертістю, пане Костелецький, — мовив пан Лелек, — але я сказав би, що це щось подібне до спорту; знаєте, якась залюба в бездоганному виконанні. Порядна людина робить щось не заради наслідків, — воно, може, й не варте заходу, — а заради того, що це якась гра, якась доброхітна напруга. Я пояснив би це вам на одному прикладі; але ви скажете, що це глупство і не тичеться до розмови.

Одне слово, коли я ще служив у нашій бухгалтерії і підбивав піврічні баланси, траплялося іноді, що цифри не сходилися; так, наприклад, одного разу нам забракло в касі рівно трьох галірів. Звісно, я міг би ті гри галіри докласти в касу, мовби й не я, але то була б нечиста гра; знаєте, з бухгалтерського погляду це було б не поспортивному; пропажа мусить знайтися, в якомусь одному з отих чотирнадцяти тисяч записів є помилка. І я вам скажу, пізніше я вже завжди перед підведенням балансу наперед тішився, що там буде якась помилка.

А тоді я просидів у бухгалтерії майже всю ніч, я порозкладав перед собою силечу бухгалтерських книг і взявся за діло. І от диво, мені оті колони цифр видавалися не числами, а речами. Іноді я собі уявляв, що спинаюся по тих цифрах угору, ніби переді мною була крута скеля; або що я по них спускаюся, мов по драбині в шахту. Іноді я почувався як мисливець, що продирається крізь хащі цифр, аби допасти рідкісного й полохливого звіра; це були ті три галіри. А то ще мені ввижалося, що я детектив і чигаю в пільмі за рогом вулиці: тисячі фігур обминають мене, але я чекаю, поки не схоплю за комір того кишенника, того злочинця, ту бухгалтерську помилку; часом зда-

валося мені, що я сиджу на березі ріки з вудочкою і ваблю рибу; нараз як не сіпону вудлищем, і от уже тебе маю, ти, негіднице. Але найбільше схоже було на те, що я мисливець і сновигаю зарощеними черничними кущами угору і вниз; я почував таку радість від руху і таку силу, таку незвичайну свободу й напругу, ніби переживав яку пригоду. У мене стало снаги цілу ніч проганятися за тими трьома галірами; а коли я їх допав, то й не подумав навіть, що то тільки три мізерні галіри; був то трофей, і я пішов спати, звитяжний і натхненний, і мало не заліз до постелі в чоботях. От і все.

1929

ТЕЛЕГРАМА

— Таке звуть дрібницями, — дійшов переко-
нання пан Долежал. — Я помітив, що звичай-
но люди поводяться природно й щиро, допоки
йдеться про дріб'язкові та буденні речі, але скоро
вони опиняться у винятковій і патетичній ситу-
ації, тут ніби в них вселяється якась нова люди-
на; починають говорити інакшим, так би мовити,
драматичним голосом і вживають інакших слів,
інакших аргументів, ба й почуваються інакше,
ніж завсіді; передовсім, у них пробуджується
мужність, амбітність, самопожертва й інші подіб-
ні героїчні та характерні властивості. Здається,
ніби вони вдихнули якогось озону і тепер мусять
робити широкі жести; ніби їм справляє якесь та-
ємне задоволення, що опинилися в надзвичайній
і катастрофічній ситуації, і що вони завдяки цьо-
му виділяються з-поміж інших, і що їх люблять
за це; словом, вони починають поводитися, як
герої на кону. Коли ж потім ця драматична си-
туація прошумить, повертаються і вони до своїх
нормальних розмірів; але вже почуваються трохи
неприємно, як одурені й витверезені.

У мене є один небіж, на ймення Калоус, со-
бі порядний та гідний урядовець, громадянин і
батько родини, трохи тухтій і трохи педант, як то
ми, чоловіки, буваємо в дійшлому віці. Пані Ка-
лоусова — годна й хазяйновита жіночка, зразко-
ва родинна квочка, покірна дружина, так званий
хатній ошлапок і таке інше. Потім дочка, гарна

дівчина, на ім'я Віра, яка саме тоді пробувала у Франції — хотіла навчитися французької мови і скласти іспити, в разі, якби не вийшла заміж. Нарешті, син, бовдур і гімназист, на ім'я Тонда, бравкий напасник у футболі, але недолуга у навчанні. Одне слово, пересічна добра родина так званого ліпшого середнього стану.

Отож Калоуси сиділи якось за обідом, коли це хтось дзвонить; у дверях з'являється пані Калоусова, витирає собі руки об фартух і каже, почервонівши від збудження:

— Божечки, татусю, прийшла якась телеграма.

А ви, либонь, знаєте, як жінка лякається, коли приходить телеграма; певне, так уже вони сотворені, що невпинно чекають якогось удару долі.

— Ну, ну, матінко, — пробурчав пан Калоус, намагаючися заховати гідний спокій. — Хто б там міг бути...

Але рука йому тремтіла, коли він розліплював телеграму. Всі, в тому числі й служниця в дверях, затамувавши віддих, дивилися на голову родини.

— Це від Віри, — сказав нарешті Калоус якимось не своїм голосом. — Але хай мене лихий візьме, коли я розумію з неї бодай слово.

— Покажи, — скрикнула Пані Калоусова.

— Зажди, — сказав суворо Калоус. — Слова ніби поперекручені. Тут написано: „Gadete un usjare renige bellevue grenoble Vera”.

— Що це означає? — видихнула пані Калоусова.

— А ти подивись сама, — мовив ущипливо Калоус, — коли сподіваєшся зрозуміти більше від мене! Ну як, уже знаєш, про що мова?

Пані Калоусова дивиться на телеграму, і очі їй мокріють.

— Щось сталося з Вірою, — зашепотіла вона. — Інакше вона запевне б нам не телеграфувала.

— Я це теж знаю, — скрикнув Калоус, надіваючи піджак; очевидно, не годилося, щоб за такої важливої okazji він був без піджака. — Ідїть на кухню, Андуло, — сказав він служниці; а по тому мовив трагічно: — Телеграма з Гренобля. Гадаю, що Віра з кимось утекла.

— З ким? — вжахнулася пані Калоусова.

— Або я знаю? — заgrimів пан Калоус. — Очевидно, з якимось нікчемою або художником! Оце тобі твоя жіноча самостійність! Я чогось такого сподівався! Чи ж я хотів її пускати до того каверзного Парижа!

А от ти, ти все клопоталася...

— Чи ж я того хотіла? — скипіла пані Калоусова. — То ти торочив усе, що їй треба чогось навчитися, що вона сама мусить себе утримувати! — Зненацька вона захлипала і впала на стілець: — Боже мій, Боже, нещасна Віра! Може, їй що трапилося. Приміром, лежить тамечки хвора...

Пан Калоус схвильовано заходив по кімнаті.

— Хвора, — заволав він, — чого б це їй бути хворою? Тут аби не було замаху на себе! Той хлоп їй, мабуть, зманив, а потім покинув...

Пані Калоусова почала відв'язувати фартух.

— Я по неї поїду, — освідчила вона, ридаючи. — Я її там не залишу... Я...

— Нікуди ти не поїдеш, — зарепетував Калоус.

Пані Калоусова звелася; такою гордовитою її ще ніколи не бачили.

— Я — мати, Калоус, — мовила вона. — Я знаю, що є моїм обов'язком. — І відійшла з якоюсь урочистістю.

Обидва чоловіки, тобто батько Калоус і парубок Тонда, залишилися самотніми.

— Ми повинні приготуватися до найгіршого, — сказав Калоус глухо. — Може, Віру кудись заманено. Не кажи нічого матері. Я поїду сам до Гренобля.

— Батьку, — сказав Тонда найглибшим голосом — досі він завше казав „тату”, — дозволь це зробити мені; я туди поїду; я вмю трохи пофранцузькому...

— Тобою тільки людей лякати, — відрубав Калоус-батько. — Свою дитину рятуватиму я сам! Поїду найближчим потягом. Аби тільки не було запізно!

— Потягом, — почав кпити Тонда. — Добре, що хоч не пішки! Якби це їхати мені, то я полетів би аеропланом до Страсбурга...

— А що, по-твоєму, я не полетів би? — гукнув Калоус-батько. — Аби ти знав, полечу! А того нікчому, — мовив войовничо, вимахуючи п'ястуками, — я його роздеру! Нещасна дитина!

Тонда поклав йому руку на плече; диво, та й годі, як той хлопчина під лиху годину змужнів.

— Батьку, — мовив він заспокійливо, — це не для тебе; ти застарий. Покладися на мене; знай, я зроблю для сестри все, що в людській спромозі.

До цієї хвилини, він, звісно, як молодший брат, трактував сестру тільки з неприхованою хлоп'ячою погордою.

Калоус-батько замотав головою.

— Ні, — сказав він похмуро. — Це мій клопіт. Для дитини немає підпори над батька. Я туди їду, Тондо. А ти покіль повинен піклуватися про матір. Знаєш, ті жінки...

В ту хвилину ввійшла пані Калоусова вже зовсім одягнена; хоч як це дивно, але вона анітрохи не скидалася на жінку, що потребує опіки.

— Скажи, будь ласка, куди ти їдеш? — скрикнув Калоус.

— До банку, — чужим голосом одмовила відважна жінка. — По свої гроші. Щоб поїхати на чужину по свою дочку.

— Глупство! — вибухнув Калоус.

— Яке там глупство, — провадила холодно пані Калоусова. — Я знаю, що роблю. І знаю, навіщо це роблю.

— Жінко, — сказав Калоус рішуче. — Щоб ти знала, я їду по Віру сам.

— Ти, — мовила пані Калоусова з якоюсь зневагою. — Навіщо ти там здався! Чого б це ти мав порушувати свій ситий спокій, — додала вона безжально.

Калоус-батько підвівся і почервонів.

— Не суши собі голову, — сказав він гостро, — на що я там здався. Я вже зважив усе, що му ситись статися. Я готовий на все. Загадай служниці приготувати мені валізку.

— Я тебе знаю, — казала пані Калоусова. — Коли твій шеф не дасть дозволу, ти не поїдеш нікуди.

— Чхав я на шефа! — розкричався Калоус. — Чхав я на службу! Хай мене виженуть! Я вже собі якимсь перебудусь! Ціле своє життя я поклав на родинний вівтар і покладу останнє, розумієш?

Пані Калоусова пересунулася на край стільця.

— Чоловіче, — мовила здавленим голосом, — зрозумій принаймні, про що йдеться! Я ж бо їду за нею доглянути! Я передчуваю, що Віра тепер між життям і смертю! Я мушу бути в неї...

— А я передчуваю, — сказав Калоус, — що вона в пазурах якогось негідника. Коли б ми принаймні знали, що та телеграма означає, аби приготуватися...

— ...до найгіршого, — заквилила пані Калоусова.

— Можливо, — сказав понуро Калоус. — Я вже й подумати боюся, що в телеграмі, власне, сказано.

— Слухай, — озвалася непевно пані Калоусова, — може б, нам про це запитати в пана Горвата?

— Про що, власне? — збентежився пан Калоус.

— Про те, що сказано в телеграмі. Пан Горват все-таки розгадає шифри...

— Це правда, — відітхнув пан Калоус. — Той міг би розшифрувати! Андуло, — заревів він, — скочте на шостий поверх до пана Горвата, скажіть, що ми дуже просимо його прийти до нас!

Щоб ви знали, той пан Горват дещо справує в нашій розвідувальній службі, а головна його праця — розшифровувати таємні абетки. Кажуть, Горват геніальний чоловік; коли йому дадуть час, то він розв'яже всякий шифр; одначе це страшна морока, і кожний, хто це робить, від того трохи божеволіє.

Отож пан Горват прийшов за хвилину до Калоусів; це такий собі невеличкий і нервозний чоловічок, і від нього немилосердно пахне парфумами.

— Пане Горвате, — мовив Калоус. — Я ось тут одержав якусь загадкову телеграму; то ми подумали, може б, ви були такі ласкаві...

— Покажіть, — сказав пан Горват, прочитав телеграму й зостався сидіти з напівзаплющеними очима.

Запанувала мертва тиша.

— Так, — озвався Горват за хвилю. — А від кого та телеграма?

— Від нашої дочки Віри, — пояснив Калоус. — Вона студіює у Франції.

— Ага, — сказав пан Горват і встав. — То ви пошліть їй телеграфом двісті франків у готель Bellevue в Греноблі, і по всьому.

— Ви розшифрували телеграму? — зойкнув Калоус.

— Де там, — забурчав пан Горват. — Там, власне, нема ніякого шифру, там тільки переплутаний текст. Але скажіть, будь ласка, про що могла б така молода дівчина телеграфувати! Напевне, загубила торбинку з грішми, от що. Це буває.

— А чи не могло... чи не могло в тій телеграмі бути щось гіршого? — запитав Калоус.

— Чому б то в ній було саме щось гірше? — заперечив пан Горват здивовано. — Слухайте, найчастіше стається що-небудь звичайне. Оті жіночі торбинки існують недаремно.

— Дякуємо вам, пане, — мовив Калоус крижаним голосом.

— Прошу, — пробурчав пан Горват і пішов.

У Калоусів якусь хвилю панувала тиша.

— Слухай, — озвався Калоус розгублено, — той Горват мені дуже не подобається; гм... гм... такий брутальник.

Пані Калоусова почала розпинати свою верхню одягу.

— Противнюка, — сказала вона. — Ти пошлеш Вірі ті гроші?

— Та пошлю, — забурчав роздратовано Калоус. — Гуска дурна, треба їй було губити торбинку!

— Я заощаджую, як дурна, — додала пані Калоусова гірко, — а їй, вітрогонці, хоч би що! Лишенько із тими дітьми...

— А ти витрішки не продавай, а йди вчитися, ледащо, — напосівся Калоус на Тонду й попен-тався на пошту.

Кажуть, він зроду не був такий злий, як тоді.

А Горвата з того часу мав за людину якусь не-делікатну, цинічну й майже непорядну, ніби він його чимось образив.

1929

ПРИМІТКИ

ВІД РЕДАКТОРА

Нове видання творів Карела Чапека складають оповідання, написані ним у двадцятих роках минулого століття і розподілені автором за двома умовними розділами. З огляду на велику їхню стильову розмаїтість, а також враховуючи орієнтовний середній обсяг книжок серії „Весела планета”, укладачі цього тому подають не всі твори „з обох кишень”, а лише ті, в яких найбільш яскраво виявився оригінальний хист всесвітньо відомого гумориста й сатирика.

Всі подані тут твори публікувалися в українських перекладах різних авторів від початку п'ятдесятих років ХХ століття, востаннє — понад чверть століття тому в двотомному виданні „Дніпра”. Готуючи цю книжку, укладачі скористалися одним з найкращих перекладів, що побачив світ у тому ж видавництві 1970 року, коли воно започаткувало першу в Україні серію зарубіжної сатири та гумору.

ОПОВІДАННЯ З ОДНІЄЇ КИШЕНІ

Пригода доктора Мейзліка (Případ dr. Mejzlíka), 1928.

Синя хризантема (Modrá chryzantéma), 1928.

Стор. 13. *Лубенець* — місто у західній Чехії.

Ліхтенберги — німецький графський і князівський рід.

Ворожка (Věštyně), 1928.

Вірогідним прототипом героїні оповідання була празька ворожка мадам де Феб, що жила на Золотій вуличці в Празі. Карел Чапек розповідав про неї своєму видавцеві Отакару Шторху-Марієну.

Стор. 21. *Кенсінгтон* — західне аристократичне передмістя Лондона.

Бромптон — лондонський квартал; *Бейсуотер* — лондонський проспект.

Стор. 27. *Сент-Джонс Вуд* — фешенебельний лондонський квартал.

Ясновидець (*Jasnovidec*), 1923.

Вірогідний реальний прототип героя розповіді — Ерік Ян Гануссен (Герман Штайншнайдер, 1889–1933), єврей, котрий видавав себе за німця й згодом став астрологом Гітлера (Ліон Фейхтвангер вивів його в романі „Брати Лаутензак”, 1943). 1927–1928 рр. Гануссен виступав у різних містах Чехословаччини із сеансами ясновидіння. 1928–1930 рр. в Літомержіце відбувся публічний процес над Еріком Гануссеном, звинуваченим у шарлатанстві. Під час процесу звинувачений для доказу здібностей ясновидіння визначав характер і факти біографії людей за їх почерком. 26 травня 1930 року всупереч висновкам судово-медичних експертів суд виніс виправдувальний вирок.

Стор. 32. *Доксанський ставок* — великий ставок поблизу містечка Докса в північній Чехії, що отримав назву „Махово озеро” (на честь чеського поета-романтика Карела Гінека Махи (1810–1836)).

Таємниця письма (*Tajemství písma*), 1928.

У другій половині 20-х років Карел Чапек зацікавився так званою „науковою графологією”. 3 квітня 1926 року в рецензії на книжку Роберта

Саудека „Наукова графологія” він писав у „Лідових новінах”: „...графології пішло б на користь, якби вона глибше усвідомила свій методологічний характер інтуїтивного мистецтва замість того, щоб обтяжувати себе марними зусиллями уподібнитися науковій методиці”. У рубриці „Таємниця почерку” („Лідове новіни”, 1926, 7 лютого) Чапек після прочитання німецької праці з графології іронічно висловлювався про суперечність графологічних даних і невідповідність їх справжньому характеру людини й писав про те, що реальна людина значно складніша, ніж та, що з’являється за результатами графологічного аналізу. „Те, що написано, таємниче й дивніше за почерк, яким це написано. Велика таємниця почерку — слово. Прихований зміст почерку таїться не в людині, а в тому, що ця людина пише. Звісно, таємницям такого читання неможливо навчитися”, — писав Чапек, підсумовуючи свої міркування.

Безумовний доказ (Naprostý důkaz), 1928.

Ольга Шайнпфлюгова розповідала, що основою сюжету став реальний випадок: помилково вона поклала в конверт, відправлений Карелу Чапеку, лист, адресований лікареві-акушеру Карелу Штейнбаху. У листі Карела Чапека Ользі Шайнпфлюговій від 23 червня 1928 року ми справді читаємо: „Дорога Ольго, я маю сильні підстави вважати, що цей лист адресовано не мені, а якомусь із багатьох інших Карелів, очевидно, тому акушеру; я надіслав би йому лист, та ніяк не згадаю його прізвища...”¹

Експеримент професора Роусса (Experiment profesora Rousse), 1928.

¹ K. Čapek. Listy Olze. Praha, 1971, s. 236.

Від 1920 року, коли була опублікована книжка К. Чапека „Критика слів”, і до своєї смерті письменник невпинно боровся з журналістським фразерством й словесними газетними шаблонами. У передмові до іронічного „Журналістського словника” (1933) свого товариша письменника Карела Полачека він писав: „Фраза — це не сталий мовний зворот, а стала брехня”. Численні публіцистичні мініатюри Чапека присвячені критиці саме таких стійких прикладів „механізованої нещирості”. Ця тема розкривається й в оповіданні „Експеримент професора Роусса”.

Стор. 54. *Панкрац* — пражька тюрма.

Загублений лист (Ztracený dopis), 1928.

Украдений документ 139/VII відд. „С” (Ukradený spis 139/VII, odd. C), 1928.

Стор. 74. *Сазавська історія* — 1927 року стався випадок під час слідства у справі ватажка чеських фашистів, колишнього генерала Рудольфа Гайди. На Сазаві поплічники генерала проникли у заміський будинок міністерського службовця й викрали документи, що викривали Гайду як організатора антиурядового путчу.

Чоловік, який не подобався (Muž, který se nelíbil), 1928.

Поет (Básník), 1928.

Зі слів чеського журналіста Франтішека Гела (Фейгела, 1901–1972), випадок, схожий із сюжетом новели Чапека, стався з письменником Карелом Полачеком, на очах якого був убитий чеський міністр фінансів, колишній редактор газети „Народні лісти” Алоїс Рашин (1867–1923). Проте

ім'я героя оповідання (Ярослав Нерад) натякає на двох провідних представників чеського поетизму, літературного напрямку, близького до французького сюрреалізму, — поетів Вітезслава Незвала (1900—1958) і Ярослава Сейферта (1901—1986).

Пригоди пана Яніка (Příhady pana Janíka), 1928.

Сюжет оповідання Чапеку підказав Франтішек Гел.

Стор. 113. *Бубенеч* — у 20-ті роки знову за-будований район фешенебельних вілл у Празі.

Упад роду Вотіцьких (Pád rodu Votických), 1928.

Стор. 117. *Іржі з Подебрад* (1420—1471) — король Чехії в 1458—1471 рр., що сприяв розквіту чеської держави.

Кноблех Едвард — (р. 1898) — чеський психіатр, професор медичного факультету Карлового університету в Празі, колишній поліцейський лікар.

Пекарж Йозеф (1870—1937) — чеський історик, намагався реабілітувати епоху католицького бароко й контрреформації; займав консервативну суспільну позицію.

Новотний Вацлав (1869—1932) — чеський історик, професор Карлового університету.

Стор. 119. *Король Владіслав* — Владіслав II (1456—1516), чеський король із польської династії Ягеллонів; вступив на трон 1471 року.

Стор. 121. *Індржіх*. — Чеське ім'я Індржіх відповідає німецькому Генріх.

Рекорд (Rekord), 1928.

Стор. 133. *Кук* Джозеф — американський спортсмен, олімпійський чемпіон 1928 року в штовханні ядра.

Гіршфельд Еміль — німецький спортсмен, чемпіон світу 1928 року в штовханні ядра.

Стор. 134. ...*в Сибіру... А у Владивостоку...* — Із контексту оповідання виявляється, що Гейда був у Росії у складі чехословацького добровольчого корпусу (так званого „Легіона”), сформованого з колишніх австрійських військовополонених, й пройшов з ним шлях через Сибір і Владивосток на батьківщину.

Стор. 135. *Ян Непомуцький* (Ян Непомук; помер 1393 р.) — генеральний вікарій празького єпископства. За наказом короля Вацлава IV (1361–1416) Я. Непомуцького кинули у Влтаву за опір антицерковній політиці короля; 1729 року був зарахований католицькою церквою до лику святих. Скульптурні зображення Яна Непомуцького, котрого вважали святим покровителем Чехії, часто зустрічаються не тільки у храмах, а просто неба.

Селвінова історія (Případ Selvinův), 1928.

1927 року в Празі й Відні було винесено кілька необґрунтованих виправдувальних вироків (сумнівна реабілітація лідера чеських фашистів Рудольфа Гайди, виправдання убивць віденських робітників, виправдання Неллі Грозавеску, котра вбила популярного оперного співака й визнана неосудною); ці вирок викликали критичні публіцистичні відгуки Карела Чапека („Дивні манери”. — „Лідове новіни”, 1927, 16 січня; „Реабілітація”. — „Лідове новіни”, 1927, 10 березня; „У тіні судів присяжних”. — „Лідове новіни”, 1927, 24 червня). Герой оповідки „Селвінова іс-

торія” Леонард Ундин схожий із французьким письменником Емілем Золя, котрий захищав А. Дрейфуса, і в ньому є щось від захисника Неллі Грозавеску — відомого віденського адвоката Генріха Штегера, який в червні 1927 року відвідав Прагу.

Сліди (Šlérěje), 1928.

Останній суд (Poslední soud), 1919.

Злочин у халупі (Zločin v chalupě), 1928.

Замах на життя (Vražedný útok), 1928.

ОПОВІДАННЯ З ДРУГОЇ КИШЕНІ

Украдений кактус (Ukradený kaktus), 1929.

Друг братів Чапеків письменник Франтішек Лангер згадує, що відтоді, як Карел Чапек „заразився кактусовою лихоманкою”, вони часто разом ходили в оранжереї чеського мандрівника Південною Америкою Альберта Войтеха Фриза (1882—1944), вілла якого містилася у празькому районі Кошірже. Карел Чапек згодом здобув такі знання про кактуси, що міг би рецензувати відповідні наукові праці.

Оповідання старого кримінальника (Povídka starého kriminálního), 1929.

У зв’язку із „Сяючими глибинами” критика згадувала понад 50 письменників, котрі нібито мали вплив на молодих авторів. Щось подібне відбувалося після появи майже кожного нового оповідання Карела Чапека. Коли вийшло друком есе братів Чапеків „Як ставиться п’еса й путівник за лаштунками” (1925), критик Бедржіх Фучик не

забув вказати на „справжнє” її джерело — брошуру німецького письменника Пауля Ліндау „Як ставиться і йде на сцені комедія” (1876). Карелу Чапеку довелося нагадати, що вони з братом мають стосунок до театру і в них була можливість звернутися до значно ближчого джерела — власного досвіду (К. Чапек. Бездоріжжя. — „Лідове новини”, 1928, 2 червня). Така автобіографічна підоснова образу письменника Яндери в „Оповіданні старого кримінальника”.

Китайці та птахи (Čintamani a ptáci), 1929.

Стор. 201. *замок Рожмберку* — замок в місті Рожмберк над Влтавою в південній Чехії.

Стор. 204. *Йозеф Красослав Хмеленський* (1880—1839) — чеський поет, прозаїк, драматург і критик.

Стор. 211. *Кобиліси* — околичний район Праги.

Пригоди зламувача кас і палія (Příběh o kasaři a žháři), 1929.

Украдене вбивство (Ukradená vražda), 1929.

Стор. 231. *Фоховий проспект* — нині Виноградний проспект, після проголошення незалежності Чехословаччини носив ім'я французького маршала Фердинанда Фоха (1851—1929).

Оказія з дитиною (Případ s dítětem), 1929.

Графинька (Grófinka), 1929.

Стор. 244. „*Політика*” — „Народні політика”, газета, що підтримувала праві політичні угруповання.

Смерть барона Гандари (Smrt barona Gandary), 1929.

Стор. 237. *Гребовка* — нині Гавлічкові сади у Празі.

Пригоди шлюбного шахрая (Příběhy sňatkového podvodníka), 1929.

Оповідання про втрачену ногу (Povídka o ztracené noze), 1929.

Стор. 271. *Acta sanctorum* — „Святі діяння” (*лат.*), життя святих, що їх видавав голландський єзуїт Ян Болланд (1596–1665) і його послідовники.

Про ліричного злодія (O lyrickém zloději), 1929.

Суд пана Гавлени (Soud pana Havleny), 1929.

Голка (Jehla), 1929.

Телеграма (Telegram), 1929.

Ладіслав Янко у статті „Gadete un usjarc peuige” (Замітка до оповідання Чапека „Телеграма”, „Ческа література”, 1956, № 4) переконливо показав, що загадковим текстом телеграми був спотворений на французький лад чеський вислів „Надішліть мені будь-які гроші”. Ладіслав Булін у статті „Таємниця почерку” („Гост до дому”, 1958, №12) зазначив, що основою рукописного накреслення цього вислову був почерк самого Карела Чапека.

Карел ЧАПЕК

(Біографічна довідка)

Прозаїк і драматург, сатирик і фантаст, один із найвищих чеських письменників ХХ століття. Це — Карел Чапек. Усе, до чого торкалося перо цього митця, сповнене невідомою правдою, філософською мудрістю й оригінальним талантом.

Народився Чапек у містечку Мале Сватоньовіце 9 січня 1890 року. Навчався у Карловому університеті в Празі. 1915 року отримав ступінь доктора філософії.

Із 1904 р. публікувався у періодиці. 1917 року став журналістом і критиком „Національної газети” („Národní Listy”). Пізніше влаштувався у газету „Народні новини” („Lidové noviny”), де до кінця життя пропрацював журналістом.

Світову популярність Чапеку принесли соціально-фантастичні твори — драми „R.U.R.” (1920), „Засіб Макропулоса” (1922); романи „Фабрика Абсолюту” (1922), „Кракатит” (1924), „Війна з саламандрами” (1935).

Успішно працював Чапек і в малій прозі. Його цикл „Оповідань з обох кишень” — шедевр детективно-іронічної прози, що немає аналогів у світовій літературі за майстерністю поєднувати в одному творі трагічне й комічне.

Чапек багато подорожував, і пізніше описав свої враження від побаченого в жартівливих подорожніх нотатках. Так з’явилися „Італійські листи”, „Мандрівка на Північ”, „Листівки з Голландії”, „Англійські листи”.

Не оминув Чапек своєю увагою й дитячу літературу.

Життя цієї винятково обдарованої людини тривало лише 48 років. У середині листопада 1938 року Чапек захворів і 25 грудня 1938 року помер.

Українською мовою твори Чапека перекладали Ю. Лісняк, С. Сакидон, В. Струтинський, Д. Андрусів, В. Шевчук, К. Забаріло. На сценах українських театрів ставилися п’єси „Мати”, „З життя комах”.

ЗМІСТ

ОПОВІДАННЯ З ОДНІЄЇ КИШЕНІ

Пригода доктора Мейзліка	7
Синя хризантема	13
Ворожка	21
Ясновидець	30
Таємниця письма	39
Безумовний доказ	48
Експеримент професора Роусса	54
Загублений лист	64
Украдений документ 139/VII відд. „С”	73
Чоловік, який не подобався	85
Поет	92
Пригоди пана Яніка	102
Упад роду Вотіцьких	116
Рекорд	130
Селвінова історія	139
Сліди	149
Останній суд	161
Злочин у халупі	167
Замах на життя	176

ОПОВІДАННЯ З ДРУГОЇ КИШЕНІ

Украдений кактус	185
Оповідання старого кримінальника	194
Китайці та птахи	201
Пригоди зламувача кас і палія	214
Украдене вбивство	223
Оказія з дитиною	232
Графинька	243
Смерть барона Гандари	250
Пригоди шлюбного шахрая	259
Оповідання про втрачену ногу	269
Про ліричного злодія	276
Суд пана Гавлени	286
Голка	294
Телеграма	300
Примітки	308
Карел Чапек (біографічна довідка)	317

Карел ЧАПЕК

**ОПОВІДАННЯ
З ОБОХ КИШЕНЬ**

Упорядники: Юрій Цеков, Юлія Якнюнас

Редактор Юрій Цеков

Художнє оформлення Петра Ткаченка

Коректор Людмила Мірошниченко

Комп'ютерна верстка Максима Грищенка

Підписано до друку 07.08.2012.

Формат 70×90^{1/32}. Папір офсетний.

Друк офсетний. Ум. друк. арк. 11,66.

Наклад 3000 прим. Зам. № 12-690.

Видавництво „Толока” 01103, а/с 67.

Тел./факс: (044) 418-45-09; (044) 456-83-27.

E-mail: naukovy_svit@ukr.net

*Свідоцтво суб'єкта видавничої
справи ДК №473 від 30.05.2001 р.*

Надруковано ПАТ „ВІПОЛ”

03151, Київ, вул. Волинська, 60

*Свідоцтво суб'єкта видавничої
справи ДК №752 від 21.12.2001 р.*

Усі права застережено. Жодну частину цієї публікації не можна відтворювати, зберігати в системі пошуку інформації чи передавати в будь-якій формі будь-яким способом — електронним, механічним, ксерокопіюванням або іншим способом — без попереднього письмового дозволу власника.